

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Матеріали
V всеукраїнської науково-практичної конференції
29 листопада 2019 року

Харків

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР**

**«АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ
БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ»**

**Матеріали V всеукраїнської науково-
практичної конференції**

29 листопада 2019 року

Харків

Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України: Матеріали V всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 29 листопада 2019 року). – Х. : Національна академія НГУ, 2019. – 120 с.

Оргкомітет конференції:

Голова оргкомітету – І.І. Приходько, доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, полковник.

Заступник голови оргкомітету – О.С. Колесніченко, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, підполковник.

Відповідальний секретар оргкомітету – А.А. Лиман, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, старший лейтенант.

У збірнику представлено наукові доповіді та повідомлення, в яких узагальнено досвід здійснення психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України в екстремальних умовах.

Публікується за матеріалами V всеукраїнської науково-практичної конференції „Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України”, проведення якої організовано Національною академією Національної гвардії України (29 листопада 2019 року).

Матеріали конференції будуть корисними науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, психологам-практикам, керівникам і працівникам силових структур.

Доповіді відтворені безпосередньо з авторських оригіналів. За достовірність представлених матеріалів відповідальність несуть автори.

© НА НГУ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Приходько І.І.

*доктор психологічних наук, професор,
начальник науково-дослідного центру,
Національна академія Національної гвардії України*

Актуальні питання психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України

Останнім часом майже по всій території нашої держави збільшилися різноманітні численні прояви порушення законності та порядку, продовжується проведення широкомасштабної операції Об'єднаних сил (ООС) на сході України з залученням великої кількості особового складу як Збройних Сил України, так і військовослужбовців Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, співробітників Національної поліції, залишається неконтрольованою частина державного кордону та ін. Умови, в яких особовий склад виконує службово-бойові завдання, відрізняються від їх звичайної професійної діяльності постійним нервово-психічним напруженням, фізичним перенавантаженням, дефіцитом часу для прийняття вірних рішень, неочікуваністю виникнення нової екстремальної чи погіршення наявної ситуації та, безперечно, підвищеним вітальним ризиком. Невідповідність між складними професійними завданнями та здатністю особистості з ними впоратися призводить до виникнення професійного стресу та різних негативних психічних реакцій та станів як під час виконання завдань, так і після їх завершення. Психологічна травматизація військовослужбовців стає причиною зниження ефективності виконання бойових завдань, збільшення небойових втрат, підвищення рівня суїцидальної активності.

Крім того, професійна діяльність представників сил безпеки та оборони України є тим особливим видом праці з певними вимогами до неї, в якій помилки особового складу, як показує досвід останнього часу, мають вкрай негативні наслідки та можуть призвести не тільки до отримання поранень, але й загибелі особового складу. Отриманий досвід зарубіжних психологів з питань переживання психотравматичних подій та їх наслідків, який активно використовувався для розроблення заходів психологічної допомоги комбатантам під час та після бойових дій, не дав можливості якісно вирішити усі завдання, які постали перед українськими фахівцями з проведенням ООС.

Вищевикладені психологічні особливості професійної діяльності особового складу сил безпеки та оборони України вимагають використання сучасних науково обґрунтованих підходів до розроблення та практичного впровадження заходів психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу. Особливе місце в цій роботі належить вдосконаленню заходів професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу

за контрактом, психологічної підготовки особового складу та їх готовності до екстремальної діяльності, визначенню критеріїв оцінки психологічної безпеки особистості, стресостійкості та надійності персоналу до виконання службово-бойових завдань, пов'язаних з реальною загрозою для життя та здоров'я. На сьогоднішній день також найактуальнішими питаннями є розроблення дієвих заходів психологічної допомоги, корекції та реабілітації співробітників для профілактики виникнення девіантної поведінки (алкоголізації та наркотизації), посттравматичних стресових розладів, порушень соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій.

Усі ці важливі наукові проблеми та практичні завдання учасники V всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України» намагалися розв'язати у власних дослідженнях та запропонувати ефективні наукові підходи та практичні шляхи до їх реалізації. Це лише невелика частка багатьох проблемних питань, які стосуються психологічного забезпечення діяльності представників екстремальних професій, які вимагають їх першочергового вирішення.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Афанасьєва Н.Є., доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Ашихман Ю.С., магістрант соціально-психологічного факультету, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Проблема розвитку стресостійкості фахівців екстремального профілю діяльності (на прикладі рятувальників)

Стресостійкість рятувальників – системна динамічна характеристика, що визначає здатність людини протистояти стресовій дії або упоратися з багатьма стресогенними ситуаціями, активно перетворюючи їх або пристосовуючись до них без збитку для свого здоров'я і якості виконуваної діяльності.

Незважаючи на ґрунтовне та системне вивчення проблеми психологічного забезпечення діяльності фахівців екстремального профілю (В. Барко, І. Ващенко, О. Тимченко, В. Медведєв, В. Крайнюк, С. Миронець, В. Корольчук, І. Приходько, О. Сафін, В. Осьодло та інші) на теперішній час залишається актуальним питання підготовки фахівців до ефективної дії у стресових ситуаціях професійної діяльності, тобто формування або оптимізація стресостійкості особистості. Стресостійкість фахівців безпосередньо пов'язана з актуальними та домінуючими емоційними, психічними станами, які виникають при виконанні завдань за призначенням.

Результати емпіричного дослідження, у якому брали участь рятувальники аварійно-рятувальних підрозділів м. Харкова кількістю 69 осіб, віком від 22 до 37 років, з використанням методик: опитувальники «Прогноз» (В. Бойко), «Визначення домінуючого стану» (Л. Куліков), «Оцінка виразності параметра стану» (А. Прохоров) та «НПН» (опитувальник нервово-психічної напруги) показали: існують різні умови і чинники, що визначають здатність людини протистояти стресу. Незважаючи на відмінності в підходах до їх визначення, можна констатувати, що в значній мірі вплив чинників, які виділяються, має виражений індивідуально своєрідний характер, обумовлений поєднанням внутрішніх, індивідуально-особистісних ресурсів людини і зовнішніх, середовищних умов її життєдіяльності.

Встановлено, що досліджувані працівники аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС України в цілому характеризуються високим та середнім рівнем стресостійкості. Виявлено, що у працівників аварійно-рятувальних підрозділів переважаючими є позитивні, стеничні психічні стани: активність, високий психічний тонус, розкутість, стійкість емоційного тону, задоволеність життям в цілому. Установлено, що стресостійкість має значущі позитивні

кореляції із шкалами, що характеризують домінуючі психічні стани працівників аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС: активне відношення до життєвої ситуації ($r = -0,41$; $p \leq 0,01$), розкутість ($r = -0,48$; $p \leq 0,01$), спокій ($r = -0,43$; $p \leq 0,01$), задоволеність життям в цілому ($r = -0,41$; $p \leq 0,01$). Виявлено статистично значущі відмінності в переважаючих психічних станах між працівниками аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС різного рівня стресостійкості. Таким чином, встановлено наявність взаємозв'язку між домінуючими психічними станами особистості та рівнем її стресостійкості. Результати емпіричного дослідження покладено в основу психокорекційної програми розвитку стресостійкості рятувальників.

Теоретико-методологічною основою програми тренінгу розвитку стресостійкості є системний підхід, тілесно-орієнтована психотерапія та принципи східних практик. Програма була розроблена з урахуванням результатів психодіагностичного обстеження працівників аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС України. Основними завданнями тренінгу є озброїти учасників знаннями, вміннями та навичками розвитку стресостійкості, деяким прийомом релаксації, сняття напруги та мобілізації ресурсів організму. У тренінгу використано моделюючі ігри, різноманітні інтерактивні вправи, групові дискусії, аутотренінгові та медитативні практики, тілесно-орієнтовані вправи тощо. До участі у тренінгу були залученими ті рятувальники, які за результатами психодіагностики мали низький рівень стресостійкості. Програма тренінгу представлена у таблиці 1.

Таблиця 1 – Диференціація вправ за змістом програми тренінгу

Назва	Мета заняття	Зміст
Знайомство, встановлення норм групової роботи, опрацювання проблеми стресу	Створення позитивної атмосфери в групі	Обговорення норм групової роботи, гра «Презентація», вправа «Я і стрес», вправа «Плюси та мінуси стресу», вправа «Стрес у моєму житті», вправа «Портрет стресостійкої людини»
Робота з почуттями	Усвідомлення власних почуттів у надзвичайній ситуації, можливості та прийоми їх саморегуляції	Вправа «Почуття», вправа «Зосередження на емоціях та настрої», вправа «Бажаю – не бажаю, але роблю», вправа «Ігри з соромом», вправа «Стежка емоцій», вправа «Тренування емоційної стійкості», вправа «Ліки від стресу»
Актуалізація внутрішніх ресурсів особистості	Вивільнення та усвідомлення внутрішніх ресурсів протистояння стресам кожного з учасників	Вправа «Ви не повірити, що...», вправа «Я сьогодні такий», вправа «Я злюся, коли...», вправа «Викинь свої проблеми», вправа «Контроль дихання», вправа «Символ спокою», вправа «Мапа групи»
Робота з відчуттями тіла	Навчання прийомом саморегуляції емоційних станів	Аутогенне тренування, вправи тілесно-орієнтованої психотерапії (арка Лоуена, напружені пози, кільце Лоуена, вивільнення гніву та ін.)

Після тренінгу було проведено дослідження за допомогою методики «НПН» (опитувальник нервово-психічної напруги), результати відображено у таблиці 2.

Таблиця 2 – Показники психічного стану рятувальників до та після тренінгу (%)

Показники	Рівні	До тренінгу	Після тренінгу	ϕ	p
Нервово-психічна напруга	Високий	53,8	32,5	1,64	$\leq 0,05$
	Середній	33,0	39,2	0,70	-
	Низький	13,2	28,3	1,16	-
Астенічний стан	Високий	57,9	27,8	1,75	$\leq 0,05$
	Середній	34,5	29,7	1,14	-
	Низький	37,7	42,5	0,74	-
Настрій	Високий	45,7	51,5	0,68	-
	Середній	32,1	33,8	0,23	-
	Низький	22,2	14,7	1,15	-

Отримані результати доводять, що тренінг сприяє зменшенню проявів симптомів нервово-психічної напруги, астенічних станів. Учасники стали більш жвавими, активними, ініціативними, працездатними. Отримані результати дозволяють визначити розроблений тренінг як результативний, такий, що сприяє розвитку стресостійкості та мінімізації негативних психічних станів та емоційних реакцій. Програма тренінгу розвитку стресостійкості може бути рекомендована для використання у процесі психологічного-професійного супроводу фахівців екстремального профілю діяльності.

Список використаної літератури:

1. Білова М.Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій) : *автореф. дис. канд. психол. наук*: 19.00.01. Одеса, 2007. 20 с.
2. Екстремальна психологія: підручник. О. П. Євсюков, А. С. Куфлієвський, Д. В. Лебедев та ін.; за ред. О.В.Тімченка. Київ: ТОВ «Август трейд», 2007. 502 с.
3. Корольчук В.М. Обґрунтування організаційної моделі дослідження стресостійкості особистості. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. Вип.7. С. 210–218.
4. Крайнюк В.М. Механізми формування стресостійкості особистості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. За ред. С. Д. Максименка. Київ, 2004. Т.6. вип. 7. С. 155–162.

Байда М.С., старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Психологічні особливості проявлення адиктивної поведінки

Залежна поведінка, як одна з форм деструкцій, проявляється в неперборному потязі до об'єкта, що є інструментом для задоволення потреб

людини.

Однією з форм залежної поведінки є хімічна залежність. Складність в роботі з особистостями з хімічними адикціями полягає в тому, що не всі хто страждають від цього, повністю усвідомлюють свою проблему.

Багато з них до останнього вважають, що можуть контролювати своє вживання і зможуть закінчити пити або приймати наркотики, якщо це буде потрібно.

Аддиктивна особистість в своїх спробах шукає свій універсальний і дуже односторонній спосіб виживання відхід від проблем. Природні адаптаційні можливості адикта порушені на психофізіологічному рівні. Першою ознакою цих порушень є відчуття психологічного дискомфорту. Психологічний комфорт може бути порушений з різних причин, як внутрішніми, так і зовнішніми подразниками. Зміни настрою завжди супроводжують наше життя, але люди по-різному сприймають ці стани і по-різному на них реагують. Одні готові протистояти життєвим перешкодам, брати на себе відповідальність за те, що відбувається і приймати зважені рішення, а інші через силу переносять навіть короточасні і не значні коливання настрою і психофізичного тону. Такі люди мають низьку переносимість фрустрацій. Як спосіб відновлення психологічного комфорту вони вибирають адикцію, прагнучи до штучної зміни психічного стану, отриманню суб'єктивно приємних емоцій. Тим самим створюється ілюзія вирішення проблеми. Подібний спосіб «боротьби» з реальністю закріплюється в поведінці людини і стає стійкою стратегією взаємодії з дійсністю.

Виникненню адиктивної поведінки передують формування психологічної готовності до вживання психотропних речовин. Тобто з'являються психологічні особливості, які є свого роду «слабкою ланкою» в процесі соціалізації особистості, і саме вони провокують «відхід від реальності» при зіткненні з життєвими труднощами [1].

Отже, потяг до вживання психотропних речовин є симптомом більш загального особистісного неблагополуччя. Психологічна готовність до вживання психотропних речовин, формуючись поступово, поволі, може стрімко реалізуватися в разі виникнення відповідної ситуації в житті людини. Ця готовність виникає ще в дитинстві, а в підлітковому віці вже сформована. Отже, людина практично ніколи не починає зловживати алкоголем чи наркотиками випадково, суто ситуативно. За всієї несподіваності, видимої імпульсивності адиктивна поведінка є логічним завершенням соціальної дезадаптації.

У адиктивної поведінки є свої причини (фактори, механізми), ознаки і наслідки. Якщо з ознаками і наслідками все більш-менш очевидно, то проблема причин залишається повністю не розкритою. Теоретичні підходи до природи залежності умовно діляться на соціально-психологічні і біомедичні.

До числа перших можна віднести погляди Е. Фромма, який на підставі залежної поведінки виділяє потреби людини в афіліації, і як наслідок відмова від автономії. Е.Беллер, французький психоаналітик, вказав на те, що підвищена тривожність людини може бути підставою для залежності, де ПАР

виступає як інструмент, що пригнічує тривогу [2].

Когнітивно-поведінковий підхід пов'язує залежну поведінку з «спотвореним мисленням» людини, яке, в свою чергу, формується, спираючись на минулий досвід взаємодії індивіда з навколишнім середовищем.

Гуманістична теорія висуває версію формування деструкції, вважаючи, що наявність у індивіда попередніх незадоволених базових потреб може привести до формування залежності, в тому числі хімічної.

Біомедичний підхід розглядає проблему залежності, як проблему, яка передається на генному рівні. Вчені університету Балтімора виявили особливість обміну ендогенних опіоїдів у людей, в чийх сім'ях були алкоголіки (залежні).

Внаслідок чого, у людини, що переживає потрясіння або знаходиться в стресі, мозок не виробляє в потрібній кількості релаксанти, і тоді, організм шукає інші варіанти розслаблення і виходу зі стресу.

Даний підхід, практично не приділяє уваги соціальному середовищі, як умові, що впливає на розвиток індивіда. Проте в історії вивчення проблем адиктивної поведінки багато випадків, коли генетична схильність не стала основним фактором в проявленні і формуванні залежності.

Цей факт підтверджує наявність сімей, які виховали прийомних дітей, з «позитивною» схильністю до залежної поведінки, що стали дорослими та не проявили алкогольну або наркотичну залежність. Зовнішнє середовище, в якому розвивається людина, надає більш істотний вплив на поведінку і становлення психіки, ніж генетична схильність.

Привабливість адикції в тому, що вона являє собою шлях найменшого опору. Створюється суб'єктивне враження, що, таким чином, звертаючись до фіксації на якихось предметах або діях, можна не думати про свої проблеми, забути про тривоги, відсторонитися від складних ситуації, використовуючи різні варіанти адиктивної реалізації [3].

Адиктивна поведінка являє собою спробу втечі від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, що забезпечує уявну безпеку і емоційний комфорт. Незважаючи на зовнішні відмінності, залежні форми поведінки мають принципово схожі психологічні механізми. У зв'язку з цим виділяють загальні ознаки адиктивної поведінки. Перш за все, залежна поведінка особистості виявляється в її стійкому прагненні до зміни психофізичного стану. Зовні це може виглядати як боротьба з самим собою, а частіше – як втрата самоконтролю. Адиктивна поведінка з'являється не зненацька, вона являє собою безперервний процес формування і розвитку адикцій (залежності). Адикція має початок (нерідко невинний), індивідуальний перебіг (із зусиллям залежності) і результат. Мотивація поведінки різна на різних стадіях залежності. Тривалість і характер протікання стадій залежать від особливостей об'єкта (наприклад, виду наркотичної речовини) та індивідуальних особливостей адикта (наприклад, віку, соціальних зв'язків, інтелекту, здатності до сублимації). Ще однією характерною особливістю залежної поведінки є її циклічність. Фази одного циклу:

- наявність внутрішньої готовності до адиктивної поведінки;
- посилення бажання і напруги;
- очікування і активний пошук об'єкта адикцій;
- отримання об'єкта і досягнення специфічних переживань;
- розслаблення;
- фаза ремісії (відносного спокою).

Далі цикл повторюється з індивідуальною частотою і виразністю. Залежна поведінка зовсім не обов'язково призводить до захворювання або смерті, але закономірно викликає особистісні зміни [4].

Список використаної літератури:

1. Bray R.M., Brown J.M., Williams J. Trends in Binge and Heavy Drinking, Alcohol-Related Problems, and Combat Exposure in the U.S. Military Subst. Use Mis. 2013. Vol. 25, № 10. P. 799-810.

2. Попов Ю.В. Саморазрушающее поведение и агрессивность: определение понятий, классификация, профилактика. Клини. и экстрем. псих. СПб. 2003. С. 155-163.

3. Менделевич В.Д. Наркозависимость и коморбидные расстройства поведения (психологические и психопатологические аспекты). М. : Медпресс-информ 2003. 327 с.

4. Четвериков Д.В. Психологические механизмы и структура аддиктивного поведения личности : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01. Новосибирск, 2002. 385 с.

Білоус Т.Л., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін, Сумська філія Х арківського національного університету внутрішніх справ (м. Суми)

Особливості професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ України у екстремальних умовах

Діяльність в екстремальних умовах передбачає високі вимоги до працівників правоохоронної системи. Вони повинні вміти постійно контролювати свій стан, бути постійно готовими до швидкого прийняття рішень, адекватно оцінювати ситуацію, здатними ризикувати своїм життям при виконанні професійного обов'язку [3]. Все це потребує у працівників органів внутрішніх справ (ОВС) України бути професійно підготовленим до екстремальних умов. Тому правоохоронна діяльність – ризикова і небезпечна для працівників ОВС. Тих хто обрав цю професію, слід готувати до тривалого й постійного впливу екстремальних умов на їхню особистість, життя та здоров'я. Відзначимо, що у своїй діяльності працівники ОВС стикаються з впливом надзвичайних ситуацій, а також з нетиповими ситуаціями оперативної службової діяльності, що ускладнює виконання професійних функцій працівників ОВС.

Під екстремальними умовами роботи працівника ОВС ми розуміємо такі умови його праці, що знаходяться на межі або перевищують резервний потенціал організму, в яких один або декілька факторів мають екстремальні, тобто гранично-можливі, постійні значення [2, с. 88]. Їх особливістю є: відхилення від норм здійснення професійної діяльності; наявність небезпечних факторів, які загрожують стану здоров'я, життю людини і перевищують резервний потенціал її організму; мобілізація організму, стресу, зниження регуляції діяльності. Важливою особливістю екстремальних умов роботи працівників ОВС є те, що їхній вплив викликає у людини яскраво виражені емоційні реакції, які впливають на перебіг усіх психічних процесів й результативність діяльності. Нами запропонована власна класифікація екстремальних умов роботи працівника ОВС, яка включає такі умови: 1) загальні умови, які пов'язані з ризиком самої правоохоронної діяльності для людини унаслідок напруженості, ненормованості та інших загальних ризиків; 2) спеціальні умови, які пов'язані з: а) професійною діяльністю в надзвичайних ситуаціях (в умовах стихійного лиха, аварії, в складних умовах техногенного, природного, соціального і воєнного характеру); б) певним напрямком діяльності працівника ОВС (нетипові ситуації в оперативно-службовій діяльності, забезпеченні громадської безпеки, проведення спецоперації, підготовки чи вчинення теракту) [2, с. 88].

Для нас важливим є не тільки визначення та класифікація екстремальних умов, але й їх вплив на особистість працівників ОВС, якість виконання ним своїх професійних функцій. Екстремальні умови спричиняються екстремальними ситуаціями, які виникають внаслідок несприятливого збігу обставин та дії різних за складністю факторів. Цими загальними факторами в правоохоронній діяльності є балістичні, фізичні, психологічні та інші. Тому з такими факторами й їх поєднанням звичайна людина не стикається в житті, тим більше, це не складає умови її щоденної професійної діяльності. Розглянемо деякі наукові погляди вітчизняних вчених стосовно вивчення цієї проблеми.

Як зазначає Л. Криворучко, екстремальні ситуації чинять на працівників ОВС несприятливий фізичний, хімічний, енергетичний, психологічний, біологічний вплив та погіршують ефективність виконання службових завдань, характерне виникнення гострого внутрішнього конфлікту між вимогами, що висуває до них службова діяльність і їхніми можливостями у визначений момент. Цей конфлікт виникає або в результаті зростання вимог, висунутих до працівників поліції, або через зниження з якихось причин їхніх можливостей. Автор слушно зауважує, що саме тому одні й ті самі ситуації для різних працівників поліції можуть мати різну психологічну складність і ступінь екстремальності [5].

В. Пліско відзначає, що тривала дія стресогенних чинників, наявність постійної загрози життю, висока вірогідність загибелі або поранення, травматизації ставлять високі вимоги до психологічних якостей особи, що зумовлюють психологічну готовність до роботи в екстремальних умовах [7]. Вчений стверджує, що «з практичної точки зору проблема впливу

екстремальних факторів на працівників ОВС має кілька аспектів, а саме: прогнозування поведінки людей в екстремальних умовах, визначення наслідків їх впливу і підготовки до адекватних стратегій поведінки особистості в стресогенних умовах» [7].

М. Логачовим розроблено проблему професійного страху і шляхи його подолання, фізичної агресії як форми поведінки бійця спеціального підрозділу в процесі розв'язання кризової ситуації. Доведено патогенний вплив стрес-чинників на виникнення психосоматичної патології, що можна прибрати завдяки методиці досягнення антиноцицептивного ефекту методом психологічного припинення больового синдрому [6].

Як доводить Л. Криворучко [5], в екстремальних ситуаціях для працівників ОВС, які характеризуються моментами сильної психічної та емоційної напруги, поняття «знання», «розуміння даної проблеми» стають другорядними. «Страх» перед виконанням службового завдання під час екстремальної ситуації в їх поведінці займає головну позицію. Дії працівників поліції в екстремальній ситуації визначаються рефlekсами та відпрацьованою інтуїцією – емоційною керованістю, «інстинктом самозбереження». Працівники під загрозою смерті, небезпеки для власного життя позбавляється чіткого мислення [5]. У ряді випадків виникають втрата спостережливості, боягузтво (втеча з місця події), переляк, неконтрольований страх, жах, оціпеніння, паніка.

М. Ануфрієв, Я. Кондратьєв [1] наголошують, що безпека працівників ОВС залежить як від організаційно-правових умов для роботи (зовнішніх), так і від мотиваційно-особистісної складової цієї безпеки (морально-поведінкові установки), психологічної готовності «на виживання» – тобто дотримання норм, правил і спеціальних процедур, які гарантують особисту безпеку. Враховуючи наслідки, шкоду і ризик екстремальних умов праці, можемо говорити про необхідність згоди й позитивної мотивації до роботи в таких умовах (позитивне ставлення до неї, наявність соціальних і професійних мотивів, професійного інтересу до правоохоронної діяльності, потреба в подоланні труднощів, свідоме прагнення до добросовісного виконання службового обов'язку). Для успішного виконання професійних дій працівниками ОВС в екстремальних ситуаціях їм потрібні: особливі знання, вміння, якості й властивості особистості. До них належать: стресостійкість, психологічна стійкість, витримка, самовладання, психічна саморегуляція, уважність, надійність, толерантність, вміння володіти собою.

В. Пліско наголошує на необхідності активності працівників ОВС [7], під якою розуміє здатність працівників ОВС самостійно обирати оптимальні шляхи розв'язання поставлених задач, що дозволяє долати екстремальні умови та протистояти ним. Тривала дія стресу призводить і до емоційного вигорання, тому потрібні як профілактика вигорання, так і одночасне формування стресостійкості, самоповаги, емоційно-вольових якостей, позитивності та раціональності мислення, психологічної культури, активної мотивації подолання стресу. Потрібні знання щодо екстремальних ситуацій і діях в них, а також знання щодо поведінки в них та уміння протистояти.

За визначенням В. Корнешук, професійна надійність – це властивість людини, що характеризує її здатність безвідмовно виконувати діяльність протягом певного терміну часу при заданих умовах; або як здатність зберігати потрібну якість у встановлених умовах протягом заданого часу [4]. Це є важливим для роботи в екстремальних умовах працівників ОВС і визначає їх стресостійкість при впливі протягом тривалого часу різних екстремальних умов, зумовлює саморегуляцію їхнього психічного та фізичного стану.

Саморегуляція може бути у формі самозахисту в екстремальних умовах, яка вимагає особливих дій правоохоронців, на основі співвіднесення та оцінки небезпеки і ризику в екстремальних умовах, боротьби мотивів, розв'язання особистістю протиріччя для себе між вимогами професії та особистою безпекою, між різними емоціями і почуттями, що знов-таки виводить на перший план підготовки у вищих навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ (ВНЗ МВС) України, якості особистості, емоції, волю, а також позитивну мотивацію до роботи у майбутніх працівників ОВС в екстремальних умовах.

Тому можемо сказати, що екстремальні умови здійснюють вплив як на особистість працівників ОВС (психологічний, фізичний, емоційний, когнітивний, поведінковий), так і на якість їх роботи, ефективність виконання професійних функцій. Отже, успішно протидіяти ним може сформована ще в стінах ВНЗ МВС України професійна готовність працівників ОВС України до роботи в екстремальних умовах, яка складається з: змісту мотиваційного, ціннісно-орієнтаційного, змістового, операційного, оцінного, емоційно-вольового, особистісного компонентів.

Список використаної літератури:

1. Ануфрієв М.І., Кондратьєв Я.Ю. Забезпечення особистої безпеки працівників ОВС при виконанні службових обов'язків : навч-практ. посібник. К., 1999.

2. Білоус Т.Л. Формування професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Держ. ВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ, 2015. 179 с.

3. Бондар Г.О. Психологічні особливості діяльності у представників ризикованих професій. Режим доступу : <http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/zbirnyk-2008/2.htm>.

4. Корнешук В.В. Професійна діяльність: надійність, ефективність, усталеність. *Вторая научно-практическая конференция «Спецпроект: анализ научных исследований»*, 2005. С. 94–96.

5. Криворучко Л. С. Організація професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харк. нац. ун-т внутр. Справ. Харків, 2008. 213 с.

6. Логачов М.Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.06. Харків, 2001. 184 с.

7. Пліско В.І. Теоретичні і методичні засади формування готовності працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04; Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 475 с.

Євдокімова О.О., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Детермінанти антикорупційної та корупційної поведінки у контексті психологічного забезпечення підготовки правоохоронців

Закон «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» № 1699-VII передбачав запровадження соціально-просвітницьких програм, створення системи антикорупційної освіти в загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах незалежно від форми власності. Цілком логічним здається, що у програмах психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських мають реалізовуватися як формування антикорупційної культури майбутніх правоохоронців, так і формування в них навичок розпізнавання психологічних та правових ознак корупційної поведінки особистості.

Психологічні детермінанти антикорупційної поведінки, які забезпечують виконання службових обов'язків працівниками державної організації суворо в рамках нормативно-правового регулювання їх діяльності, досліджував у своїй науковій роботі В. Кисельов [2]. На думку автора психологічні детермінанти антикорупційної поведінки виражаються в наявності у співробітника поваги до правових і соціальних норм, здатності до самоконтролю і відповідальності при прийнятті рішень, що характерно для осіб з високим рівнем розвитку совісності, готовності безкорисливо виконувати свої посадові обов'язки на благо інших громадян (низький рівень егоїзму), неготовності до невинного ризику, антикорупційного типу мотивації (мотивації, яка сприяє конформності співробітника по відношенню до законодавства при виконанні встановлених регламентом організації завдань службової діяльності) та антикорупційних ціннісних орієнтацій [2, с.8].

Емпіричним шляхом автор доводить позитивний кореляційний зв'язок між антикорупційною поведінкою і совісністю (чим більш совісним є працівник, тим яскравіше у нього є вираженою антикорупційна поведінка); значущий зворотній кореляційний зв'язок між антикорупційною поведінкою і егоїзмом (чим більш егоїстичним є співробітник, тим менше він схильний до антикорупційної поведінки). Дослідник пише, що для антикорупційної поведінки принципове значення грає переважання мотивації уникнення невдач над мотивацією досягнення успіху; виявляє значущий кореляційний зв'язок між егоїзмом і совісністю: чим більш совісним є співробітник, тим менше у нього розвинений егоїзм [2, с.17]. За допомогою експертної оцінки В. Кисельов

доводить, що антикорупційній поведінці на ціннісному рівні за класифікацією цінностей Ш. Шварца відповідають універсалізм (соціальна рівність і справедливість), конформність (підпорядкування регламенту службової поведінки і законам), безпека (занепокоєння за себе і свою родину, підтримка соціального порядку в суспільстві), доброта (безкорислива готовність прийти на допомогу і чесність) і традиція (дотримання встановлених правил, скромність) [2, с.17].

Корупційні ситуації, на думку автора, супроводжують фактори невизначеності, раптовості, новизни, дефіциту часу, відповідальності, надлишок інформації, небезпека, ризик і в більшості випадків стандартність прийнятих співробітником рішень, тому до основних особистісних показників антикорупційної поведінки він відносить обережність і стриманість (як відповідь на асоціації корупційної ситуації з можливим покаранням), неготовність йти на ризик (вибір відмови в якості вирішення корупційної ситуації), здатність не піддаватися чужому впливу (емоційному тиску з боку корумпованої особи), законослухняність (дотримання законодавства при прийнятті рішення), повагу до керівництва та держави (уявлення про те, чим може закінчитися ситуація для колег та підлеглих), відповідальність за власні вчинки (уявлення про те, чим може закінчитися ситуація для самого працівника), здатність приймати нестандартні для корумпованої особи рішення в умовах надлишку інформації і дефіциту часу [2, с.17].

Для того, щоб побудувати програму формування антикорупційної культури особистості, необхідним є також розуміння корупційної поведінки: її психологічних витоків, джерел, складових. Корупційна поведінка особи є складним соціально-психологічним процесом, де на чинники зовнішнього оточення і специфіку професійної діяльності накладаються особистісні характеристики людини. Відповідно, для визначення напрямів психологічних зусиль із формування антикорупційних настановлень, необхідно визначити основні дескрипти осіб, схильних до корупції. Також важливим є встановлення основних складових процесу розвитку особистості і виявлення місця і ролі в ньому корупційних дескриптів. Кожна особистість розвивається в системі громадських стосунків, у тому числі і в процесі професійної підготовки, і виступає й сприймається як елемент цілісної системи суспільства. Певна поведінка і статус людини в соціумі визначаються передумовами і джерелами розвитку особистості.

Передумови розвитку особистості базуються на її індивідуальних властивостях, що обумовлено більшою мірою біологічними характеристиками людини. За концепцією динамічної функціональної структури особистості до складу індивідуальних властивостей входять: характеристики статі та віку, темперамент, інстинкти; а також форми відображення, тобто особливості психічних функцій (пізнавальні, вольові, емоційні). Відповідно до вищезазначеної концепції, до підструктури індивідуальних властивостей можуть бути включені усі відомі властивості особистості. Переважна частина цих властивостей, що являються соціально значимими, у тому числі антикорупційна

культура, формуються на перехресті підструктур [3].

Соціальний досвід формує ті значимі риси особистості, які визначаються світоглядом і мірою його цілісності, мірою усвідомлення людиною свого місця в суспільстві, а також змістом і характером її потреб і інтересів. Соціально обумовлені особливості, представлені в зовнішній підсистемі індивіда, є сплавом його моральних якостей і особистісного досвіду, що визначається об'ємом і якістю накопичених ним знань, умінь і навичок [3].

На основі аналізу існуючих теоретичних розробок з визначення психологічних характеристик, а також результатів соціологічних досліджень, О.В. Ванновською був розроблений варіант характеристики особистості, схильної до корупційної поведінки [1]. Згідно з представленою дослідницею характеристикою, особистість, схильна до корупційного мислення і поведінки, має недиференційовану структуру настановлень моральної поведінки, низький рівень задоволеності життям, прагнення істотно підвищити рівень задоволеності собою і власним життям шляхом отримання матеріальних благ. Спроби самоствердження через багатство і владу базуються на відсутності генерального сенсу життя, переважанні матеріальних, а не духовних цінностей особистості. Причому корупційна поведінка носить полімотивований характер. Видимий мотив – користь – виражається у прагненні забезпечити себе максимально можливими матеріальними благами. Наступний мотив – ігровий: передчуття певного ризику корупційних взаємовідносин приносить правопорушникам психологічне задоволення [1]. Також характерним є перекладання відповідальності за результати власної діяльності на оточуючих людей і обставини (екстернальний локус контролю) [1].

Наявність описаної характеристики дозволяє визначити особу, схильну до ризику за ознакою корупційної поведінки. Це необхідно для розуміння її особливостей і подальшого визначення напрямків роботи з цією категорією людей.

Соціальний спосіб життя також має істотний вплив на формування корупційного мислення і поведінки індивіда. Вивчення осіб, засуджених за корупційні злочини показали, що корупціонери мають середній вік – 37 років. Також встановлено, що абсолютну більшість корупційних злочинів здійснюють особистості, що обіймають керівні посади [4].

Рівень освіти не є умовою, безпосередньо пов'язаною з моральним формуванням особистості. Тим не менш, треба зазначити, що найчастіше на корупційні злочини йдуть високоосвічені люди. Це можна пояснити, передусім, тим, що підвищення рівня освіти дозволяє системно оцінювати громадські стосунки і чітко бачити кореляцію між добробутом різних соціальних груп. В підтвердження цьому корупція часто називається «білокомірною» злочинністю. Також дослідження показують, що велика частина засуджених за «корупційними» статтями були обізнані щодо протиправності своїх дій, проте розраховували уникнути покарання [5]. Більшість засуджених до моменту скоєння корупційного злочину характеризувалися позитивно за місцем роботи і проживання, не мали судимостей.

Складання портрета особистості, схильної до корупції, дозволяє виявити основну групу суспільства, найбільш залучену до цієї проблеми, – люди з вищою освітою, повноправні і активні члени суспільства.

Аналіз громадського статусу засуджених за корупційні злочини свідчить про їх низький рівень громадської свідомості. Корупційна діяльність особистості, що йде всупереч правовим нормам, базується на відсутності повного усвідомлення відповідальності за свої вчинки перед професійним і цивільним співтовариствами. Проведений теоретичний аналіз досліджень з проблем корупції дозволив сформулювати ряд висновків :

1. На процес прояву основних характеристик особистості в системі громадських стосунків впливають як джерела розвитку особистості (форми відображення і біологічні властивості), так і передумови її поведінки – соціальний спосіб життя (спрямованість і досвід).

2. Якнайповніше характеристика особистості проявляється безпосередньо в системі громадських стосунків.

3. Психокрегувальному впливу більшою мірою піддаються дескрипти саме соціального способу життя: досвід і спрямованість.

4. Характеристика особистості, схильної до корупції, дозволяє виявити основні передумови і джерела негативної поведінки.

При цьому індивідуальні властивості, що є передумовами корупційної поведінки особистості, характеризуються: переважанням корисливих і ігрових мотивів соціальної і професійної поведінки; недиференційованою структурою настановлень моральної поведінки на тлі низького рівня задоволеності життям; екстернальним локусом контролю і імпульсивним типом реагування [2].

Соціальний спосіб життя особистості, схильної до корупційної поведінки, визначається проявом наступних чинників: низький рівень правової і громадської культури; виражена стратифікація суспільства на тлі індивідуалізації громадської активності; низький рівень виховання; можливість корупційної соціалізації ще у процесі формування особистості [3].

5. Соціальний статус особистості, схильної до корупційної поведінки, є досить високим: наявність певного адміністративного ресурсу, вища освіта, нерецидивність злочинів і чітке усвідомлення особою протиправності своїх дій.

6. Низький рівень громадської свідомості – один з основних показників схильності людини до корупційних злочинів.

Список використаної літератури:

1. Ванновская О.В. Личностные детерминанты коррупционного поведения. *Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена*. 2009. № 102. С. 323–328.

2. Киселев В.В. Психологические детерминанты антикоррупционного поведения сотрудников государственной организации : *автореф. дис. ... канд. психол. наук* : 19.00.03. М., 2016. 24 с.

3. Клименко І.В., Євдокімова О.О. Формування антикорупційної спрямованості поліцейських в ході професійної підготовки // *Science without borders – 2018 : materials of the XIII international scientific and practical*

conference (March 30 – April 7, 2018). Vol. 8: Psychology and sociology. Sheffield : Science and Education Ltd, 2018. P. 70–73.

4. Хотькина О.К. К вопросу об изучении личности потенциального преступника-коррупционера. *Человек: преступление и наказание*. 2009. № 3. С. 42–46.

5. Хотькина О. К. Социально-демографическая и криминологическая характеристики личности сотрудника уголовно-исполнительной системы, совершившего преступление коррупционного характера. *Вестник Владимирского юридического института*. 2010. № 1. С. 38–40.

Каплюченко О.П., ад'юнкт, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Провідні мотиви військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах

Питання мотивації військовослужбовців Національної гвардії України (НГУ) до службово-бойової діяльності (СБД) в екстремальних умовах (ЕУ) мають суттєве значення, оскільки мають вирішальний вплив на успішність її здійснення. Однією з характерних рис СБД, яка різко відрізняє її від інших видів військово-професійної діяльності, є екстремальні умови її здійснення.

Під екстремальними умовами СБД розуміється сукупність чинників, які негативно впливають на боєздатність військовослужбовців НГУ під час виконання СБЗ, викликають професійний стрес, підвищують рівень фізичної та психологічної напруги, що призводить до зниження рівня психологічної безпеки особистості військовослужбовців НГУ та успішності здійснення їх СБД [1]. Підвищити успішність СБД військовослужбовців НГУ в ЕУ та зменшити їх вплив на особовий склад можливо завдяки застосуванню форм, способів та засобів мотивації, які враховуватимуть вплив екстремальних умов діяльності.

Поряд з цим, у СБД військовослужбовців НГУ, яка здійснюється в ЕУ, існує проблема досягнення і підтримання мотивованості, що обумовлена дією багатьох чинників, які по-різному впливають на військовослужбовців НГУ. Однією з умов формування і підтримання високого рівня мотивованості особового складу є постійний моніторинг та актуальне управління мотивацією військовослужбовців. Тому у процесі здійснення СБД в ЕУ необхідно враховувати найбільш вагомні мотиви їхньої діяльності.

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі мотивація до професійної діяльності фахівців екстремальних професій розглядається як одне з головних понять, що використовується для пояснення рушійних сил поведінки й діяльності особистості. Так, О.П. Ковальчук [2] запропонував класифікацію мотивів, що визначають мотивацію військовослужбовців, які беруть участь в антитерористичній операції. І.І. Приходько [3] розглянув чинники, що впливають на мотивацію військовослужбовців НГУ з різним соціально-професійним статусом в звичайних умовах СБД.

Більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників сходяться на думці, що мотивацію військовослужбовців до СБД в ЕУ визначає співвідношення двох основних видів мотивації: інституціональної та прагматичної. Також вони стверджують, що в процесі бойової (службово-бойової) діяльності з наростанням впливу екстремальних умов на особистість військовослужбовця спонукальна сила інституціональних мотивів зростає, а прагматичних – відповідно знижується. Даний процес має свої особливості для кожного військовослужбовця у залежності від вираженості особистісних психологічних характеристик, але загальна тенденція залишається незмінною.

Для визначення мотивів, які спонукають військовослужбовців НГУ до СБД в ЕУ, використовувався метод експертного оцінювання, що ґрунтується на отриманні та обробленні даних, одержаних у результаті опитування фахівців у відповідній галузі. До експертного оцінювання сукупності мотивів були залучені науково-педагогічні працівники Національної академії НГУ, психологи військових частин НГУ та слухачі магістратури гуманітарного факультету НА НГУ, що мали відповідні знання та досвід участі у СБД в ЕУ.

На етапі попереднього дослідження було проведено аналіз публікацій щодо сукупності мотивів з метою визначення серед них таких, що спонукають військовослужбовців НГУ до СБД [4, 5]. Методом контент-аналізу з усієї сукупності 87 мотивів, розподілених на 10 блоків, експертами було обрано 40 основних мотивів, які спонукають військовослужбовців НГУ до СБД саме в ЕУ. Основними групами мотивів військовослужбовців НГУ до СБД в ЕУ було визначено інституціональні (табл. 1) та прагматичні мотиви (табл. 2).

Таблиця 1 – Інституціональні мотиви військовослужбовців НГУ до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах

№	Мотив
1.	Участь у виконанні СБЗ дає можливість практичного застосування своїх набутих професійних знань, навичок з метою їх диференціації
2.	Участь у виконанні СБЗ дозволяє бачити конкретний взаємозв'язок між зусиллями та результатом дій.
3.	Вважаю, що участь в СБД, як ніщо інше у військовій службі, дозволяє мені професійно самореалізуватися.
4.	Участь в СБД дозволяє розвинути вольові якості, витривалість, фізичну силу, що дає змогу почуватися впевнено, досягати успіху.
5.	Участь у виконанні СБЗ дає можливість для практичного набуття досвіду діяльності в екстремальних умовах.
6.	Участь у СБД сприяє зближенню з людьми, пошуку справжніх друзів, яким дійсно можна довіряти.
7.	Участь у СБД внаслідок групової або соціальної індоктринації – поваги до командира, як лідера, впливу рекламної кампанії, яку проводить Національна гвардія України.
8.	Участь у СБД дозволяє максимально повно розкритися (проявитися) моїм якостям, сприяє фізичному розвитку та вихованню впевненості у собі.
9.	Прагнув довести самому собі і оточуючим, що здатний приймати відповідальні рішення та на мене можна покластися в екстремальних умовах.
10.	Участь у СБД заради можливості помститися за рідних, близьких, друзів.
11.	Участь в СБД дає змогу випробувати себе у «крутій справі», жити справжнім чоловічим життям, володіти зброєю
12.	Участь в СБД дозволяє відчути адреналін від ризику, небезпеки, «полоскотати нерви».

№	Мотив
13.	Участь в СБД дозволяє наслідувати улюблених героїв, відчуття справжню військову романтику.
14.	Після участі у бойових діях відчуваю потребу знов та знов повертатися до бойових дій.
15.	Мені подобається ситуація протистояння, боротьба, відчуття нескореності та задоволення від перемог (успіхів).
16.	Участь в СБД для мене - можливість захистити свою Батьківщину, її гідність та суверенітет.
17.	Участь у СБД для мене сімейна традиція – я військовий у декількох поколіннях
18.	Участь в СБД для мене - можливість постійно доводити, що українські бійці є здатними протистояти будь-якому ворогу.
19.	Вважаю, що головне завдання будь-якого чоловіка – захистити родину та країну зі зброєю в руках.
20.	Не можу дозволити ворогу розкрадати мою країну, хазяйнувати на наших землях.

Таблиця 2 – Прагматичні мотиви військовослужбовців НГУ до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах

№	Мотив
1.	Виконання СБЗ дозволяє регулярно отримувати грошове забезпечення та надбавки до нього.
2.	За виконання СБЗ в зоні ООС виплачується надбавка до грошового забезпечення.
3.	Виконання СБЗ – частина військової служби, яка передбачає пільговість пенсійного забезпечення.
4.	Виконання СБЗ дає можливість отримання фінансової та іншої допомоги недержавних фондів учасникам бойових дій (щорічні чи разові грошові виплати і подарунки).
5.	Участь в СБД дає додаткові пільги від суспільства (знижки у магазинах, знижені процентні ставки у деяких банках тощо).
6.	Участь у виконанні СБЗ дає пільги у кредитуванні придбання житла (спеціальні програми для учасників бойових дій, в яких частину витрат компенсує держава).
7.	Участь у виконанні СБЗ дає можливість отримання земельної ділянки учасниками бойових дій, в тому числі і під забудову.
8.	Участь у виконанні СБЗ передбачає наявність обов'язкового державного страхування на випадок загибелі, поранення, травмування.
9.	Участь у виконанні СБЗ передбачає наявність безоплатного медичного обслуговування.
10.	Участь у виконанні СБЗ передбачає наявність санаторно-курортного відпочинку (реабілітації), в тому числі і з родиною.
11.	Для учасників бойових дій є пільги щодо вступу їхніх дітей до вищого навчального закладу.
12.	Участь у виконанні СБЗ дає можливість набуття професійного досвіду з метою отримання високооплачуваної роботи в силових, воєнізованих, охоронних структурах по завершенні військової служби.
13.	Участь у виконанні СБЗ дає можливість набуття прикладних навичок діяльності в екстремальних умовах з метою їх використання, як джерела додаткового заробітку (охорона, вирішення конфліктів, здійснення тиску на інших за винагороду).
14.	Під час виконання СБЗ я не дозволяю ігнорувати людину у формі (чинити опір чи не виконувати вимоги).
15.	Участь у виконанні СБЗ дає відчуття домінування над іншими.
16.	Участь у СБД свідчить про те, що я ризикував життям заради своєї країни, її громадян. Я заслуговую на пошану від них (шанобливе ставлення).
17.	Участь в СБД дає можливість визнання моїх заслуг перед Батьківщиною, я пишаюсь своїми відзнаками і заохоченнями. Вважаю усі свої пільги заслуженими.
18.	Набуттям статусу УБД прагнув довести самому собі і оточуючим, що здатний приймати відповідальні рішення та на мене можна покластися.
19.	Сподіваюся, що зможу таким чином спокутувати мої минулі «гріхи» (погані вчинки).
20.	Сподіваюся, що участь у бойових діях дасть змогу уникнути виконання боргових зобов'язань (кредитів, аліментів тощо).

Наступним етапом дослідження стало ранжирування визначених мотивів з метою оцінювання їх значущості.

Результати ранжирування прагматичних мотивів військовослужбовців НГУ до СБД в ЕУ наведені за допомогою діаграми рангів (рис. 1).

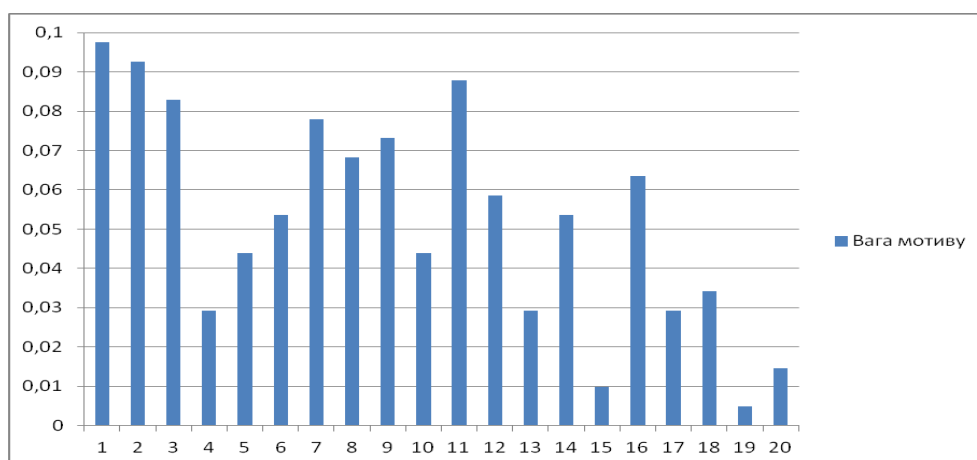

Рис. 1. Діаграма рангів прагматичних мотивів військовослужбовців НГУ до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах.

Результати ранжирування інституціональних мотивів військовослужбовців НГУ до СБД в ЕУ наведені за допомогою діаграми рангів на рисунку 2.

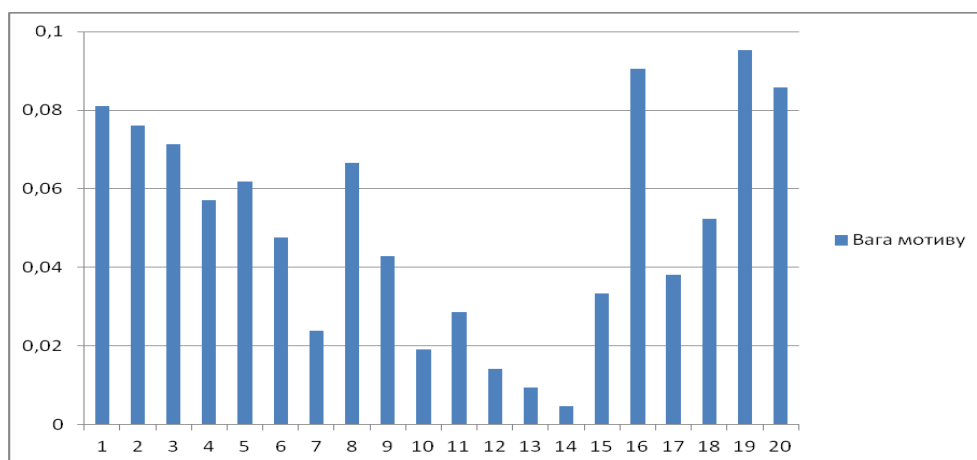

Рис. 2. Діаграма рангів інституціональних мотивів НГУ до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах.

Таблиця 4 – Провідні прагматичні мотиви військовослужбовців НГУ до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах

Місце	Номер мотиву	Мотив	Величина рангу
1	1	Виконання СБЗ дозволяє регулярно отримувати грошове забезпечення та надбавки до нього.	0,098
2	2	За виконання СБЗ в зоні ООС виплачується надбавка до грошового забезпечення.	0,093
3	11	Для учасників бойових дій є пільги щодо вступу їхніх дітей до вищого навчального закладу.	0,088

Місце	Номер мотиву	Мотив	Величина рангу
10	6,14	Участь у виконанні СБЗ дає пільги у кредитуванні придбання житла (спеціальні програми для учасників бойових дій, в яких частину витрат компенсує держава). Під час виконання СБЗ я не дозволяю ігнорувати людину у формі (чинити опір чи не виконувати вимоги).	0,054
4	3	Виконання СБЗ - частина військової служби, яка передбачає пільговість пенсійного забезпечення.	0,083
5	7	Участь у виконанні СБЗ дає можливість отримання земельної ділянки учасниками бойових дій, в тому числі і під забудову.	0,078
6	9	Участь у виконанні СБЗ передбачає наявність безоплатного медичного обслуговування.	0,073
7	8	Участь у виконанні СБЗ передбачає наявність обов'язкового державного страхування на випадок загибелі, поранення, травмування.	0,068
8	16	Участь в СБД свідчить про те, що я ризикував життям заради своєї країни, її громадян. Я заслуговую на пошану від них (шанобливе ставлення).	0,063
9	12	Участь у виконанні СБЗ дає можливість набуття службово-бойового досвіду з метою отримання високооплачуваної роботи в силових, воєнізованих, охоронних структурах по завершенні військової служби.	0,059

Таблиця 5 – Провідні інституціональні мотиви військовослужбовців НГУ до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах

Місце	Номер мотиву	Мотив	Величина рангу
1	19	Вважаю, що головне завдання будь-якого чоловіка – захистити родину та країну зі зброєю в руках.	0,095
2	16	Участь в СБД для мене – це можливість захистити свою Батьківщину, її гідність та суверенітет.	0,090
3	20	Не можу дозволити ворогу розкрадати мою країну, хазайнувати на наших землях.	0,086
4	1	Участь у виконанні СБЗ дає можливості практичного застосування своїх набутих професійних знань, навичок з метою їх диференціації.	0,081
5	2	Участь у виконанні СБЗ дозволяє бачити конкретний взаємозв'язок між зусиллями та результатом дій.	0,071
6	3	Вважаю, що участь в СБД, як ніщо інше у військовій службі, дозволяє мені професійно самореалізуватися.	0,073
7	8	Участь у СБД дозволяє максимально повно розкритися (проявитися) моїм якостям, сприяє фізичному розвитку та вихованню впевненості у собі.	0,067
8	5	Участь у виконанні СБЗ дає можливості практичного набуття досвіду діяльності в екстремальних умовах.	0,062
9	4	Участь в СБД дозволяє розвинути вольові якості, витривалість, фізичну силу, що дає змогу почуватися впевнено, досягати успіху.	0,057
10	18	Участь в СБД для мене - можливість постійно доводити, що українські бійці є здатними протистояти будь-якому ворогу.	0,052

Список використаної літератури:

1. Психологія екстремальної діяльності: навч. посіб. За заг. ред. проф. І.І. Приходька. Х. : НА НГУ. Харків, 2016. 571 с.
2. Ковальчук О. П. Особливості прояву спонукальної складової професійної діяльності військовослужбовців, які беруть участь в антитерористичній операції. *Проблеми сучасної психології* : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2016. Вип. 32. С. 196-205.
3. Приходько І.І. Особливості мотиваційно-вольового компонента психологічної безпеки особистості у військовослужбовців з різним соціально-професійним статусом. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 6 (43). С. 345-350.
4. Prykhodko I.I. (2018). Features of the Motivation of Specialists for the Professional Activity in Special Conditions International. *Journal of Education and Science*. 1(3-4). 35. <https://doi.org/10.26697/ijes.2018.3-4.24>.
5. Prykhodko I. et al. (2019). Servicemen's Motivation in the National Guard of Ukraine: Transformation after the "Revolution of Dignity". *The Journal of Slavic Military Studies*. 32 (3). P.347-366. <https://doi.org/10.1080/13518046.2019.1645930>.

Куруч О.С., ад'юнкт, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Причини суїцидальної поведінки серед представників екстремальних видів діяльності

Існують життєві ситуації, знайомі кожному, які є настільки травматичними, що вимагають допомоги з боку, оскільки сама людина впоратися з переживанням стресу не може. Наприклад, ситуація смерті, втрати близької людини, розриву відносин – коли особистісних ресурсів може виявитися недостатньо. Щоб впоратися з надзвичайним стресовим впливом, люди, що переживають втрату, часто починають зловживати алкоголем, лікарськими препаратами. Внаслідок хронічної напруги у них можуть виникнути також і різноманітні психосоматичні розлади. Психологи активно досліджують причини виникнення так званих психосоматичних захворювань, при яких найбільше значення мають саме психологічні фактори. Такі соматичні страждання, як виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки, неспецифічний виразковий коліт, гіпертонія або ішемічна хвороба серця, - часто виникають внаслідок надзвичайних обставин на тлі тривалих і інтенсивних станів гніву, люті, злості або страху, відчаю, депресії та смутку [1].

Однією з найгостріших проблем сьогодення в Україні є стійка динаміка збільшення кількості самогубств. Причини суїциду різноманітні, коріння їх є не тільки в особистісних деформаціях людини, психотравмуючій обстановці, яка її оточує, але і в соціально-економічній і моральній організації суспільства. Дослідження, проведені в нашій країні, свідчать, що найбільша кількість

самогубств припадає на вік від 16 до 29 років і від 45 до 60 років. Значною мірою сформована в країні ситуація обумовлена збільшенням числа осіб, що страждають алкоголізмом, наркоманією, невротами, психічними розладами дитячого і підліткового віку тощо, у виникненні і розвитку яких важливу роль відіграють соціально-економічні фактори. Вони сприяють поширенню розчарування, невір'я у майбутнє, духовного нездоров'я суспільства, різних форм соціальних відхилень. Таким чином, суїцидальний феномен являє собою стійке соціальне явище, що підлягає визначеним закономірностям, пов'язаний із соціально-економічним, культурно-історичним і етнічним рівнями розвитку країни чи регіону. Стає зрозумілим, чому командування конкретної військової частини не завжди в стані вплинути на споконвічні причини самогубства. Але звести до мінімуму суїцидальні події, як свідчить військова практика, офіцерському складу цілком під силу.

Кожен випадок самогубства має вкрай негативний вплив на особовий склад частини та підрозділу, де він стався: відбувається загальне зниження морально-психологічного стану особового складу, констатується негативний вплив на здатність групи (військового колективу) виконувати бойові завдання, породжується різко негативне ставлення батьків військовослужбовців, їх родичів і близьких, суспільства загалом до армії, наслідком чого є спроби певної частини молоді ухилитись від призову або уникнути мобілізації визначеним категоріям громадян України.

Нові дослідження американських психологів свідчать, що неодноразова участь особового складу у військових операціях викликає зростання числа самогубств серед нього. На їх думку, єдиний спосіб перешкодити цьому – скоротити кількість перебувань кожного солдата в «гарячій точці» і продовжити так званий час для життя, тобто збільшити тривалість перебування в родині між відправками у зону бойових дій. [2].

До екстремальних видів діяльності відносять діяльність представників досить багатьох професій, таких як спеціалізовані служби порятунку та ризикованих видів професій: пожежні, військові, рятувальники, охоронці, працівники правоохоронних органів та інші. Вони працюють в екстремальних умовах із постійною загрозою для їх здоров'я та життя. Робота в екстремальних умовах передбачає підвищений фактор ризику, дефіцит інформації і часу на обміркування, необхідність прийняття адекватного рішення, високу відповідальність за виконання задачі, наявність неочікуваних перепон. Це все висуває підвищені вимоги до стану психічного здоров'я особистості. Сильні емоційні й фізичні навантаження створюють передумови до виникнення у представників ризикованих професій психічних, соматичних розладів, а також суїцидальної поведінки.

Суїцидальна поведінка людини – це соціальна хвороба. Вона не обминає і військовослужбовців, де тягарі та стрес-фактори військової служби провокують появу додаткових складнощів у процесі соціально-психологічної адаптації індивіда до умов армійського середовища. Потенційного суїцидента можна вивести з будь-якої кризової ситуації, головне – своєчасно почути, підмітити,

розпізнати тривожні симптоми. Для цього зацікавленим органам і посадовим особам необхідно чітко орієнтуватися в природі, формах та основних ознаках суїцидальної поведінки особистості.

Наприклад, значною мірою на рівень суїцидальності військовослужбовців впливають: погіршення психоемоційного стану на фоні побутових та міжособистісних конфліктів; психічні патології та межові стани; незрілість емоційно-вольової сфери; намір ухилитися від несення служби шляхом самокалічення; наявність значних фінансово-кредитних зобов'язань.

Можна сказати, що думки про самогубство зникнуть, якщо людина приходить до розуміння існування інших прийнятних поглядів на життєві обставини, змінює ставлення до неможливого, справляється з гіркою пілюлею сорому та провини. Наступні рекомендації допоможуть кожному небайдужому налаштувати контакт із людиною, схильною до самогубства й таким чином попередити акт саморуйнування особистості. Всебічне вивчення феномена суїциду допоможе розробити нові методи попередження та корекції суїцидальної поведінки. Саме тому поряд із сучасними методами досліджень в суїцидології мають велике значення попередні дослідження цієї проблематики.

Список використаної літератури:

1. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. Москва : Эксмо, 2008. 928с.

2. Романишин А.М., Мацевко Т.М., Капінус О.С., Гузенко І.М., Неурова А.Б. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців : навч.-метод. посіб. Львів : НАСВ, 2017. 322 с.

Кучерява Т.О., начальник навчально-тренувального комплексу (інформаційного та психологічного забезпечення) кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ, Інститут морально-психологічного забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Дундук О.І., викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ, Інститут морально-психологічного забезпечення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

Сучасні помилкові дії членів танкових екіпажів Збройних сил України

У сучасних тенденціях бойових дій котрі проходять на сході України, військовослужбовці практично не мають права на помилку, хоча це не зменшує їх фактичної кількості. Танкові війська як одна із основних ударних сил сухопутних військ України під час бойових дій повинна виконувати накази та розпорядження чітко та правильно, а це в свою чергу залежить від чіткості та злагодженості роботи танкового екіпажу Збройних сил України. Тому доцільно дослідити виникнення помилкових дій в роботі танкового екіпажу як мікрогрупи так і психологічних особливостей кожного з членів екіпажу.

Більшість існуючих досліджень надійності виконання завдання військовослужбовцями, тим чи іншим чином, зачіпають проблему виникнення в його діяльності помилкових дій [1; 2; 3; 4; 5]. Саме безпомилковість в діяльності є одним з показників надійності військовослужбовця, а характер помилок та можливість/неможливість їх виправлення є індикаторами її рівня та показником успішності в діяльності. Крім того, враховуючи надскладну ситуацію на сході нашої країни, ми можемо з впевненістю констатувати, що будь-яка помилка військовослужбовця може дуже дорого коштувати.

Отже, дослідження проблеми допущення танкістами помилок в своїй діяльності стало обов'язковим етапом нашої роботи.

В нашому дослідженні взяли участь військовослужбовці, які з 2014 року безпосередньо брали участь в проведенні антитерористичної операції на сході України (ООС) в складі танкових екіпажів (72 ОМБр, 93 ОМБр, 1 ОТБр, 17 ОТБр). Перш за все, вважаємо за потрібне відзначити, що самі танкісти, які взяли участь в нашому дослідженні (75,25%), зауважили, що помилки, які мають місце бути, вважаються загальними помилками всього танкового екіпажу в цілому, а не когось з його членів окремо. А от 24,75% опитаних відзначили, що попереджувати помилки в змозі командир екіпажу. Саме він має думати заздалегідь про можливі труднощі у виконанні того чи іншого завдання та прогнозувати перебіг подій. Отже, навіть, якщо помилка допущена кимось іншим з екіпажу, відповідає за неї, все одно, командир. Ці данні зайвий раз підтверджують наші припущення щодо того, що надійність членів танкового екіпажу має груповий характер та що особистість командира є знаковою в її забезпеченні.

Результати опитування щодо виявлення основних помилок, яких припускаються члени танкового екіпажу дозволили сформулювати їх перелік з привласненням рейтингового показнику частоти обрання (відсоткові показники в даному випадку ми не наводимо через те, що одним опитуваним досить часто робилося декілька виборів).

Поряд з цим експерти (військовослужбовці танкісти, стаж яких у сухопутних військах Збройних сил України склав не менше 5 років, віком від 32 років. Серед них командирів – 38,89%, навідників - 27,78%, а механіки-водії представлені часткою, яка складає 33,33%) вказували на ступінь важкості помилкової дії від 1 до 3 балів, де 1 бал – незначна помилка, легке порушення; 2 – помітна помилка, проте її можна виправити; 3 – важка помилка, яку неможливо виправити.

Таблиця 1 – Перелік помилкових дій, яких припускаються фахівці-танкісти Збройних сил України

№	Помилкова дія	Рейтинговий показник	Ступінь важкості
1	Недотримання правил безпеки (не надягають шолофони; не закривають люки; не надійне закріплення особистих речей в танку тощо)	1	2
2	Недотримання порядку правил технічного обслуговування танку	3	2

Закінчення таблиці 1

3	Ігнорування погодних умов при плануванні виконання завдання	9	2
4	Неповна оцінка обстановки перед виконанням завдання	12	3
5	Порушення правил керування танком	5	3
6	Ігнорування показників контрольно-вимірювальних приладів	4	2
7	Порушення у відстежуванні та дотриманні вказаного маршруту	13	3
8	Незнання матеріальної частини машини	2	2
9	Пошкодження навісного обладнання	11	2
10	Некоректне використання засобів зв'язку	14	2
11	Неузгодженість дій екіпажу	8	3
12	Нечітке віддання команд	6	3
13	Недотримання вказівок та наказів командира	7	3
14	Допущення конфліктів при виконанні завдання	10	2
15	Ненадійне обладнання окопів та його маскуванню	15	2

Спостереження з подальшою фіксацією допущення військовослужбовцями танкістами помилок проводилось на наступних локаціях:

1. Технічна підготовка: технічний огляд танку.

2. Основи руху та правила керування танком: техніка подолання різноманітних перешкод; подолання невибухових та мінно-вибухових загороджень противника; рух в колоні.

3. Основи топографії: орієнтування на місцевості по мапі; орієнтування на місцевості без мапи.

4. Вогнева підготовка: спостереження та визначення відстаней; Знешкодження мінних полів, мін, фугасів.

5. Інженерна підготовка: обладнання та маскуванню окопу; подолання інженерних загороджень.

Результати спостереження за військовослужбовцями танкістами при виконанні завдань за призначенням та з урахуванням локацій/етапів проходження завдання, дозволили сформулювати низку узагальнень.

Так було встановлено, що більшість помилкових дій здійснювалось танкістами в межах 1-ї, 2-ї та 5-ї локацій – 31,86%, 22,25% та 30,10% відповідно. Мало того, в одному випадку спостереження було відмічено ігнорування тобто невиконання такої функції в межах бойового завдання як технічний огляд танку (1-ша локація). Так, більшість з тих військовослужбовців, хто припускався помилок на цьому етапі, говорили про те, що вони і так знають, що з машиною, що «вони її відчують», що «це зайві часові витрати» тощо. Це є наслідком самовпевненості та самонадійності та може призвести до серйозних наслідків.

Приблизно подібна ситуація була відмічена і стосовно особливостей основ руху танку та його керування. Механіки-водії, що припускались помилок на цьому етапі, всі як один спирались на власний досвід керування танком в подібних ситуаціях – тобто «ім краще видно», «вони вже так робили» тощо.

Окремо відзначимо особливості допущення помилок на етапі, де оцінювалась інженерна підготовка: якість проходження цього етапу також

виявилась невисокою через домінуюче переконання танкістів, що «для них головне – це танк, а окопи та тимчасові вкриття для них мало актуальні».

Найбільша кількість помилок була зафіксована у механіків-водіїв. Найменша у навідників. При цьому, було встановлено, що найбільш «залежним» членом танкового екіпажу є навідник – його результат буде залежати від того, на скільки точно буде віддано наказ, сформульовано завдання та на скільки вдалою буде позиція для здійснення пострілів. Командири у будь-яких випадках, є відповідальними за загальний результат екіпажу та за всі помилки, допущені кожним з його членів. Таким чином, стовідсотково об'єктивно оцінити ступінь індивідуальної надійності кожного військовослужбовця зі складу танкового екіпажу не є можливим – надто високим є взаємозв'язок цієї змінної з іншими об'єктивними факторами.

Отже, спираючись на вищезазначене, було прийнято рішення виявляти ступінь надійності екіпажу в цілому та у подальшому проводити вивчення індивідуально-психологічних особливостей його членів, як суб'єктивних детермінант групової надійності.

Повертаючись саме до помилок зауважимо, що їх можна розділити на ті, що стосуються:

- порушення правил безпеки (1);
- неналежної професійної підготовки танкістів (2);
- особливостей взаємодії в межах екіпажу (3).

(1) У першому випадку помилки, що допускаються внаслідок недотримання або порушення правил безпеки, є, на думку експертів, найбільш розповсюдженими та легковажними. Саме нехтування нормами безпеки є зазвичай навмисною дією, наслідки якої чітко та у повному обсязі усвідомлюються військовослужбовцем. При цьому, опитування показало, що абсолютно всі випробувані – 100% опитаних, хоча б раз, але допускалися таких помилкових дій та нехтували правилами безпеки. Найбільш поширеним поясненням такої дії є те, що військовослужбовці говорять про низьку вірогідність негативних наслідків від такої помилкової дії та відмічають можливість у будь-який момент все виправити.

(2) Наступна категорія помилок належить до тих, що виникають внаслідок недостатньої або неналежної професійної підготовки військовослужбовців або через брак професійного досвіду (у новачків, стаж яких не перевищує 5 років). Такі помилки не можна однозначно розділяти на групи в залежності від складності та можливості виправлення. Їх спектр є дуже широким. Єдине, що в таких випадках є реальним, за свідченнями експертів – це прогнозування можливості допущення таких помилкових дій конкретним військовослужбовців.

(3) Ще одна група помилок, які були виокремлено при опитуванні, стосується особливостей взаємовідносин членів танкового екіпажу один з одним та обумовлюється якістю їх взаємодії.

При цьому, за свідченнями експертів, найменш важкими можна вважати помилки, які стосуються недотримання правил безпеки. Ці дії найчастіше

зустрічаються серед інших помилкових дій, яких припускаються військовослужбовці.

До другого типу помилок відносять значні, але які можна виправити: недотримання правил технічного обслуговування танку, ігнорування погодних умов при плануванні виконання завдання, ігнорування показників приборів танку, незнання матеріального оснащення машини, пошкодження навісної техніки, некоректне використання приладів радіозв'язку, а також допущення конфліктів при виконанні завдання.

Найважчими помилками, на думку експертів, є: неповна оцінка обстановки перед виконанням завдання, порушення правил керування танком, неузгодженість дій екіпажу, нечітке віддання команд, недотримання вказівок та наказів командира (більше стосується навідника).

Таким чином, розглядаючи характеристику помилкових дій танкістів було створено список самих розповсюджених помилок, котрі мають різні рівні негативного впливу. Частіше до помилок вдаються водії-механіка, а в навідників кількість помилок значно менша, при тому що вся відповідальність за помилкові дії членів танкового екіпажу лежить на командирі танку.

Список використаної літератури:

1. Барлоу Ф., Прошан Ф. Статистическая теория надежности и испытания на безотказность. Москва : Наука. 1984. 327с.

2. Губинский А.И., Кобзев В.В. Оценка надежности деятельности человека-оператора в системах управления. Москва : Машиностроение. 1975. 52 с.

3. Краснокутський М.І. Об'єктивні та суб'єктивні детермінанти здійснення помилкових дій спортсменами пожежно-прикладного спорту під час змагань. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. Вип. 14(1). С. 170-178.

4. Краснокутський М.І. Психологічні засади зменшення помилкових дій спортсменів пожежно-прикладного спорту під час змагань. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2015. № 2. С. 91–97.

5. Соціально-психологічні детермінанти помилкових дій у професійній діяльності фахівців водолазних формувань аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : Монографія / С.Ю. Лебедева, О.О. Назаров, Н.В. Оніщенко, В.П. Садковий, О.В. Тімченко. Харків : УЦЗУ. 2009. 216 с.

Лиман А.А., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Обґрунтування структурних компонентів психологічної готовності до ризику військовослужбовців Національної гвардії України

Виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями Національної гвардії України (далі – НГУ) часто відбувається в умовах

підвищеної небезпеки та необхідності приймати ризиковані рішення [1]. Тому актуальним залишається питання належної професійної та їх психологічної підготовки задля розвитку та вдосконалення у них здатності ефективно управляти своєю поведінкою, контролювати її в незвичних, невідомих ситуаціях, передбачати можливі негативні наслідки власних дій та приймати обґрунтовані рішення, тобто бути готовим до дій в умовах ризику [2].

У повсякденній свідомості військовослужбовців НГУ слово «ризик» сприймається в різних змістах: як бажання відчувти викид адреналіну; як можливість здійснити незвичайне бажання; як можлива життєва невдача; як здатність йти на авантюри; як ситуація невизначеності; найчастіше – як дія, результат якого неясний або в основі якого лежить необґрунтована надія на успіх [3]. Проте, кризова ситуація, що склалась в Україні, вплинула на уявлення військовослужбовців НГУ щодо готовності до ризику в свої професійній діяльності. Так, вони зазначають, що готовність ризикувати зростає, якщо є більш ніж ймовірна загроза життю, особливо життю рідних, близьких, товаришів по службі. Ефективність та успішність дій військовослужбовці НГУ пов'язують з впевненістю в собі, наполегливістю, самоконтролем, професіоналізмом, рішучістю та виваженістю. Виходячи з цього, ризик розглядається як небезпека настання негативних наслідків у ході діяльності в умовах невизначеності [3]. Враховуючи те, що з ситуаціями загрози, ризику у своїй професійній діяльності військовослужбовці НГУ стикаються постійно, з метою успішного виконання своїх службово-бойових задач необхідним є дослідження структури психологічної готовності до ризику, це дозволить в майбутньому побудувати програму соціально-психологічного тренінгу «формування психологічної готовності до ризику військовослужбовців НГУ».

Для зведення великого числового матеріалу, який був нами отриманий завдяки використанню методу семантичного диференціалу, до кількох незалежних чинників і знаходження структури, що відображає залежності між особистісними якостями та психологічною готовністю до ризику, використовувався факторний аналіз. Отримана чотирифакторна структура психологічної готовності до ризику описує 60,81 % загальної дисперсії ознак.

Перший фактор інформативний на 18,62 % та його зміст визначають прямі кореляційні зв'язки з такими змінними як «Рішучість» (0,80), «Сміливість» (0,75), «Емоційна стійкість» (0,74) та здатність до «Вольових» зусиль (0,74). Фактор позначено як «Здатність до вольового зусилля, до вольової мобілізації». Як складову психологічної готовності до ризику його можна описати як ресурс особистості, специфіка якого полягає в тому, що завдяки рішучості, емоційної стійкості, сміливості та вольових зусиль суб'єкт здатний співвідносити і узгоджувати свої здібності і можливості з вимогами зовнішньої середовища, суспільства та інших людей. До того ж цей ресурс не тільки забезпечує здатність військовослужбовця НГУ виконувати необхідні службово-бойові завдання в екстремальних умовах (наприклад, охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав в Україні, охорона ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних

відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності чи охорона спеціальних вантажів тощо), але і дозволяє наважитись на діяльність у бойових умовах (участь в АТО (ООС)), що може призвести до невідомих наслідків.

Другий фактор має інформативність 13,89 % та позитивно корелює з такими змінними як «Довірливість» (0,80), «Товариськість» (0,78) та «Врахування інтересів оточуючих» (0,70). Цей компонент психологічної готовності до ризику військовослужбовців НГУ було позначено як «Військова товариськість». Структурно до нього належать особистісні риси, що характеризують міжособистісно-соціальну сферу людини. Даний компонент передбачає наявність у військовослужбовців НГУ готових до ризику достатньо сформованих комунікативних та моральних якостей, що регулюють суспільні відносини і впливають на зниження соціального напруження членів військового колективу, сприяють формуванню між учасниками одного підрозділу взаємоповаги, товариських відносин, відкритості та довірливості, врахування інтересів один одного, взаємодопомоги, такого собі «відчуття ліктя» та т.п.

Третій фактор, інформативність якого становить 13,76 %, значуще корелює з такими змінними як «Патріотична налаштованість» (0,76), «Професійна компетентність» (0,65), «Законослухняність» (0,64) та «Пишання своєю професією» (0,58). Цей компонент можна позначити як «Професійна ідентичність». Структурно до нього належать особистісні риси, що характеризують потребово-мотиваційну, моральну та когнітивно-пізнавальну сфери людини. Цим компонентом забезпечується активність військовослужбовця підвищувати рівень своїх професійних вмінь та навиків діяльності за незвичних умов, постійно вдосконалювати знання військового діла, нормативно-правових документів тощо. Окрім цього цей компонент відображає рівень патріотичного налаштованість військовослужбовця НГУ, прагнення бути відповідним своїй обраній професії, задоволеності нею, ідентифікації з професійною роллю військовослужбовця саме Національної гвардії України, що є досить значними підставами для формування психологічної готовності до ризику.

Останній четвертий фактор визначають такі позитивні значущі кореляції як «Обережність» (0,75), «Організованість» (0,72) та «Дисциплінованість» (0,68). Інформативність даного фактору складає 12,22 %. Цей компонент позначено як «Витримка (самовладання)». Змістовно він відображає якості особистості військовослужбовця, роль яких полягає в самоорганізації і саморегуляції поведінки через приведення її у відповідність із статутними і загально визнаними соціальними нормами та правилами поведінки у військовому середовищі. Окрім цього, цей фактор визначає здатність військовослужбовця НГУ діяти так, щоб якнайбільше унеможливити потрапляння в ситуацію неминучої небезпеки, проте у цьому разі враховуючи відсутність довільного права від уникання або взагалі невиконання ним своїх службових обов'язків. Структурно до цього компоненту психологічної готовності до ризику належать екзистенціально-буттєві та діяльнісно-практичні

риси особистості. У зазначеному структурному компоненті знаходить відображення сприймання військовослужбовцем правил і норм військового життя, ставлення до них, беззастережне виконання ним наказів та розпоряджень командирів (начальників). Функціонально цей фактор сприяє не тільки підтримці суворого статутного порядку, високої бойової і мобілізаційної готовності підрозділу (частини), але й особистісної психологічної готовності військовослужбовця НГУ до ризику під час виконання професійної діяльності.

Отже, проведення дослідження семантичного диференціалу та використання статистичного методу факторного аналізу даних дозволили визначити структуру психологічної готовності до ризику військовослужбовців НГУ. Так, психологічна готовність до ризику військовослужбовців має складну динамічну чотирифакторну структуру, компоненти якої характеризуються рисами емоційно-вольової, когнітивно-пізнавальної, потребово-мотиваційної, моральної, діяльнісно-практичної, екзистенціально-буттєвої і міжособистісно-соціальної сфер особистості в їх співвідношенні з оточуючими зовнішніми умовами і службово-бойовими завданнями в загрозливих для життя і здоров'я ситуаціях.

Список використаної літератури:

1. Приходько І.І. Небезпеки і загрози для психологічної безпеки особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. Львів : ЛьвДУВС, 2009. Вип. 1. С. 37-48.

2. Психологічні засади ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців військової служби за контрактом Національної гвардії України / Мацегора Я.В. та ін.. Харків : НА НГУ, 2016. 314 с.

3. Дубяга А.А. Готовність до ризику у професійній діяльності в уявленнях військовослужбовців Національної гвардії України. *Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць*. К.: НУОУ, 2014. Вип. 4 (41). С.205-210.

Мацегора Я.В., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Юр'єва Н.В., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Взаємозв'язок життєстійкості та копінг-стратегій у військовослужбовців підрозділів з конвоювання екстрадиції та охорони підсудних

Як вважає С. Мадді, життєстійкість впливає на ефективність діяльності і здоров'я не безпосередньо, а через вибір копінг-стратегій і лише через них –

опосередковано – на ефективність діяльності та здоров'я [1]. Тобто копінг-стратегії належать до медіаторних факторів, що мають проміжну роль між таким загальним психологічним конструктом, як життестійкість, та результатом поведінки. При цьому вибір копінгів є свідомим і довільним процесом, проте не завжди продуктивним. На відміну від життестійкості, яка у своїй кінцевій меті завжди спрямована на розвиток, досягнення цілей і збереження здоров'я, ефективність копінгів є ситуативно обумовленою. Так, на думку Р. Лазаруса [2], проблемно орієнтовані копінгі є більш ефективними у контрольованих ситуаціях, а емоційно орієнтовані – у неконтрольованих.

Метою на цьому етапі дослідження стало визначення зв'язків між копінг-стратегіями і життестійкістю у військовослужбовців підрозділів з конвоювання екстрадиції та охорони підсудних за категоріями офіцерів та військовослужбовців військової служби за контрактом [3-4]. До вибірки увійшли ті військовослужбовці, які пройшли обстеження за допомогою методик «Діагностика копінг-стратегій: опитувальник COPE» (Ч. Кавер, М. Шейер, Д. Вентрауб) та «Життестійкість» (С.Мадді).

За отриманими даними в обох групах було виявлено доволі подібні показники взаємозв'язку копінг-стратегій з життестійкістю. Зокрема, встановлені позитивні значущі кореляційні зв'язки між життестійкістю і такими копінгамі, як: «Планування» ($r=0,55$, $p\leq 0,01$ та $r=0,44$, $p\leq 0,01$ відповідно); «Активне оволодіння собою» ($r=0,47$, $p\leq 0,01$ та $r=0,38$, $p\leq 0,01$ відповідно); «Придушення конкуруючої діяльності» ($r=0,38$, $p\leq 0,01$ та $r=0,21$, $p\leq 0,1$ відповідно); «Позитивне пере формулювання» ($r=0,34$, $p\leq 0,01$ та $r=0,47$, $p\leq 0,01$ відповідно); «Використання соціальної інструментальної підтримки» ($r=0,21$, $p\leq 0,1$ для обох груп). Крім наведених вище, у офіцерів встановлені значущі негативні кореляційні зв'язки між життестійкістю і «Мисленнєвим уникненням проблем» ($r=-0,46$, $p\leq 0,01$) та «Концентруванням на емоціях» ($r=-0,54$, $p\leq 0,01$), що, свідчить про більш свідоме використання копінгів і вищий рівень володіння ними, здатність свідомо відмовитися від певних неприйнятних стратегій подолання стресу (принаймні у контрольованих стресових ситуаціях).

Як бачимо, попри певну подібність цих зв'язків є дві важливі відмінності. По-перше, сила зв'язків у виборці офіцерів є дещо більшою. По-друге, є певні відмінності в ієрархії цих зв'язків. Так, у офіцерів найбільш щільні зв'язки життестійкості із «Плануванням», а у військовослужбовців військової служби за контрактом – із «Позитивним пере формулюванням».

Таким чином, попри те, що загальна тенденція цих взаємозв'язків цілком відповідає більш раннім дослідженням із проблематики взаємозв'язку життестійкості та копінг-стратегій [7] продуктивні копінгі пов'язані з життестійкістю позитивно, а непродуктивні – негативно; проте, в групі офіцерів ця закономірність проявляється рельєфніше. Зокрема, у офіцерів більше, ніж у групі військовослужбовців військової служби за контрактом, значущих негативних взаємозв'язків між життестійкістю і непродуктивними копінгамі; а наявні позитивні зв'язки із продуктивними копінгамі свідчать про досягнення життестійкості у більшій мірі за рахунок здатності контролювати (планувати,

регулювати послідовність діяльності) ситуацію і свідомій відмові від непродуктивних способів взаємодії із ситуацією, а у військовослужбовців-контрактників – життєстійкість є похідною контролю свого ставлення до ситуації та оволодіння собою в ній.

Зазначимо, що одні з найпослідовніших східноєвропейських дослідників копінг-стратегій О. І. Расказова та Т. О. Гордєєва, співвідносять продуктивність копінгів з трансформаційним і регресивним оволодінням стресом (за С. Мадді). Трансформаційне оволодіння – це активне подолання ситуації, у межах якого людина шукає і випробовує нові форми поведінки. Регресивне оволодіння, навпаки, пов'язане з підтримкою звичного рівня напруження, у результаті чого людина у ситуаціях стресу використовує різні моделі уникнення. С. Мадді називає ці два способи поведінки як «вибір минулого» (звичного рівня напруження і тривоги) та вибір майбутнього (дія і пошук, попри тривогу і відсутність гарантій). Постійний вибір минулого призводить до формування такого життєвого стилю, як конформізм. Цей стиль у стресових ситуаціях характеризується втратою сенсу і появою відчуження. Життєстійкість же, на думку наведених авторів, більшою мірою пов'язана з трансформаційним оволодінням та продуктивними копінгамі. Проте, як показало це дослідження, продуктивність копінгів, як підґрунтя життєстійкості, у різних вибірках може мати свою специфіку, пов'язану із активністю і роллю у взаємодії із ситуацією. Наприклад, у офіцерів, діяльність яких більшою мірою пов'язана із визначенням напрямку дій в конкретній ситуації, яка склалась під час виконання службово-бойового завдання, копінг-поведінка є більшою мірою спрямованою на зміну ситуації. В той час, як у військовослужбовців військової служби за контрактом, які діють відповідно до плану, прийнятому командирів, власні копінгі спрямовані на оволодіння собою у ситуації, яку вони змінюють відповідно до плану інших.

Список використаної літератури:

1. Maddi S., Kahn S., Maddi K. The Effectiveness of Hardiness Training. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*. 1998. Vol. 50. № 2. P. 78-86.

2. Lazarus R. Emotions and interpersonal relationships: toward a person-centered conceptualization of emotions and coping. *Journal of Personality*. 2006. Vol. 74. № 1. P. 9-43.

3. Юр'єва Н.В. Життєстійкість, як важлива характеристика стресостійкості військовослужбовців Національної гвардії України. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : зб. наук. пр. Нац. ун-т цивільного захисту України. Харків : НУЦЗУ, 2014. Вип.16. С. 243-250.

4. Юр'єва Н.В. Мотиваційні ресурси стресостійкості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання екстрадиції та охорони підсудних : *автореф. дис. ... канд. психол. наук* : спец. 19.00.09. Харків, 2015. 23 с.

Саппа М.М., доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології і психології, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Дослідження проблеми бойових посттравматичних стресових розладів комбатантів: досвід США

Станом на грудень 2012 року у військовій операції «Непохитна свобода» в Афганістані (початок 2001 р.) та «Іракська свобода» в Іраку (початок 2003 р.) призвели до розгортання близько 2,2 мільйона військовослужбовців США (за даними [1]), при чому, як стверджувалося у [2], помітна частина з них були членами Національної гвардії та резервістами.

Незабаром після того, як військовослужбовці США, що брали участь у цих операціях, почали повертатися додому, деякі з них почали відчувати проблеми з психічним здоров'ям. З огляду на стресові фактори, пов'язані з війною, не дивно, що у деяких військовослужбовців розвинулися такі стани психічного здоров'я, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія і психотропний розлад. Крім того у тих, хто брав участь у бойових діях і в кого діагностували психічні захворювання, у деяких випадках виникали пов'язані з психічним здоров'ям наслідки, зокрема, самогубство, в більш високий показник, ніж у населення в цілому. (Зазначимо, що ще раніш с проблемою бойової ПТСР зіткнулися радянські ветерани військових дій у Афганістані у 1979-1989 роках [3]).

Міністерство оборони США визнавало, що воно крім травм, які військовослужбовці отримують в результаті своєї служби, несе відповідальність й за допомогу військовослужбовцям та їх родинам, в яких розвиваються різні психічні та поведінкові проблеми. Такі проблеми включають ПТСР, розлад, наслідки травми головного мозку, зловживання наркотиками (включаючи зловживання алкоголем), насильство з боку партнера у інтимних відносинах і жорстоке поводження з дітьми, а також суїцидальні думки. У зв'язку з цим Міністерство оборони запросило допомогу Національної академії наук (НАН) для оцінки медичних потреб, з якими повертаються додому з Афганістану і Іраку військовослужбовці та їх сім'ї.

Комітет Інституту Медицини (МОМ), призначений для виконання цього завдання, на першому етапі досліджень зосередив свою увагу на аналізі існуючого стану потреб у реінтеграції військовослужбовців, про які зазвичай повідомлялося за попередні кілька років в науковій літературі, в урядових та неурядових доповідях, а також у популярній пресі, щоб отримати широке розуміння цих проблем. В рамках попередньої оцінки члени Комітету зробили кілька візитів по країні, заслухали діючих військовослужбовців, ветеранів та їх сім'ї. Було розглянуто широке коло потреб, в тому числі в освіті, реабілітації, професійній підготовці, у охороні психічного здоров'я та інші послуги фізичного здоров'я. Вказано на гостру нестачу медичних фахівців, особливо тих, які спеціалізуються на психічному здоров'ї, на те, що психологи, психіатри,

соціальні працівники та інші фахівці в галузі психічного здоров'я, які служать військовим і спільноті ветеранів, мають велике навантаження, що в деяких місцях призводить до недостатнього обслуговування пацієнтів та вигорання і плинності кадрів. Було також вказано на необхідність дослідження і розробку програм, щоб обґрунтувати потенційну ефективність і вартість довгострокового лікування черепно-мозкової травми (ЧМТ), яку часто називають «фірмовою» раною учасників військових операцій у Афганістані та Іраку, і яка асоціюється з безліччю довготривалих і несприятливих наслідків для здоров'я, таких, як неспровоковані судом, зниження нейрокогнітивної функції, деменція, зниження соціальної функції, в тому числі безробіття і погіршення соціальних відносин, депресія і агресивна поведінка. І також на розробку програм для військовослужбовців та ветеранів, які страждають від розладів психічного здоров'я, таких як ПТСР, важка депресія і токсикоманія.

У звіті першого етапу своєї роботи під назвою «Повернення додому з Іраку і Афганістану: попередня оцінка потреб у психологічній перебудові та реінтеграції ветеранів, військовослужбовців і їх сімей», виданому Національною академією у 2010 р. [4]), Комітет вказував на те, що він займається динамічним комплексом проблем, пов'язаних з конфліктами в Іраку і Афганістані, що йдуть зараз, і ці проблеми і потреби будуть продовжувати змінюватися. І в наступній роботі Комітет вирішив зосередитися на психологічних і поведінкових проблемах і повідомити про те, як повинні діяти військові, щоб вирішити ці проблеми найбільш ефективно. Це дослідження привело до публікації у 2013 році наступного звіту під назвою «Повернення додому з Іраку і Афганістану: оцінка потреб у психологічній перебудові та реінтеграції ветеранів, військовослужбовців і їх сімей» [1].

Цей звіт документує рекомендації Комітету щодо фізичного і психічного здоров'я та інших потреб перебудови військовослужбовців і колишніх військовослужбовців, які брали участь у військових операціях в Афганістані та Іраку. Звіт охоплює різні теми, включаючи результати щодо здоров'я, лікування психічного здоров'я, доступ до медичної допомоги, наслідки для суспільства і економічні наслідки; відповідні потреби сімей військовослужбовців та їх громад; тим не менш, він не досліджував питання профілактики психологічних розладів здоров'я.

У зв'язку з цим Міністерство оборони просило МОМ скликати з провідних фахівців спеціальний Комітет для проведення дослідження з оцінки цих важливих аспектів здоров'я військовослужбовців та їх сімей, що включає проведення систематичного огляду і критики реінтеграційних програм і стратегій профілактики поведінкових і психічних розладів та їх наслідків для здоров'я військовослужбовців та членів їх сімей (ПТСР, депресія, підтримка відновлення і профілактика токсикоманії, самогубств і міжособистісне насильство). Крім того, міністерство оборони доручило Комітету визначити різні моделі для вимірювання ефективності профілактичних програм. Комітету було також доручено провести нараду з обміну інформацією, на якому би зібралися зацікавлені сторони і галузеві експерти з оцінкою програми і

профілактичними зусиллями, та й ще низку інших завдань [5; с.1-2,11].

Комітет впорався з цією роботою і підготував значний за обсягом звіт [5]. Була також ретельно розглянута й проблема ПТСР у військовослужбовців та ветеранів військових операцій. Спираючись на наукові джерела Комітет відмітив, що розвиток ПТСР зазвичай починається протягом 3 місяців після травматичної події, але це може статися й через кілька місяців. «Затримка експресії» відноситься до випадків, коли деякі симптоми з'являються незабаром після травми, але для досягнення повних діагностичних критеріїв потрібні місяці (або навіть роки). ПТСР є одним з розладів, що найбільш часто діагностуються в бойових силах США після їх розгортання в Афганістані і Іраку. Повідомляється, що серед військовослужбовців з травмами, отриманими в ході цих операцій, поширеність ПТСР варіюється від 16,2 до 43,9 відсотка, в залежності від травми. Серед тих, хто бачив бої, але не постраждав, поширеність склала 9,1%.

Багато факторів впливають на підвищення ймовірності ПТСР. Зокрема, бути молодше 25 років, бути самотнім і мати молодший ранг є факторами ризику розвитку посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців в операціях у Афганістані і Іраку, а також у ветеранів [6]. З іншого боку, національні гвардійці старше 40 років мали значно вищі ризики ПТСР.

Бойові дії і ПТСР тісно пов'язані між собою. У аналітичному огляді 29 досліджень військового персоналу в операціях у Афганістані і Іраку (див. [7]) було виявлено, що єдиним фактором, значимо пов'язаним з ПТСР, був бойовий вплив, а інші фактори, які часто пов'язують з ПТСР, можуть просто бути сурогатами бойової дії. Типи бойового досвіду, що пов'язані з ПТСР, включають вбивство когось-небудь, загрозу заподіяння особистої шкоди, бути свідком того, як хтось із свого підрозділу або підрозділу союзника був серйозно поранений або вбитий, і випробувати масований вогонь на позиції.

Ветерани, які мали травмуючий досвід, мають більше шансів захворіти ПТСР, ніж ті, у кого його не було. При цьому два або більше випадків насильства до надходження в армію також підвищують ймовірність скринінгу на ПТСР. Численні дослідження виявили зв'язок між несприятливими переживаннями в дитинстві, такими як фізичне, сексуальне та психологічне насильство або контакт з людиною в будинку, яка була алкоголіком, психічно хворим, або жорстоким, з психічними симптомами ПТСР, тривоги або депресії [9].

Військова сексуальна травма (ВСТ) визначається як серйозне або загрозливе сексуальне домагання і сексуальне насильство, яке відбувається під час служби в армії. Вивчення електронних медичних карт ветеранів військових дій у Афганістані і Іраку - 108149 карт чоловіків і 17580 карт жінок, виявили, що ті, хто був жертвами ВСТ, значно частіше отримували діагноз ПТСР і мали інші психологічні розлади здоров'я, Військовослужбовці, у яких раніше було діагностовано несприятливий психологічний стан, особливо ПТСР, піддаються більшому ризику повторного діагнозу в театрі бойових дій [10].

У цьому звіті Комітету був зроблений висновок, що ПТСР є у високому

ступені супутньою патологією, що була генералізована тривожним розладом і серйозним депресивним розладом. ПТСР асоціювалися з вживанням алкоголю і наркотиків, порушеннями сну, збільшенням числа загальних симптомів і різними психосоціальними проблемами (в тому числі проблемами взаємин, правовими проблемами, насильством і агресією, проблемами зайнятості та зниженням якості життя). Ветерани з ПТСР з більшою ймовірністю залишаються бездомними в порівнянні з ветеранами без ПТСР, хоча ветерани з попереднім бойовим впливом з більшою ймовірністю будуть бездомними, ніж ті, хто не піддавався такому впливу.

Список використаної літератури:

1. Returning Home from Iraq and Afghanistan: Assessment of Readjustment Needs of Veterans, Service Members, and Their Families. - Washington, DC: The National Academies Press, 2013. 794 p. URL: <https://doi.org/10.17226/13499> (дата звернення: 17.10.2019).

2. Nationwide grassroots drive to air military families picks up steam // Illinois News. – 2005. March 22.

3. Харченко С. Особливості особистості та соціального функціонування ветеранів воєнних дій в Афганістані : автореф.. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2001. 18 с.

4. Returning Home from Iraq and Afghanistan: Preliminary Assessment of Readjustment Needs of Veterans, Service Members, and Their Families. - Washington, DC: The National Academies Press, 2010. 192 p. URL: <http://nap.edu/12812> (дата звернення: 17.10.2019).

5. Preventing Psychological Disorders in Service Members and Their Families: An Assessment of Programs. - Washington, DC: The National Academies Press, 2014. 292 p. URL: <https://www.nap.edu/catalog/18597/preventing-psychological-disorders-in-service-members-and-their-families-an> (дата звернення: 17.10.2019).

6. Phillips, C., C. LeardMann, G. Gumbs, and B. Smith. Risk factors for posttraumatic stress disorder among deployed U.S. male Marines // *BMC Psychiatry*. 2010. № 10(1). P. 1–11.

7. Ramchand, R., T. L. Schell, B. R. Karney, K. C. Osilla, R. M. Burns, and L. B. Caldarone. Disparate prevalence estimates of PTSD among service members who served in Iraq and Afghanistan // *Possible explanations. Journal of Traumatic Stress*. 2010. 23(1). P. 59–68.

8. Fritch, A. M., M. Mishkind, M. A. Reger, and G. A. Gahm. The impact of childhood abuse and combat-related trauma on postdeployment adjustment // *Journal of Traumatic Stress*. 2010. 23(2). P. 248–254.

9. Kimerling, R., A. E. Street, J. Pavao, M. W. Smith, R. C. Cronkite, T. H. Holmes, and S. M. Frayne. Military-related sexual trauma among Veterans Health Administration patients returning from Afghanistan and Iraq // *American Journal of Public Health*. 2010. 100(8). P. 1409–1412.

10. Larson, G. E., P. S. Hammer, T. L. Conway, E. A. Schmied, M. R. Galarneau, P. Konoske, J. A. Webb-Murphy, K. J. Schmitz, N. Edwards, and D. C.

Johnson. // Predeployment and in-theater diagnoses of American military personnel serving in Iraq // *Psychiatric Services*. 2011. 62(1). P. 15–21.

Федоренко О.І., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Прояви соціально-стресових розладів в умовах соціальної нестабільності в суспільстві

У період з 2000 року по теперішній час у нашій країні відбулися зміни політичного, соціального та економічного устрою (Помаранчева революція 2004 року; Євромайдан 2014 року; почалась Антитерористична операція на сході України у 2015 році), які певною мірою торкнулися всіх громадян України. Зміни, що відбувалися і продовжують відбуватися в країні, викликають у населення значну емоційну реакцію, підвищують психологічну напруженість, негативно позначаються на стані психічного здоров'я людей.

Ретроспективний аналіз наукової літератури свідчить про те, що ще у 1906 році психіатр Ф. Рибаків звернув увагу вчених-медиків на зв'язок між політичними подіями того часу (революція 1905 року) і психічними розладами. За спостереженнями Ф. Рибаків, погроми, страйки, примусова участь в страйках викликало тривогу, страх, пригніченість в діях і інші розлади, особливо у людей, які «пасивно беруть участь в політичному русі» [3].

Вченими-психіатрами і психологами досліджувалися психічні наслідки участі у військових діях: посттравматичний стресовий розлад (це поняття увійшло в практику при оцінці психічного стану ветеранів в'єтнамської війни і наступних локальних військових конфліктів), синдром хронічної втоми, бойова психічна стресова травма та ін., які є наслідками серйозних соціальних катаклізмів. Але нижче йтиметься про інші порушення, які пов'язані із соціальними змінами.

У 1991 році Центр психіатрії та наркології ім. В.П. Сербського проаналізував психічне здоров'я населення Росії і колишніх республік Радянського Союзу і звернув увагу на особливу групу так званих соціально-стресових розладів, що виникають під впливом важливих економічних і політичних ситуацій для великої кількості людей. Як свідчать результати досліджень, у значної кількості людей в умовах соціальних змін в постсоціалістичному суспільстві в наступні роки виникли стани психічної дезадаптації (розгубленості, тривожності), невротичні та психосоматичні (тілесні) розлади. Їх вивчення та лікування показало, що це пограничні стани. Постсоціалістичний період призвів до зміни суспільної свідомості, життєвих орієнтирів десятків мільйонів людей, до значної відокремленості, відірваності приватного життя людини від держави. Масові прояви станів психоемоційного перенапруження і психічної дезадаптації, по суті, стали наслідком «колективної травми» (тобто впливу на все населення) [1].

Як зазначає Ю. Александровський, аналогічні моделі були виявлені при аналізі психічного стану різних груп населення в багатьох країнах в переломні роки розвитку. Соціально-стресові розлади діагностувалися у більшості жителів при зміні сформованої масової свідомості, способу життя, звичних стереотипів поведінки. На відміну від посттравматичних розладів та гострих стресових реакцій «життєва катастрофа», як правило, розтягується в часі, наслідком чого стають розлади, пов'язані із соціальними змінами, які основою для розвитку власне неврозів і різних фізіологічних захворювань (гіпертонії, виразки, діабету, глаукоми та інших). Саме з порушенням психологічної рівноваги суспільства в останні роки у нашій країні можна пов'язати зростання пограничних психічних розладів. Наприклад, незначна травмуюча ситуація викликає надмірно бурхливу реакцію людини [1].

За даними статистики, зараз в Україні 1,2 млн. жителів, а це більше 3% населення, страждає психічними розладами. Майже 2 мільйони щорічно стають пацієнтами психіатричних лікарень. За оцінками фахівців, від різних нервових розладів страждає кожен третій українець. А сама країна вже не перший рік поспіль займає лідируюче місце за кількістю психічних розладів в Європі.

Через такі захворювання людина втрачає працездатність, виводячи інвалідизацію від психічних хвороб на друге місце. За прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров'я, до 2020 року психічні розлади увійдуть до першої п'ятірки хвороб, які є лідерами за кількістю людських трудовитрат, залишивши позаду навіть серцево-судинні захворювання [2].

Як свідчать дослідження вчених, тривалий характер негативних соціальних процесів призводить до розпаду звичних соціальних зв'язків (наприклад, на підставі різних політичних вподобань та поглядів), безлічі внутрішньо особистісних та міжособистісних конфліктів.

Переживання особистого досвіду кожної людини сформували загальну картину соціальних негараздів. Переосмислення життєвих цілей і крах усталених ідеалів і авторитетів сприяє зміні звичного способу життя, втраті багатьма людьми почуття власної гідності. Як наслідок – тривожна напруженість і розвиток «кризи ідентичності особистості». Така криза характеризується ригідністю (негнучкістю) особистісних установок. Людина не здатна змінити намічену раніше програму власних дій. У той час як умови життя змінилися і об'єктивно вимагають перебудови стереотипів поведінки при мінливих суспільних відносинах і нестабільній економічній ситуації [1].

Проведені дослідження (Г. Хофстід, К. Ясперс) свідчать, що при соціально-стресових катаклізмах у жителів різних країн і регіонів можливі свої специфічні психогенні чинники, відмінні від тих, які є характерними для населення пострадянських країн. Проте загальна характеристика соціально-стресових розладів визначає вторгнення соціальної ломки в життя величезної маси людей. При цьому в різних країнах, особливості даних розладів залежать не тільки від конкретних причин стресових реакцій, актуальних для великих груп населення, але і від культурної своєрідності, від сформованих століттями традицій, зразків поведінки і звичок малих соціальних груп (наприклад,

родини). Знання національних традицій і культури допомагає прогнозувати і впливати на рівень невротизації суспільства, а їх неврахування може привезсти до непередбачуваних наслідків.

Як же людина починає себе вести в переломні часи? Перш за все, загострюються, стають яскраво вираженими риси характеру, які раніше людина приховувала і контролювала. Поведінка людини може характеризуватися панічними реакціями, депресивними, істеричними та іншим проявами. У багатьох знижується бажання спілкуватися: втрачається толерантність у спілкуванні, знижується здатність пристосовуватися до подій. Звужується коло спілкування (тенденція до спілкування тільки з «одномумцями»). Спостерігаються песимізм, різні прояви цинізму, схильність до антисоціальних дій, поширюється зневіра в закон

У багатьох людей із соціально-стресовими розладами з'являється байдужість до ситуацій, які ще недавно були особистісно значущими. Нерідко людина шукає в навколишній дійсності реальні або «додумує» приклади соціальної несправедливості і недобррозичливості, які можуть супроводжуватися реакціями соціального протесту (стихійними зібраннями, бійками), правопорушеннями.

Інтенсивні зміни в умовах життя вкрай ускладнюють трудові взаємовідносини людей і адекватне використання ними своїх знань. Розвиваються почуття незадоволеності, спустошеності, постійної втоми, обтяжливі відчуття переважання негативних подій та відсутності перспектив. Люди гостро відчують посилення несправедливості, жорстокості, власну безпорадність, нездатність змінити ситуацію на краще і, водночас, «всемогутність» тих, хто впливає на ситуацію в суспільстві.

Соціально-стресові розлади не з'являються миттєво, а розвиваються як захисні реакції, які виникають при впливі на людину інших травмуючих психіку факторів. Спостерігаються три етапи їх розвитку, які послідовно включаються. Перший етап – тривожний стан, в якому людина перебуває тривалий час. Ця захисна реакція супроводжує спробу відразу пристосуватися до нових соціальних умов. Другий етап – відносне пристосування до життя в умовах, що змінилися, етап резистентності. Третій етап – напружений резистентний спокій. Перший етап формує у багатьох людей активне протистояння умовами життя, які змінилися; другий (при неможливості адаптуватися до нових умов) викликає, перш за все, стомлену байдужість; третій – є базою формування багатьох форм і варіантів невротичних і соматичних розладів. Розуміння, який етап розвитку розладу є характерним для конкретної людини, є важливим фактором при оцінці її стану і розробці комплексу відповідних рекомендацій [1].

Реальний інструментом для вирішення зазначеної проблеми є психотерапія. Основна її мета – змінити неадекватні емоційні реакції і форми поведінки. Необхідно, щоб людина усвідомила причинно-наслідкову залежність розладів психіки від системи ставлення до себе і до оточуючих. Натепер є популярною групова психотерапія, яка дозволяє коригувати прояви

соціально-стресових розладів, пробудити резерви психіки людини, змінювати психологічні конструкти особистості, стимулювати людину до протистояння життєвим обставинам, відновлювати навички спілкування, встановлювати пріоритети і знаходити шляхи вирішення різних життєвих проблем навіть у вкрай несприятливих соціальних умовах.

Список використаної літератури:

1. Александровский Ю. А. Социальные катаклизмы и психическое здоровье. *Наука и жизнь*. 2019. № 10. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/12672/>

2. Психічне здоров'я українців. URL : <https://tsn.ua/ru/ukrayina/ukraina-zanimaet-pervoe-mesto-po-kolichestvu-psihicheskikh-rasstroystv-v-evrope-1009380.html>

3. Рыбаков Ф. Е. Душевные расстройства в связи с последними политическими событиями. Москва : Типометодграфия, 1906.

Чабань А.В., ад'юнкт, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Деякі питання щодо основних складових професійної діяльності жінок-офіцерів ДСНС України

В усі часи суспільству звичним здавалося бачити в офіцерській формі чоловіків, оскільки офіцерська служба є діяльність, яка традиційно вважається «чоловічою» сферою. Але соціальна активність жінок вагомо вплинуло на переосмислення цього історичного факту. Це пов'язано з налаштуваннями нашої країни на розвиток, з вимогами суспільства до вищого заробітку, з потребами жінок до самореалізації та, врешті решт, з переглядом патріархальних стереотипів у суспільстві.

Сьогодні, кількість жінок в органах та підрозділах служби цивільного захисту за статистичними даними складає близько 12,5% від загальної чисельності фахівців ДСНС України. На початку 2019 року чисельність службовців Головного управління Державної служби надзвичайних ситуацій у Харківській області становить 3186 осіб, з них 57 жінок-офіцерів та 176 рядових.

Серед жінок, які проходять службу цивільного захисту, згідно з даними офіційного сайту ДСНС, можна побачити кінологів, медиків, фельдшерів, керівниць районних підрозділів, водолазок, верхолазок, начальниць караулу, начальниць пожежного посту, начальниць районних секторів, диспетчерів, керівниць відділень, психологів, інспекторів, начальниць пожежної частини та навіть посаду заступниці начальника Головного управління [5]. За останні роки ми бачимо як кількість жінок у складі ДСНС України все зростає. Жінки обіймають все більш відповідальні та, зазвичай, чоловічі посади. У зв'язки з тим, маємо виділити основні складові професійних якостей, які сприяють успішному розвитку кар'єри жінки-офіцера ДСНС.

Відомо, що професійна діяльність фахівців Служби порятунку висуває певні вимоги до їх професійно-важливих якостей, знань, вмінь та навичок. Зокрема офіцер ДСНС має бути готовим до екстремальних ситуацій та у будь-який час виконати необхідні дії, що потребують професійної результативності. За результатами проведених досліджень, були виділені, основні складові, які сприяють виконанню фахівцями ДСНС України, як чоловіками, так і жінками, своїх службових обов'язків на належному професійному рівні:

- вольовий компонент,
- мотиваційний компонент,
- когнітивний компонент [3].

Вольовий компонент формується з вміння долати перешкоди та цілеспрямовані дії, завдяки свідомій мобілізації особистості її психічних і фізичних можливостей [2]. Особливостями вольового компоненту жінок є: відповідальність, система саморегуляції та планування діяльності, зосередженість на поставлених задачах, мобілізація сил та цілеспрямованість. Згідно з нашими спостереженнями, що засновуються на дослідженнях багатьох авторів, завдяки відповідальному відношенню до трудової діяльності, жінки більш схильні до планування та зосередженості на виконанні завдань. Натомість чоловіки є більш емоційно стійкі ніж жінки.

До основних мотиваційних компонентів успішної професійної діяльності відносяться: високий рівень зацікавленості в процесі та складі професійної діяльності, прагнення до професійного самовдосконалення, розкриття творчого потенціалу, орієнтованість на ділову співпрацю та колективну працю. Але серед жінок важливим чинником професійної сфери є особисте ставлення до праці та соціально трудові відносини[1]. Оскільки від цих двох показників залежить особисте ставлення людини до професійної діяльності, чи як до засобу, який забезпечить існування, або як до життєвої потреби і самореалізації. Таким чином згідно за рівнем мотивації жінки поділяються на 3 групи: жінки, які орієнтовані на довгострокову перспективу службової діяльності, оскільки це можливість для особистої самореалізації; жінки, що орієнтовані на задоволення матеріальної або духовної потреби; та жінки, які є «випадковими» у цивільному захисті [3]. Серед чоловіків зазвичай існує необхідність у виконанні своїх професійних зобов'язань з наміром подальшого розвитку та просування по службових сходах.

Когнітивний компонент складається з сформованих знань, вмінь та навичок. Він свідчить про розуміння поставлених завдань, знань способів їх вирішення та вміння знаходити засоби досягнення мети. Згідно зі спостереженнями можна виділити невід'ємну залежність цього компоненту від мотиваційної та вольової направленості, як у чоловіків, так і у жінок.

В межах проведеного дослідження було з'ясовано, що ці компоненти несуть вагомий вплив на успішний розвиток кар'єри жінок-офіцерів ДСНС. В подальшому необхідним має буде вивчення і інших компонентів та психологічних особливостей жінок та чоловіків, що сприяють розвитку професійній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Вакуленко С.М. Соціологія праці : навч.-метод. посіб. Київ : Знання, 2008. – 262 с.
2. Козляковський П.А. Загальна психологія. Миколаїв : МДГУ, 2005. 467 с.
3. Лукомец А.А., Серебровская Н.Е. Психологическая готовность к выбору профессии в раннем юношестве: теоретический аспект. Нижний Новгород : Вестник КГУ, 2017. 44 с.
4. Офіційний сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Гендерна політика. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/enderna-politika.html>

Широбоков Ю.М., кандидат психологічних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії (морально-психологічного забезпечення) наукового центру Повітряних Сил, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Психологічні особливості реінтеграції військовослужбовців звільнених з полону

Операція Об'єднаних Сил, яка триває на Донбасі, має усі ознаки «гібридної війни» [1, 2]. Ескалація агресії у Донецькій, Луганській областях та на території окупованого Криму з боку представників збройних формувань Російської Федерації призводить до збройного протистояння з трагічними наслідками. Серед таких наслідків найбільш трагічними є: по-перше, загибель людей, як цивільних мешканців, так і військовослужбовців, по-друге каліцтво учасників збройного протистояння та по-третє, потрапляння представників ворогуючих сторін у полон. В умовах гібридного протистояння стає проблемою повернення до нормального життя та постановка до строю звільнених з полону військовослужбовців через те, що умови утримання військовополонених відрізняються в залежності від багатьох факторів: виду підрозділу, у якому утримували військовослужбовця (військовий підрозділ, професійні найманці, бандформування), професії самого полоненого (снайпер, льотчик, десантник, водій, тощо), тривалістю полону, місцем утримання у неволі (яма, підвал, приміщення камерного типу, концентраційний табір, а також виправно-трудова установа), крім того, важливим фактором є засоби тиску на полонених (фізичного та морального), які застосовувались по відношенню до військовослужбовців Збройних Сил України та Національної Гвардії України.

Особливо гостро постає питання реінтеграції військовослужбовців звільнених з полону, а саме надання медичної та психологічної допомоги персоналу, який відновлюється від психотравми та їх опитування з метою отримання досвіду виживання в умовах примусової ізоляції.

У таких умовах основні завдання реінтеграції військовослужбовців звільнених з полону ґрунтуються на потребах повернених у:

- належному медичному супроводженні, відновленні здатності прогнозувати майбутні події;

- обговоренні своєї «історії» в безпечній обстановці; нормалізації реакцій та емоцій;

- розробленні плану щодо подальших дій; поверненні до здорового способу життя (родина, суспільство, служба).

Велика кількість публікацій присвячено саме питанням психологічної допомоги військовослужбовцям в зоні ведення бойових дій та після повернення до місць постійної дислокації [3, 4]. Однак, проблемі реінтеграції, як обов'язковій початковій стадії реабілітації осіб, повернених з примусової ізоляції уваги приділяється недостатньо [5].

Нажаль на сьогоднішній день процедура реінтеграції військовослужбовців звільнених з полону законодавчо не передбачена. Крім того в Україні відсутній орган, який би відповідав за надання таких послуг для колишніх заручників та військовополонених. Також важливим є те, що відсутні Державні стандарти проведення подібних процедур.

Таким чином, вищезазначене вказує на актуальність даної проблеми та необхідність проведення самостійного вивчення психологічні особливості реінтеграції військовослужбовців звільнених з полону в умовах гібридної війни.

Для проведення дослідження була обрана група респондентів, які на протязі 2017-2019 року були звільнені з полону (усього 114 осіб). Добір респондентів відбувався наступним чином, для військовослужбовців ця процедура була обов'язковою, а для цивільних осіб за їх власним бажанням.

Під час дослідження використовувався наступні методи: контент-аналіз інтернет-ресурсів та інтерв'ювання військовослужбовців звільнених з полону.

Для проведення контент-аналізу був визначений перелік веб-ресурсів, що розширився в ході дослідження. Матеріали з цих інтернет-сайтів підлягали регулярному аналізу щодо наявності інформації про військовослужбовців звільнених з полону.

Інтерв'ю проводилося з військовослужбовцями звільненими з полону у форматі приватної бесіди з респондентом за його письмової згоди.

Крім того паралельно проводилися заходи з декількох видів діяльності, які застосовують до військовослужбовців звільнених з полону, одночасно захищаючи їх здоров'я та добробут з метою повернення на службу фізично та емоційно стабільного персоналу.

Основною особливістю надання допомоги військовослужбовцям звільненим з полону при переході від ізоляції до служби в регулярних військах з мінімізацією будь-яких тривалих шкідливих психологічних побічних ефектів є організація одночасного проведення комплексу процедур. Цей процес складається з чотирьох основних компонентів:

- Включення військовослужбовців звільнених з полону з метою поновлення здатності прогнозувати майбутні події у своєму середовищі, тим самим встановлюючи сприйняття контролю.

- Дебрифінг тобто надання можливості військовослужбовцям, в умовах беземоційного слухання, багаторазово повільно розповідати про пережите.

- Нормалізація реакцій на ізольовану подію.

- Розробка плану дій, які допоможуть військовослужбовцям звільненим з полону під час реабілітації, оскільки такі особи стикаються з проблемами адаптації до нормальної роботи, життя у родині та суспільстві.

Реалії неоголошеної гібридної війни, яка триває на Донбасі створюють середовище одночасної роботи з великими групами звільнених, частина яких є цивільними особами (45 з 74-х звільнених у 2017 році та 11 з 39-ти звільнених у 2019 році). Що змушує вводити обмеження для персоналу, який проводить заходи постізоляційного супроводу, а саме заборони проводити консультування, дебрифінги та інтерв'ю тривалістю понад 4 години, проводити більше 3-х заходів на день працювати більше 8 годин на добу. Тому, що недотримання цих вимог призводить до емоційного «вигоряння» персоналу та створює загрозу повторної травматизації військовослужбовців звільнених з полону, яким надається допомога.

Не менш значною особливістю постізоляційного супроводу військовослужбовців звільнених з полону характерних для гібридної війни в Україні є робота психологів під час підвищеної медіаактивності персоналу, якому надається допомога. Така ситуація дуже ускладнює роботу психолога, а саме змушує моніторити не тільки психічний стан військовослужбовця звільненого з полону, а й відслідковувати провокації з боку недоброчесних журналістів та їх вплив на психіку звільненого.

Після завершення процесу реінтеграції подальшим психологічним супроводженням колишнього полоненого займається сертифікований психолог військової частини. Він проводить скринінг, моніторинг та надає психологічну допомогу особі, яка перебувала у примусовій ізоляції; підтримує та надає допомогу членам його сім'ї, консультує та дає поради безпосередньо командирі щодо відновлення особи.

Таким чином, процес реінтеграції військовослужбовців звільнених з полону в умовах гібридної війни має свої психологічні особливості: по-перше, необхідність одночасного проведення комплексу процедур (включення військовослужбовців звільнених з полону, де брифінг, нормалізація реакцій на ізольовану подію та розробка плану подальших дій); по-друге, робота в умовах масових звільнень бранців призводила до «вигоряння» персоналу, який проводив заходи постізоляційного супроводу та створювало загрозу повторної ре травматизації звільнених; по-третє, в умовах підвищеної медіа активності осіб, які звільнені з примусової ізоляції містить ризики негативного впливу на їх психіку провакативних висловів та звинувачень з боку недоброчесних журналістів, а також прояви втоми від постійної публічності, що знижує ефективність заходів постізоляційного супроводу.

Список використаної літератури:

1. Szyszlak, T. (2018). Bogusław Pasek, Wojna hybrydowa na Ukrainie, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2018, ss. 248. Wschodnioznawstwo, (12), 425-427.

2. Пасек, В. (2019). Сильна Європа з сильною Україною. Наука і техніка Всеукраїнська V науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України 29 листопада 2019 року, м. Харків

Повітряних Сил Збройних Сил України / Nauka i Tehnika Povitrânih Sil Zbrojnih Sil Ukraïni // Science and Technology of the Air Force of Ukraine, (1 (34)). P. 7-11.

3. Блінов О.А. Види та напрямки психологічної допомоги психотравмованим військовослужбовцям. *Вісник Національного університету оборони України*. Вип. 4. 2014. С. 168-173.

4. Мульована Л.І. Методи психологічної допомоги учасникам АТО. *Молодий вчений*, Вип. 10 (13)(2). 2014. С. 114-116.

5. Sutker, P. B., & Allain Jr, A. N. (1996). Assessment of PTSD and other mental disorders in World War II and Korean Conflict POW survivors and combat veterans. *Psychological Assessment*, 8(1), 18.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Артемів В.Ю., доктор педагогічних наук, доцент, співробітник, Національна академія Служби безпеки України (м. Київ)

Литвиненко Н.І., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Психолого-педагогічні аспекти формування антитерористичної компетентності співробітників сил безпеки та оборони України

Останнім часом для України особливої актуальності набула проблема протидії тероризму. Адже тероризм у цілому світові вже визнано невід'ємною частиною політичних і соціальних процесів, а в Україні, в умовах ведення гібридної війни він давно вже став серйозною загрозою безпеці нашої держави. У світовому суспільстві причину терору бачать не лише у зростанні кризових явищ в економіці й суспільстві, але й у недостатньому рівні освіти, правової й політичної культури, соціального досвіду в певних прошарках населення [1]. Підвищення стійкості України до терористичних загроз потребує удосконалення засобів і методів антитерористичної діяльності. Цей процес є складним і вимагає відмови від усталених стереотипних підходів щодо протидії тероризму в Україні. У зв'язку з цим формування антитерористичної ідеології, а відтак і антитерористичної компетентності, необхідних для забезпечення національної безпеки, є важливим завданням, що постає перед нами.

Міжнародний досвід свідчить про те, що сучасний тероризм наполегливо шукає сприятливе середовище. Ця ситуація обумовлена серйозним викликом національній безпеці, джерелом ризиків та загроз для фахівців сил безпеки та оборони, звичайної пересічної людини та громадянина, а також суспільства в цілому. Сьогодні антитерористична діяльність стає одним з головних напрямків масштабної боротьби з правопорушеннями у всіх країнах світу.

Тож, необхідно сформувати антитерористичну компетентність у фахівців сил безпеки та оборони. Відомо, що формування будь-якої компетентності - це предмет психолого-педагогічної діяльності. Закон України «Про вищу освіту» дає таке визначення компетентності: «компетентність – це динамічна комбінація знань, вмінь та практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти». Таким чином, закон декларує наступні складові: знання, вміння і навички (ЗУН) і якості, пов'язані з цінностями, переконаннями і принципами в соціальній сфері.

Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників,

підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому невинних людей, а також погроз вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Комплекс заходів з протидії тероризму складається з:

- нормативно-правових – доведення до населення і, в першу чергу, до молоді вимог законів і постанов, що діють в рамках системи освіти, пропаганди, ЗМІ;
- інформаційно-ідеологічних – розкриття всієї суті і небезпеки тероризму, його цілей, масштабів та наслідків за допомогою бесід, лекцій, культурно-мистецьких заходів, використання засобів пропаганди і ЗМІ.

Правову основу боротьби з тероризмом становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України [2], Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [3] тощо, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р. [4], Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р. [5], Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. [6], інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Указами Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також іншими нормативно-правовими актами. У березні 2019 р. Президентом України підписано Указ «Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні» [7].

Тож, антитерористична діяльність, у тому числі фахівців сил безпеки та оборони, сьогодні стає одним із головних напрямів масштабної боротьби із терором, тому в ході підготовки стандартів освіти в контексті формування ключових антитерористичних компетентностей обов'язково повинні бути враховані всі психолого-педагогічні аспекти даного процесу: питання виховання, дидактики, методичного забезпечення, досягнення педагогіки у сфері аксіології, деонтології, акмеології, синергетичної структури психіки фахівця.

В свою чергу, створення антитерористичної ідеології фахівців сил безпеки та оборони передбачає створення системи поглядів на мету, завдання, основні принципи та напрями антитерористичної діяльності. Для цього необхідно прийняти загальнодержавну програму, метою якої є формування комунікативної, психологічної, правової, інформаційної та соціально-особистісної компонент антитерористичної компетентності. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення широкого кола теоретичних, практичних та виховних завдань. До теоретичних завдань відноситься і формування знань відносно основних ризиків і загроз особистої та державної безпеки, конституційних прав та обов'язків громадян, правових основ забезпечення безпеки, деонтологічних принципів боротьби з тероризмом. До практичних завдань відноситься формування уміння критично оцінювати інформацію, що відображає прояви тероризму в Україні та світі, підвищення стресостійкості за рахунок когнітивних та вольових властивостей особистості. Виховні завдання пов'язані із формуванням громадянської та соціальної активності, патріотизму та поваги до національної історії та культури.

Таким чином, масштаби боротьби із тероризмом є такими, що ресурсів правоохоронних органів недостатньо. Необхідно формувати антитерористичну

компетентність не лише у фахівців сил безпеки та оборони, але й в усіх прошарків суспільства так, як це давно здійснюється в провідних країнах світу.

Список використаної літератури:

1. Кудінов С.С. Методологічні засади дослідження правової політики формування антитерористичної компетентності. *Young Scientist*. 2019. № 1 (65). С. 171-175.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2000 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page> (дата звернення : 09.10.2019).

3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. №638- IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення : 09.10.2019).

4. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90) від 27.01.1977 р. № 994_331. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331 (дата звернення: 09.10.2019).

5. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15.12.1997 р. № 995_374. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374 (дата звернення: 09.10.2019).

6. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р. № 995_518. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518 (дата звернення: 10.10.2019).

7. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні: Указ Президента України від 05.03.2019 р. № 53/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/532019-26178> (дата звернення: 10.10.2019).

Артюхова В.В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Кравченко О.В., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Приходько Д.П., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, доцент, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Імплементация активних та інтерактивних методів навчання в освітній процес ВНЗ

У контексті динамічного розвитку суспільства, високої конкуренції на ринку праці, необхідності широкого використання інформаційних ресурсів, доступності різноманітних інформаційних потоків особливого значення набуває підвищення якості підготовки кваліфікованого фахівця, що є пріоритетним напрямком діяльності закладів вищої освіти. Сучасна система освіти потребує оновлення її змісту й навчальних технологій, узгодження їх з потребами учасників освітнього процесу та вимогами суспільства. Сьогодні фахівці у різноманітних сферах мають

володіти не лише професійними навичками, але й новими додатковими знаннями та розвиненими професійними й соціальними якостями.

Стандарти сучасної освіти базуються на компетентісному підході, що підкреслює важливість практичної складової освітнього процесу [1], загальною ідеєю якого є компетентісно орієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї життєдіяльності. У межах компетентісного підходу визнається, що навчання сьогодні не має обмежуватися репродукцією знань, воно потребує спільних зусиль та активної взаємодії обох учасників. Такий підхід забезпечується зміною позиції викладача, організацією відповідного освітнього середовища, використанням інноваційних технологій та методів, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність, творчу активність, самостійність і відповідальність за прийняття рішення, а також продуктивне й гнучке мислення студентів. Серед сучасних технологій, що мають подібний потенціал, більшість науковців виокремлюють активні та інтерактивні методи навчання [3].

Більшість науковців під активними методами розуміють сукупність способів і прийомів педагогічного впливу, які допомагають активізувати увагу і мислення слухачів на заняттях [2]. Отже, активні методи навчання – це способи активізації учбово-пізнавальної діяльності студентів, які розвивають їх здібності самостійно і критично мислити, проявляти творчий та дослідницький підхід до пошуку нових ідей при вирішенні різноманітних завдань за спеціальністю, вміння працювати в команді, знаходити та фільтрувати необхідну інформацію, викликають особисту зацікавленість у вирішенні пізнавальних завдань.

Успішність інтерактивного навчання зумовлено тим, що слухачі мають можливість брати участь у різних формах освоєння навчального матеріалу: слухати, отримувати візуальне уявлення, задавати питання, моделювати ситуації, брати участь у ділових іграх і обговорювати актуальні проблеми.

Сьогодні виокремлюють ряд активних методів навчання, що підтвердили свою ефективність, серед них квестові технології, проблемні лекції, професійні ігри, мозковий штурм, а також метод «Case Studies».

Метод «Case Studies» вперше був розроблений на початку ХХ ст. в Гарвардській школі бізнесу. Слід відмітити, що практика використання даного методу в Україні, на відміну від зарубіжних країн, ще не дуже поширена.

Кейс-стаді або метод конкретних ситуацій – передбачає використання конкретних ситуацій (випадків із практики) з певного розділу чи теми навчального курсу для сумісного розбору, обговорення та прийняття рішення, публічний виступ з презентацією та захистом висунутого рішення. Вироблення моделі практичної дії представляється ефективним засобом формування фахових компетентностей майбутніх спеціалістів. Цей метод ставить за мету максимально залучити кожного слухача до процесу аналізу ситуації і прийняття рішень.

Одним з найперспективніших активних методів навчання є метод проектів або проектна технологія, оскільки він створює умови для творчої самореалізації слухачів, підвищує їх мотивацію до навчання, сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, здатності формувати і висловлювати свою точку зору, стимулює

мислення та розвиває комунікативні навички студентів, сприяє розвитку лідерського потенціалу та вмінню працювати в команді.

Також широкої популярності набув метод квесту. Основна ідея цього методу полягає у сприянні розвитку навчально-пізнавальної активності в умовах, коли всі психічні процеси студента, увага, емоційно-вольова сфера готові до активного опрацювання навчального матеріалу [4].

Опрацювання інформаційних джерел з проблеми свідчить, що серед науковців, які займаються теоретичним обґрунтуванням ефективності впровадження методу квесту в освітній процес (М. Андреева, Я. Биховський, Н. Ніколаєва та інші), немає єдиного погляду на сутність та ефективність цього методу. У фаховій літературі квест визначається як інтелектуальна групова гра, в якій необхідно вирішування завдання, як спеціально організований вид дослідницької діяльності [5]. Він може поєднувати у собі активні та інтерактивні методи: тренінги, вікторини, дебати, дискусії, роботу у мікрогрупах, ділові ігри та мати форму освітнього реального квесту або «веб – квесту».

У рамках проведення експериментального дослідження по впровадженню активних та інтерактивних методів навчання в освітній процес закладів вищої освіти та з метою визначення якості їх впливу на формування пізнавальної мотивації студентів упродовж 2017-2019 навчальних років викладачами кафедр психології та педагогіки закладів вищої освіти м. Харкова було розроблено практичні заняття з використанням методу квестів та проектних технологій. Дані технології реалізовувались на практичних заняттях в межах дисциплін психолого-педагогічного циклу (переважно метод проекту та квест технологію). Особливість запропонованих квестів полягала в тому, що завдання кожної із локацій, які необхідно було проходити слухачам за маршрутом, були спрямовані на формування певної компетенції майбутнього фахівця, крім того їх вирішення сприяло актуалізації наданого на лекції чи запропонованого на самостійне вивчення матеріалу. Технологія квесту була використана і для оцінювання рівня навчальних досягнень студентів при проведенні модульного контролю.

Як свідчать результати опитування, що були проведені з метою порівняння результатів навчання при викладанні традиційними та активними методами у експериментальній та контрольній навчальних групах: в першій групі, що була експериментальною, на практичних заняттях якої реалізовувався метод проектів та квест технологія, по завершенню даного експерименту студенти набули такі здібності: самостійно шукати та опрацьовувати необхідні знання; адаптуватися в інформаційному просторі (знаходити, порівнювати, аналізувати інформацію); знаходити шляхи вирішення професійних завдань; налагоджувати стосунки в різних соціальних групах; критично мислити і прагнути до творчості та саморозвитку; ефективно вирішувати конфліктні ситуації тощо.

Важливим надбанням в процесі і результаті підготовки проекту або вирішення квесту або кейсу є усвідомлення практичного значення теоретичних знань, а також сформоване бажання і здатність самостійно вчитися. Даний підхід виходить за межі навчального простору, спрямований у сферу вирішення професійних проблем у конкретній галузі знань, формує інтерес і профільну

пізнавальну мотивацію. Практична орієнтація даних технологій, сприяє тому, що студенти усвідомлюють для чого їм потрібні теоретичні знання і де вони зможуть їх застосувати. Зазначимо, що ігрова форма подачі та пошуку інформації має ряд переваг, серед яких: активізація сприйняття матеріалу засобами наочності (реальних предметів, макетів, моделей, зображень відеофрагментів, фотографій, малюнків), формування стійкого інтересу до предмету, що допомагає активізувати пізнавальну діяльність, реалізувати творчі компоненти розвитку особистості, а також знімає надмірну психологічну напругу. Також слід зазначити, що розробка активних методів навчання сприяє розвитку не тільки особистості слухачів, але й особистості викладачів, їх педагогічної майстерності, творчого потенціалу. Викладач, використовуючи у своїй педагогічній практиці метод проектів та квесту знаходить розумний баланс між академічними й практичними знаннями, уміннями й навичками.

Результати, що були отримані в ході проведення експериментального дослідження по впровадженню активних методів в освітній процес (кейс, квест, проект) свідчать про їх значну ефективність у порівнянні із традиційними методами викладання. Експертна оцінка, а також анкетування самих учасників дослідження дозволило визначити значне підвищення їх мотивації до вивчення даної дисципліни через усвідомлення практичної значущості отриманих знань у подальшій професійній діяльності. Окрім того, в процесі виконання запропонованих завдань студенти демонстрували високий рівень пізнавальної активності, мали змогу проявити власні творчі здібності, навички роботи у команді. Також слід відзначити більш високий рівень засвоєння знань слухачів, що брали участь в експерименті у порівнянні з студентами із контрольної групи.

Таким чином, результатом застосування активних методів навчання є збільшення досвіду творчої діяльності, готовність до практичної активної діяльності, вміння моделювати і приймати професійні рішення, що відповідає вимогам сучасного інформаційного суспільства.

Список використаної літератури:

1. Артёмова М., Бедь В. Компетентнісний підхід в процесі модернізації ВНЗ. *Український науковий журнал: «Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікація»*. 2011. № 5. С. 57 – 62.
2. Галиця І. Інтелектуально-конкурентні ігри як креативний механізм активізації педагогічного, наукового та інноваційного процесів. *Вища школа*. 2011. № 1. С. 104 – 107.
3. Доронина Н. Организация учебного процесса в вузе с использованием активных методов обучения: методы обучения студентов в вузе. *Социология образования*. 2011. № 3. С. 33–34.
4. Сокол І.М. Квест як сучасна інноваційна технологія навчання. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць*. Випуск 7 (50). Рівне: РДГУ, 2013. С. 168–171.
5. Kaivola T., Salomaki T., Taina J. In quest for better understanding of student learning experiences. *Social and Behavioral Sciences*. 2012. №46. P. 8–12.

Бойко О.О., студент кафедри практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (м. Львів)

Психологічна допомога у бойовій обстановці

В умовах бойових дій психіка військовослужбовця піддається великій кількості впливів. Деякі сприяють мобілізації та концентрації фізичних і духовних можливостей людини, підвищенню бойової активності, сміливості, самовідданості. Інші, навпаки, дезорганізують бойову діяльність, блокують доступ до наявних резервів організму, пригнічують роботу нервової системи та психіки [1].

Головна реакція військовослужбовця на бойові події – бойовий стрес – багаторівневий процес адаптаційної активності людського організму в умовах бойової обстановки, що супроводжується напруженням механізмів саморегуляції та формуванням пристосувальної поведінки.

Помірний стрес сприяє мобілізації фізичних і психічних можливостей, захисних сил організму, активізує інтелектуальні процеси, створює оптимальне бойове збудження. Він може супроводжуватися гнівом, ненавистю до супротивника, бажанням знищити його. Тривалий та інтенсивний вплив негативних бойових чинників здатні породжувати непродуктивні стресові стани. У яких виявляється безпорадність, безсилля, безнадійність, пригніченість.

Основні симптоми бойових психічних травм:

1. На поведінковому рівні: активний пошук укриття, істеричний сміх або плач, крики, дратівливість і злість, стан ступору, апатія, загальмованість рухів, непритомні стани, незв'язне бурмотіння тощо.

2. На психологічному рівні: нездатність концентрувати увагу, часткова або повна втрата пам'яті, підвищена чутливість до шуму, світла і запаху, порушення логіки і швидкості мислення, галюцинації.

3. На тілесному рівні: ослаблення зору та слуху, часте сечовипускання, розлад шлунку, прискорене дихання та серцебиття, порушення циркуляції крові, що призводить до анемії кінцівок, сильна напруга м'язів, болі в ділянці серця та грудної клітки, неконтрольоване слиновиділення та ін. [4].

Психологічна допомога у подоланні стрес-факторів – це комплекс психічних, психологічних, організаційних, медичних та інших заходів, спрямованих на збереження боєздатності, попередження розвитку посттравматичних психічних розладів та забезпечення успішного подолання воїнами обставин, що травмують психіку. Її застосовують цілеспрямовано до військовослужбовців, які схильні до непатологічних і патологічних психогенних реакцій.

Психологічна підтримка спрямована на активізацію наявних психічних ресурсів та створення додаткових, які забезпечують активні дії особового складу в умовах сучасного бою. [3]

Основними способами та засобами психологічної підтримки є комунікативні, організаційні, медикаментозні, аутогенні.

Комунікативні способи психологічної підтримки:

Всеукраїнська V науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України
29 листопада 2019 року, м. Харків

- вербальні (повідомлення певної інформації, переконання у формі висловлювань «ми подолаємо ці труднощі», навіювання «ти справишся з цим завданням», підбадьорення «герой», «богатир», жарти);

- візуальні (контакт очима, підбадьорення мімікою, пантомімікою тощо);

- тактильні (дотик, потиск руки, плескання по плечу);

- емоційні (співпереживання, приязна усмішка);

- діяльні (особистий приклад, підтримка діями).

Організаційні способи психологічної підтримки:

- зупинення чи послаблення інтенсивності дії факторів, що травмують психіку воїнів у бойовій обстановці (виведення особового складу у безпечне місце, ліквідація або усунення джерела травмування тощо);

- попередження контактів військовослужбовців з деморалізованими особами;

- стійке управління діями підлеглих, постановка конкретних завдань на продовження виконання бойового завдання;

- оптимальне чергування різних видів діяльності військовослужбовців, сну, відпочинку тощо [4].

Використання фармакологічних засобів і засобів психологічної підтримки військовослужбовців спрямоване на посилення та корекцію психологічного ресурсу учасника бойових подій завдяки застосуванню фармакологічних препаратів, вітамінів, лікувальних трав і інших препаратів, які мають психотропний ефект.

Аутогенні способи психологічної підтримки або самодопомога мають бути простими та ефективними і за короткий проміжок часу, наприклад 3–5 хвилин, давати позитивний результат. До них належать: заспокійливе і мобілізуюче дихання; елементарні формули самопереконавання, самонавіювання, самонаказ, самопідкріплення, складні психорегуляційні комплекси (аутогенне тренування, самогіпноз, нервово-м'язова релаксація). [5]

Діяльність військовослужбовців у бойовій обстановці характеризується постійним впливом на них стрес-чинників підвищеної інтенсивності. Вони сприяють виникненню у психіці людини таких змін, які знижують ефективність її діяльності в бойовій обстановці та в мирних умовах.

Вихід зайвої енергії виявляється у формі невмотивованої агресії стосовно випадкових людей, у тому числі щодо рідних і близьких. Вона може впливати й на стан самого військовослужбовця: порушення сну, зниження настрою, життєвого тону, зловживання алкоголем, наркотиками. Якщо не надавати своєчасну допомогу постраждалому військовослужбовцю, то можуть виникнути психічні розлади, усунути які можна тільки за допомогою психіатричної допомоги [2].

Якщо вміло і комплексно застосовувати методи та засоби психологічної допомоги, то можна суттєво знизити рівень психотравмування військовослужбовців.

Список використаної літератури:

1. Глебов В.Г. Психологическая адаптация военнослужащих к служебно-боевой деятельности в условиях вооруженного конфликта. Ориентир. 2005. С. 36–39.

2. Караяни А.Г. Психологическое обеспечение боевых действий личного состава частей Сухопутных войск в локальных военных конфликтах. Москва : ВУ, 1998. С. 97–99.

3. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності. Київ : Міленіум, 2004. 265 с.

4. Попов В.Е. Психологическая реабилитация военнослужащих после экстремальных воздействий. Москва, 1992. С. 42–55.

5. Ягупов В. Військова психологія. Київ : Тандем, 2004. 656 с.

Волошко С.А., заступник начальника командно-штабного факультету по роботі з особовим складом, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Необхідність вдосконалення нормативно-правової бази оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців Національної гвардії України

Службово-бойова діяльність (СБД) військовослужбовців Національної гвардії України (НГУ) пов'язана з виконанням завдань підвищеної небезпеки та складності, вона відбувається, переважно, в складних та екстремальних умовах і вимагає від особового складу: успішного виконання професійних функцій, налаштованості на перемогу, на переборення тягот, незгод, труднощів різноманітного характеру, змобілізованості, мужності, рішучості, психологічної готовності та витривалості, миттєвого реагування на небезпеку тощо [2]. Однак унаслідок впливу професійного стресу, фізичних і психічних навантажень, хронічної перевтоми, ненормованого робочого дня військовослужбовці НГУ часто перебувають у пригніченому морально-психологічному стані (МПС), який знижує або унеможливорює результативність вирішення ними службово-бойових завдань (СБЗ).

Подібні умови виконання СБЗ характеризуються негативним впливом на психіку людини широкого спектра несприятливих, дискомфортних і загрожуючих факторів, що утворюють високий рівень професійного стресу. Отже, військовослужбовці НГУ, які виконують СБЗ, піддаються не тільки фізичній загрозі (особистому здоров'ю, життю), а також і значному ризику виникнення стресових станів, нервово-психічних розладів і психічної дезадаптації. Останні нерідко стають безпосередньою причиною зривів у професійній діяльності, втрати або значного зниження працездатності, міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни, зловживання алкоголем та інших негативних явищ.

Таким чином, стабільний позитивний МПС військовослужбовців є запорукою успішності виконання СБЗ. Отже, оцінювання морально-психологічного стану особового складу НГУ при виконанні СБЗ в складних або екстремальних умовах є актуальним.

Проведений аналіз наукових джерел показав, що на сьогодні в ЗСУ не існує єдиної методики оцінювання МПС особового складу військ (сил) під час бойових дій.

Визначимо, що СБД військовослужбовців НГУ суттєво відрізняється від діяльності ЗСУ та потребує врахування зазначеної специфіки у методиках оцінки МПС [3]. Тому сьогодні назріла нагальна проблема у проведенні дослідження щодо комплексного вирішення зазначених вище проблем.

Без оцінки МПС військ не можна успішно керувати соціальними процесами в повсякденній діяльності військових колективів, досягати моральної переваги перед супротивником, правильно вести управління бойовими діями частин і підрозділів, прогнозувати ймовірний результат виконання СБЗ.

Відомо, що бойовий потенціал військ визначається двома взаємопов'язаними чинниками: якістю і кількістю зброї та бойовими спроможностями особового складу людей, а останні у вирішальній мірі залежать від його МПС [1].

З березня 2014 р. по теперішній час військовослужбовці ЗСУ та НГУ приймають безпосередню участь у бойових діях на сході України. Тому гостро виникло питання оцінки МПС особового складу та підрозділів сил безпеки та оборони України.

Проведений аналіз закордонних наукових досліджень показав, що на сьогодні зарубіжні фахівці приділяють значну увагу психологічному супроводу виконання СБЗ військовослужбовцями в екстремальних (бойових) умовах. Однак підходи оцінювання МПС особового складу в закордонній літературі нами не виявлено.

Отже, на сьогодні у формуваннях сил безпеки і оборони України існує змістовне науковообґрунтоване теоретико-методологічне підґрунтя, яке, в цілому, дозволяє оцінювати МПС військовослужбовців і військових колективів, що, безумовно, відіграє суттєву роль у зміцненні боєздатності й боєготовності армії. Разом з тим відзначимо, що в ЗСУ та НГУ немає жодної методики оцінювання МПС особового складу та військових підрозділів, які визначені нормативно-правовими документами. Тому існує нагальна потреба у розробці та впровадженні такої методики в практичну діяльність військ. Структурними компонентами методики оцінювання МПС особового складу та підрозділів НГУ, на нашу думку, мають бути: оцінка індивідуально-психологічних якостей військовослужбовців, рівні їх мотивації та психологічної готовності до виконання поставлених СБЗ; рівень впливу суспільно-політичної обстановки на МПС особового складу (групові порушення громадського порядку, масові заворушення, надзвичайний стан, особливий період, бойові дії тощо); рівень довіри особового складу до командування підрозділу, військової частини на та їх впливу на виконання поставлених завдань; стан матеріально-технічного забезпечення; рівень професійної готовності до виконання конкретного СБЗ; прогнозування виникнення негативних психічних реакцій і станів в особового складу при виконанні СБЗ в екстремальних умовах; рівень виникнення психогенних втрат під час виконання СБЗ; рівень спроможності органів військового управління для вжиття невідкладних заходів щодо покращення, зміцнення і стабілізації МПС особового складу та військових колективів.

Список використаної літератури:

1. Психологічний супровід службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України в екстремальних умовах // І.І. Приходько, О.С. Колесніченко, Я.В. Мацегора та ін. *Честь і закон*. Харків, 2014. № 3. С. 68-74.

2. Приходько І.І. Розробка психодіагностичного інструментарію визначення психологічної безпеки особистості фахівців екстремальних видів діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. Львів : ЛьвДУВС, 2012. Вип. 1. С. 312–322.

3. Приходько І.І. Моделювання психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності з використанням психосемантичного методу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. Львів : ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 1. С. 174-185.

Горячева К.С., кандидат економічних наук, доцент, завідувач лабораторії науково-дослідного центру, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Турченко Ю.В., кандидат політичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідного центру, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Компоненти педагогічної компетентності офіцера ЗСУ необхідні для здобуття військової спеціальності у військовому закладі вищої освіти

Педагогічна підготовка майбутніх офіцерів як військових командирів передбачає формування у них педагогічної компетентності. Спираючись на розуміння військової педагогічної освіти як невід'ємного компонента загального особистісного розвитку кожного офіцера, формування на цій основі базових професійно-педагогічних компетенцій, які є основою для становлення офіцера як військового командира в подальшій професійній діяльності, обов'язковою складовою якої на рівні забезпечення бойової готовності є виховний процес особового складу, що досягається через військову педагогічну складову. Зважаючи на це, курсант ВВНЗ в майбутньому як офіцер, командир військового підрозділу повинен бути готовим до виконання функцій викладача і вихователя по відношенню до підлеглих.

Експериментально було виокремлено такі компоненти педагогічної компетентності офіцера ЗСУ які повинні бути сформовані в процесі опанування у ВВНЗ військовою спеціальністю, а саме: мотиваційно-ціннісний; професійно-педагогічний; професійно-особистісний; управлінський; соціокультурологічний; самовдосконалення[1; 2; 3].

Проаналізуємо кожний із компонентів педагогічної компетентності майбутніх офіцерів як командирів військових підрозділів на яких покладено навчання та виховання особистого складу.

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає:

а) мотивацію до педагогічної і виховної діяльності, що, на нашу думку, тісно

пов'язано з проблемою вибору напряму специфіки діяльності військових підрозділів;

б) сформоване особистісне ставлення майбутнього офіцера до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності військового, а також усвідомлення змісту й необхідності виконання соціально значимих зобов'язань по забезпеченню обороноздатності держави.

Професійно-педагогічний компонент військового командира охоплює:

а) оволодіння курсантами ВВНЗ - майбутніх офіцерів сукупністю психолого-педагогічних знань, умінь, навичок (містить сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, досвіду у майбутнього військового командира, що сприяють пошуковій (евристичній) діяльності та науково-теоретичним розробкам);

б) оволодіння необхідними професійними знаннями, уміннями й навичками з педагогіки, що визначає готовність до професійного удосконалення форм і методів виховної і викладацької складових у професійній діяльності офіцера, здатності систематично працювати над поглибленням знань активізувати пізнавальну діяльність з метою формування теоретико-пізнавальної спрямованості професійної спеціалізації у підлеглих;

в) інструментальні уміння, що забезпечують здатність аналізувати, синтезувати, порівнювати, систематизувати, узагальнювати, генерувати ідеї, набувати знання, використовуючи уміння знаходити та опрацьовувати інформацію з різних джерел, володіння інформаційними засобами і технологіями, рідною та іноземною мовами.

Професійно-особистісний компонент відображає такі якості особистості майбутніх офіцерів, які характеризують особу офіцера не тільки, як фахівця певної військової спеціальності, але й як розвинену особистість, якій притаманні сформовані особистісні цінності, що реалізуються у безпосередній професійній діяльності та в контексті педагогічної діяльності офіцерів як майбутніх вихователів і вчителів для підлеглого особового складу.

До педагогічних цінностей, які реалізуються у безпосередній професійній діяльності офіцера, входять: розуміння та сприйняття етичних норм поведінки щодо інших людей, наполегливість у досягненні поставленої мети та відповідальність за якість виконаної роботи щодо навчання та виховання підлеглого особового складу. До педагогічних цінностей також належать: гуманність, креативність, адаптивність і комунікабельність, цінності спілкування [1; 2].

Управлінський компоненту навчально-виховної діяльності висвітлює сформованість у майбутніх офіцерів таких умінь:

а) прогнозувати, програмувати, планувати, організовувати та контролювати різні види робіт, зокрема: навчально-виховну діяльність у підлеглому військовому підрозділі, навчально-виховний процес у різних родах військ; керувати собою, що розуміється як самовладання людини, яке виявляється у критичних ситуаціях;

б) професійна гнучкість, що характеризується умінням запобігати конфліктам і знаходити оптимальні шляхи їх вирішення;

в) виявляти лідерські якості, що визначаються готовністю до співпраці із фахівцями із суміжних сфер, володіти навичками організаційно-управлінської діяльності; аналізувати діяльність підлеглих щодо навчально-виховного процесу у військовому підрозділі та ухвалювати необхідні рішення, відповідати за них [4].

Соціокультурологічний компонент відображає:

а) сформовану інформаційну компетентність майбутнього офіцера ;

б) рівень професійно-педагогічної культури як вищого показника сформованості соціокультурного компонента, що охоплює і методологічну культуру;

в) полікультурність як індивідуальну рису, яка повинна виявлятися у толерантному, доброзичливому ставленні до представників різних національних і релігійних меншин, врахування їхнього менталітету та культурно-історичних особливостей розвитку у навчально-виховному процесі з особовим підлеглим складом.

Формування соціокультурного компонента передбачає розвиток здібностей та готовності зберігати позитивні зразки культури, створювати майбутні, спираючись на внутрішні можливості саморозвитку особистості.

Компонент самовдосконалення охоплює сформовану готовність до навчання впродовж всього терміну проходження військової служби, що виявляється у:

а) здатності до самостійного оволодіння новими знаннями та сучасними інформаційними технологіями для пошуку інформації;

б) здатності швидко реагувати на зміни, що відбуваються в галузі професійної діяльності, власному стилі діяльності та критичності мислення;

в) прагненні до професійного саморозвитку, самовдосконалення та самозбереження в ситуації швидкоплинності та швидкозмінюваності сучасного суспільства.

Відтак педагогічна компетентність офіцера – це складне системне професійно-особистісне утворення, що характеризується сукупністю взаємопов'язаних якостей особистості та відображається у здатності використовувати теоретичні знання, уміння, навички, необхідні для продуктивної діяльності щодо педагогічної підготовки майбутнього офіцера, вирішення завдань дидактичного, виховного, розвивального та інших напрямів.

Педагогічна компетентність офіцера тактичного рівня підготовки забезпечується сформованістю сукупності компонентів (мотиваційно-ціннісний; професійно-педагогічний; професійно-особистісний; управлінський; соціокультурологічний; самовдосконалення) та відповідних їх показників, що у сукупності відображає і готовність офіцерів до навчально-виховної діяльності серед підлеглих, і сформованість їх готовності до професійно-педагогічної діяльності на посаді військових командирів.

Отже, формування педагогічної компетентності у офіцерів тактичного рівня здійснюється у процесі педагогічної підготовки, що передбачає оволодіння сукупністю теоретичних знань, сформованістю необхідних практичних педагогічних умінь і навичок, визначених змістом педагогічної навчальної дисципліни.

Список використаної літератури:

1. Нещадим І.М. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук* : спец. 13.00.04. Київ, 2004 . 57 с.
2. Прохоров О.А. Формування готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності на засадах педагогічного менеджменту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. 308.
3. Рижиков В.С., Кравченко О.І. Моделювання практики використання системного підходу в побудові професійної підготовки у ВВНЗ України. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. №58, 2017. С.166-173.
4. Рижиков В.С. Технологія розробки та змістовно-практична складова психограми офіцера. *Problems of modern science: Collection of scientific articles*. - Fadetteeditions, Namur, Belgium, 2018. С. 169-179.

Дубровинський Г.Р., кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Практичне опрацювання стресових і посттравматичних станів та їх профілактика

З метою ознайомлення та засвоєння курсантами магістратури, майбутніми психологами, у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, базових тілесно зорієнтованих технологій, дихальною психокорекцією, технологією парадоксу і вирішення внутрішньо особистісних конфліктів щодо напрацювання навичок само та взаємодопомоги в ситуаціях переживання стресових та посттравматичних станів, психоемоційного і психофізичного виснаження були проведені практичні заняття.

Так, у період з 19 квітня по 30 травня 2019 року за допомогою провідного наукового співробітника лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України Лазоренко Б.П. був проведений спеціальний курс «Психологічні технології самопідготовки та супроводу військовим психологом особового складу в опрацюванні посттравматичних стресових станів».

Для забезпечення зворотного зв'язку, оптимізації і підвищення ефективності опрацювання запропонованих технологій, вдосконалення соціально-психологічного супроводу цих процесів важливим є тестування учасників, яке передбачено даним практичним курсом згідно запропонованого комплексу опитувальників.

Методика проведення практичних занять побудована з наступних кроків: вдосконалення технологій власного благополуччя, формування команди; ознайомче інформування про технологію; показ її дії ведучим практичних занять; опрацювання представлених технологій у парах, трійках, групі; корекція помилок;

обговорення отриманих результатів. Важливим заключним кроком щодо забезпечення належного опрацювання і засвоєння вказаних технологій є виконання домашніх завдань у групі взаємодопомоги та з представниками близького оточення у період між модульними заняттями.

№	Теми модульного заняття.	год.
1.	Знайомство, основні правила та технології забезпечення власного благополуччя впродовж практичного курсу та подальшої професійної діяльності. Поняття про психотравму, гострі і хронічні стреси, посттравматичні стани. Основні внутрішні та зовнішні чинники стресових, посттравматичних станів, психоемоційні та психосоматичні їх ознаки, поведінкові прояви. «Шкідливі звички» як індикатори та засоби опанування стресових та посттравматичних станів. Методики визначення основних тілесних блоків стресового напруження у відповідних частинах тіла особи і технології їх опрацювання засобами тілесно зорієнтованої терапії у зонах: голови, шиї, плечей; серця; тулуба. Тренінгове опрацювання технологій. Тестування учасників згідно особистісних опитувальників: «Адаптивність»; «Перелік симптомів посттравматичного стресового розладу»; «Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки (методика К. Томаса, адаптований варіант Н. Гришиної)».	2
2.	Типові негативні психоемоційні та психосоматичні стани як показники стресових та посттравматичних станів, неадекватності поведінки. Засоби внутрішньо особистісної комунікації та дихальні технології трансформації негативних психоемоційних та психосоматичних станів. Технологія парадоксу у засвоєнні зазначених станів у якості життєвого та професійного досвіду. Опрацювання технологій, набуття умінь їх застосування.	2
3.	Технології з'ясування і опрацювання внутрішньо особистісних конфліктів. Компромід і консенсус в оптимізації внутрішньо особистісних конфліктів: Актуалізація базових ресурсів консенсусної гармонізації внутрішньо особистісних конфліктів. Опрацювання зазначених технологій, набуття умінь їх застосування.	2
4.	Психологічна танатологія: ініціації смерті-відродження. Психологічні технології переживання страху смерті та зустрічі із смертоносними ситуаціями. Опрацювання запропонованих технологій.	2
5.	Підведення підсумків курсу. Огляд засвоєння основних технологій практичного курсу. Визначення подальших напрямів вдосконалення отриманих практичних навичок. Особливості технологій соціально-психологічного супроводу: як не потрапити в «пастки» залежності і спів залежності. Погодження засобів соціально-психологічного супроводу учасників Заключне тестування учасників згідно особистісних опитувальників: «Адаптивність - 200»; «Перелік симптомів посттравматичного стресового розладу»; «Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки (методика К. Томаса, адаптований варіант Н. Гришиної)»; опитувальника досягнутих результатів.	2
	Всього:	10 г.

Курс домашніх завдань включав запитання для самопідготовки:

1. Як ви визначаєте поняття психотравми?
2. Як ви розумієте поняття «стресова ситуація», «стрес»?
3. Основні внутрішні та зовнішні чинники стресових станів, їх ознаки та прояви в тілі людини і в її поведінці?
4. Як визначити наявність стресового напруження у зоні голови, плечей і шиї?
5. Які основні зони стресового напруження у районі грудей та серця?

Всеукраїнська V науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України
29 листопада 2019 року, м. Харків

6. Як визначити наявність стресового напруження у зоні тулуба?
7. Яким чином людина може використати засоби тілесно зорієнтованої терапії для самодопомоги?
8. Які дихальні технології в опануванні стресових станів та реакцій Вам відомі?
9. Як впливають дихальні технології на психоемоційні стресові стани людини?
10. . Яким чином людина може використати дихальні технології для самодопомоги?
11. Як впливає конфліктна ситуація на психоемоційний стан людини та її поведінку?
12. Яким чином зовнішній конфлікт пов'язаний із внутрішнім конфліктом?
13. За допомогою яких технологій можна впливати на опанування стану внутрішнього конфлікту?
14. Які внутрішні ресурси є важливими для опанування конфліктних станів?
15. Яким чином можна скористатися технологіями переживання внутрішнього конфлікту для самодопомоги?
16. Яким новим способом взаємодії у конфліктних ситуаціях ви навчились?
17. В чому полягає «користь» шкода «шкідливих звичок» як засобів усунення стресових станів?
18. Які психологічні технології можуть бути використані для переживання страху смерті та зустрічі із смертоносними ситуаціями?
19. Які принципи та технології соціально-психологічного супроводу вам відомі?
20. Як забезпечити себе та своїх підлеглих від пасток психологічної залежності і спів залежності.

Дана програма позитивно сприймалась курсантами-психологами випускного курсу, серед яких були учасники бойових дій, і може бути використана у навчальному процесі, як активна форма навчання.

Технології практичного застосування успішно були засвоєні курсантами та певним чином надали особистісну допомогу для тих, хто її потребував. Були також надані персональні рекомендації спеціалістами. Такий формат занять мав зворотній зв'язок й мав успіх у курсантів.

Таким чином, ми можемо стверджувати про те, що у процесі навчання треба шукати і знаходити активні форми навчання, які будуть корисні курсантам та викладачам.

Опитувальники:

Bezsheiko, V. (2016). Адаптація Шкали для клінічної діагностики ПТСР та опитувальника «Перелік симптомів ПТСР» для української популяції. Психосоматична медицина та загальна практика. 1(1). Режим доступу : <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/8>.

Методика оцінки адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність-200») Режим доступу :

1. [https://mirrvopsi.at.ua/ Instrumentariy/test-adaptivnist-200.doc](https://mirrvopsi.at.ua/Instrumentariy/test-adaptivnist-200.doc)

2. Порядок застосування психологічного інструментарію, визначеного для проведення професійно-психологічного відбору з кандидатами на військову службу за контрактом. Методичні рекомендації. м. Київ. 2010, с. 21 – 26. http://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/psychological_preparation/recomend_PPV_kandudat_kontract_cl.pdf

Оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки (методика К. Томаса, адаптований варіант Н. Гришиної). Режим доступу :Балашова С.П., Васильєв С.П., Дубровинський Г.Р. Практичний курс військової психології : Навчальний посібник. Частина 2. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. с. 83-88.

Список використаної літератури:

1. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій. Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

2. Лазоренко Б.П. Експертна оцінка та технології реінтеграції внутрішньо особистісних конфліктів в умовах переживання учасниками АТО наслідків травматичних подій. Конфліктологічна експертиза: теорія і методика. Програма і матеріали. НаУКМА. Київ, 2018. с. 34-36.

3. Лазоренко Б.П. Засвоєння негативних станів як технологія забезпечення морально-психологічній готовності особистості до виконання завдань в особливих умовах. Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах : *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : НУОУ, 2018. с. 126 – 128.

4. Лазоренко Б.П. Реабілітаційний комплекс надання психологічної допомоги та соціально-психологічного супроводу учасників АТО що зазнали психотравми та ПТСР. Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції : *Матеріали науково-практичної конференції*. Київ : НУОУ, 2015. с. 190–192.

Захаренко Л.М., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень, Національна академія внутрішніх справ (м. Київ)

Особливості психологічного супроводження занять з тактичної та вогневої підготовки поліцейських

У квітні п.р. набрав чинності наказ МВС України від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» [1].

Відповідно до даного наказу об'єктами системи психологічного забезпечення є поліцейські Національної поліції (в тому числі уперше прийняті на службу в поліції, які проходять первинну професійну підготовку в закладах вищої освіти із

специфічними умовами навчання (далі – ЗВО) та державних установах (закладах) Національної поліції; відряджені до МВС, державних установ та організацій, що належать до сфери управління МВС, та заміщують посади (поліцейські ЗВО); курсанти та слухачі – здобувачі ступеня магістра за денною формою навчання (за державним замовленням), ад’юнкти, докторанти денної форми навчання у ЗВО).

Згідно з вимогами даного наказу до функцій системи психологічного забезпечення віднесено:

- «психологічне супроводження навчальних занять із тактичної та вогневої підготовки курсантів (слухачів) для прогнозування рівня психологічної готовності до виконання службових завдань» під час здійснення психологічного супроводження адаптації курсантів (слухачів) до специфіки навчання у ЗВО та умов подальшої професійної діяльності (розділ 5 п. 2 пп. 5);

- «психологічне супроводження практичних занять із тактичної підготовки з працівниками поліції та формування в них психологічної готовності до застосування спеціальних засобів» в органах, підрозділах Національної поліції України під час здійснення психологічної підготовки працівників поліції (розділ 4 п. 2 пп. 4). Далі по тексту закону це тлумачення подано так: «забезпечення психологічного супроводження практичних занять із тактичної підготовки для формування психологічної стійкості та готовності поліцейських до екстремальних умов службової діяльності» (розділ 4 п. 2 пп. 8).

Згідно з пп. 5, 6 п. 2 розділу 3 даного наказу психологічне супроводження службової діяльності поліцейських спрямоване на підвищення ефективності їх діяльності, а психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО – на забезпечення адаптації курсантів (слухачів) до умов навчальної і подальшої службової діяльності, сприяння їх особистісному зростанню та професійному становленню. Психологічне супроводження щодо курсантів (слухачів) здійснюється шляхом проведення анкетувань, спостережень, індивідуальних та групових консультувань, тренінгів, навчання курсантів (слухачів) основним психологічним методам та прийомам саморегуляції.

З метою прогнозування стресостійкості та визначення успішності поліцейських у певних умовах професійної діяльності, психологічної готовності до несення служби в екстремальних ситуаціях можливе шляхом психологічного вивчення з використанням формалізованих (тести, опитувальники, проєктивні та психофізіологічні методик) та малоформалізованих методик (спостереження, бесіди, інтерв’ю, аналіз продуктів інтелектуальної діяльності індивіда).

Психологічна підготовка є одним із важливих умов у формуванні стрілкових вмінь і навичок. У зв’язку з цим психологи ЗВО:

- проводять практичні заняття, інтерактивні заняття, тренінги, спрямовані на формування у курсантів (слухачів) «професійно важливих психологічних якостей, розвитку стресостійкості, здатності точно оцінювати свій психологічний стан під час вирішення завдань різної складності; навичок психологічної саморегуляції» (розділ 4 п. 2 пп. 3);

- проводять інтерактивні заняття, тренінги із питань ... здатності ефективно діяти в екстремальних ситуаціях, виважено та швидко приймати рішення в умовах дефіциту часу (пп. 2 п. 1 розділ 5);

- беруть участь у психологічній підготовці курсантів (слухачів), що включає уміння точно оцінювати свій психологічний стан, настрій, ступінь психоемоційного напруження», навчання методам та прийомам психологічної саморегуляції для формування стресостійкості, забезпечення особистої безпеки в специфічних умовах майбутньої професійної діяльності та повсякденному житті (пп. 4 п. 1 розділ 5).

До функцій психологів Національної поліції України віднесено:

- «проведення навчальних, практичних занять (у системі здійснення службової підготовки та підвищення кваліфікації працівників поліції), спрямованих на ... формування психологічної стійкості в екстремальних ситуаціях» (розділ 4 п. 2 пп. 1);

- проведення навчальних, практичних занять, тренінгів, спрямованих на формування психологічної стійкості (розділ 4 п. 2 пп. 7).

У межах своїх повноважень психологи ЗВО і психологи поліції забезпечують «проведення практичних занять ... щодо основних прийомів психологічної релаксації в кімнатах психологічної саморегуляції» (розділ 4 п. 2 пп. 5, 8; розділ 7 п. 2 пп. 5, 8). Відповідно до пп. 3 п. 2 розділу 3 даного наказу функціонування психотренінгових комплексів, кімнат психологічної саморегуляції, сприяння в організації та проведенні психологічної реабілітації поліцейських, які перебували в екстремальних ситуаціях, сприяє психопрофілактиці професійного «вигорання», підтриманню оптимальної працездатності.

Таким чином, успішне психологічне супроводження занять із тактичної та вогневої підготовки поліцейських можливе за умови вирішення ряду інших взаємопов'язаних завдань системи психологічного забезпечення, визначених наказом МВС України від 06.02.2019 № 88.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських : наказ МВС України від 06.02.2019 № 88. Верховна Рада України. Законодавство України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19>.

Землянська О.В., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Основне завдання правоохоронних органів в сучасних умовах життя суспільства

Стаття 3 Конституції України наголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою

Всеукраїнська V науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України
29 листопада 2019 року, м. Харків

соціальною цінністю. Права и свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави [1]. 9 листопада 1995 року були підписані від імені України: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та ряд протоколів до неї (Першого протоколу та протоколів № 2, № 4, №7, № 11) Положення конвенції стали частиною вітчизняної правової системи, а рішення Європейського суду з прав людини набули обов'язкову силу [2].

Тим самим декларуються нові форми взаємин особистості, суспільства і держави, в основу державності покладено гуманістичні ідеї, які виходять із непорушності і невідчужуваності прав і свобод людини і громадянина. Класифікація конституційних прав, свобод і обов'язків громадян представлена в юридичній літературі відповідно до трьох сферами життя і діяльності людини:

- область соціально-економічного та культурного життя;
- область суспільно-політичного і державного життя;
- область особистому житті та індивідуальної свободи.

Права людини та їх захист – обов'язкові елементи в розумінні суті і змісту правової держави. Для української правової системи визнання прав людини означало необхідність перегляду всього законодавства, всієї системи правового регулювання в цілях забезпечення визнання, поваги і захисту прав людини. Звідси випливає потреба у вивченні можливості формування особливої системи правозахисного регулювання. У широкому сенсі – це система державних правоохоронних та правозахисних організацій, таких як суд, поліція, прокуратура тощо. Існують також громадські ради, комітети, комісії та інші подібні утворення. Але як державні, так і громадські правозахисні організації об'єднує спільна мета – захист прав людини і громадянина. Держава, будучи творцем права (законів), одночасно є і першим зацікавленим суб'єктом у його виконанні. Для цього державою створюються спеціальні органи, які будуть охороняти право від посягання, порушень, зловживань. Основне завдання цих органів – охорона основ конституційного ладу, прав громадян, закону, правових норм різноманітного і різнобічного життя суспільства, відповідно і найменування цих органів – правоохоронні органи.

В Україні продовжується реформування системи правоохоронних органів, відповідальних за забезпечення і захист прав людини і громадянина. 2 липня 2015 року набрав чинності Закон України «Про Національну поліцію». З набранням чинності цього закону відбулася не тільки зміна назви правоохоронної структури, але повинні бути проведені певні дії, що спрямовані на створення нової системи забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, захисту прав і свобод людини та законних інтересів суспільства і держави [3]. Вся діяльність правоохоронних органів спрямована на захист прав і свобод людини і громадянина, підтримання законності і правопорядку в державі. Основною відмінністю правоохоронних органів від інших державних структур є те, що правоохоронні інститути спеціально наділені державою повноваженнями

здійснювати діяльність з охорони прав людини і громадянина від порушень відповідно до зазначеного закону порядком.

На жаль поки не відзначається високий рівень довіри до роботи поліції, він пояснюється не стільки власним негативним досвідом спілкування з правоохоронними структурами, скільки загальною суспільною установкою, переконаністю в їх несумлінності. У порівнянні з громадянами України, громадяни США і демократичних країн Західної Європи в цілому з набагато більшою довірою ставляться до своєї поліції. Важливим є дотримання законності в діяльності поліції, а також захист нею прав і свобод людини і громадянина, які визначені в Конституції України. До них відносяться: право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю, свобода думки і слова, право на охорону здоров'я і т.д. Всі вони є безпосередньо діючими, невідчужуваними і належать кожному від народження. Тому прийняті поліцією заходи з охорони правопорядку, повинні не тільки не порушувати права і свободи людини і громадянина, а й, навпаки, сприяти визнанню, дотриманню та захисту даних цінностей.

Інше можливо лише на підставах і за умов, встановлених законодавством України, і тільки в тій мірі, в якій це необхідно для захисту конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони і безпеки держави. Громадяни повинні себе почувати захищеними, спокійно працювати, вчитися, відпочивати і, головне, не боятися звертатись в поліцію за захистом своїх прав. Довіра до поліції це фактично критерій якості праці цього правоохоронного інституту.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : станом на 30 вересня 2018 р. Х. : Право, 2018. 76 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Збірник законодавчих актів : станом на 01 квітня 2016 року : Офіц. текст. Київ : Алерта, 2016. 96 с.
3. Закон України «Про Національну поліцію». *Відомості Верховної Ради України*. Київ : ВВР України, 2015. № 40-41, ст. 379.

Кіричевська Е.В., кандидат психологічних наук, старший офіцер групи психологічного супроводу службово-бойової діяльності сектору по роботі з особовим складом управління, в/ч 3057, озсп “Азов” (м. Маріуполь)

Психологічна модель системи координат критеріальних і компетентнісних складових реформування служби психологічного забезпечення НГУ в структурі національної безпеки країни

Значущість системи НГУ залежить від її прогресивних та інноваційних технологій, які, в свою чергу, обумовлюються людським фактором. Передові позиції у розробці методологічних підходів і механізмів упровадження на науковій основі критеріальних і компетентнісних складових реформування служби психологічного забезпечення НГУ в структурі національної безпеки країни

забезпечують можливість на основі вагомих аргументів реалізовувати новітні підходи у супроводі ОГП та СБД і задають планку високого професійного рівня спеціалістів військової галузі.

Рівень військової майстерності визначається високим класом фахівця, тобто високою професійною та спеціальною підготовленістю воїна і військового підрозділу до виконання бойових завдань. Військова професійна майстерність – психічне утворення, що виявляється у високому рівні розвитку знань, навичок, умінь, професійно важливих якостей і характеристик особистості, які забезпечують її успіх в певних видах військової професійної діяльності. Це підтверджує принципову важливість психологічного забезпечення і супроводу службово-бойової діяльності і вказує на необхідність поглибленого вивчення професійної військової придатності як системно-стратегіального психологічного утворення, як динамічного, нелінійного, гетерохронного процесу, що, в свою чергу, вимагає створення технологій моніторингу і системи забезпечення професійної придатності військовослужбовців протягом всього терміну служби в НГУ.

Відповідні умови реформування психологічної структури НГУ повинні були б бути спрямовані на забезпечення здатності підвищувати, підтримувати і регулювати процес професійної придатності військовослужбовців протягом всього терміну служби в НГУ.

Науково-практичний характер оновлення психологічної структури НГУ наразі повинен починатися з таких очевидних розробок як:

1) визначення теоретичних підходів дослідження проблеми професійної придатності на різних етапах життєтворчості особистості у філософсько-психологічному дискурсі;

2) здійснення теоретичного аналізу сутнісного змісту та структурних компонентів професійної придатності особистості як системно-стратегіального психологічного утворення;

3) вивчення аспекту військової професійної придатності особистості, її специфіки;

4) виокремлення індивідуальних стратегій професійної діяльності особистості військовослужбовця у процесі досягнення професійної придатності;

5) дослідження характеру і динаміки різних стадій формування військової професійної придатності особистості у процесі фахового становлення на індивідуальній лінії життя;

6) з'ясування чинників, детермінант та тригерів військової професійної непридатності, її ознак;

7) розробка психологічної моделі професійної придатності військовослужбовців підрозділів спецпризначення НГУ в системі психологічного забезпечення і супроводу службово-бойової діяльності.

Первинними завданнями на шляху до реформування психологічної структури НГУ повинні були б стати: оновлене теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне встановлення специфіки військової професійної придатності, аналіз психологічних предикторів формування відповідних ступенів професійної

придатності військовослужбовців різної спеціалізації службово-бойової діяльності, розробка та впровадження ефективних способів підвищення її якісних характеристик та кількісних показників у військовослужбовців протягом всього терміну служби в НГУ.

Динамічний розвиток сучасних військових підходів до ведення бойових дій вимагає розширення психологічних знань щодо формування цілісної й всебічної професійної підготовленості особистості військовослужбовця в системі національної безпеки країни. У канві новітніх методів і форм ведення війни в Україні психологічною низкою виявляються переплетені абсолютно всі аспекти і сфери військового функціонування: від технічних до людських, у всіх можливих їх проявах.

Теоретико-методологічний аналіз та логіка концепції реформування психологічного забезпечення СБД вказують на те, що її ефективність може бути більшою за умов комплексного, системного дослідження, яке має включати, окрім показників потенційної професійної придатності на етапі відбору, когнітивно-стильові особливості професійної діяльності, сенсорно-перцептивні та сенсомоторні характеристики особистості військового фахівця, його психодинамічні ознаки та якості вищої нервової діяльності, показники можливостей власного програмування, регуляції та контролю виконання службово-бойових завдань.

На сьогодні практично відсутні комплексні, цілеспрямовані дослідження психологічних предикторів утворення професійної придатності військовослужбовців різної спеціалізації службово-бойової діяльності. Не розкриті достатньою мірою та науково не повною мірою обґрунтовані індивідуальні стратегії професійної діяльності особистості військовослужбовця у процесі досягнення професійної придатності, характер і динаміка різних стадій формування військової професійної придатності у процесі фахового становлення на індивідуальній лінії життя.

У вітчизняній військовій психології до цього часу залишаються недостатньо теоретично опрацьованими та експериментально не вивченими процесуальні характеристики, структура, динаміка змін, їх еволюційні форми, психологічні механізми та рушійні сили формування військової професійної придатності.

Водночас варто зазначити про відсутність у науковому аналізі поступу у з'ясуванні системних знань щодо аналізу таких дефініцій як військові здібності, військова обдарованість, талант. Виникла потреба долучитися до досліджень індивідуальних варіантів розвитку професійних військових задатків та якостей, привернути увагу до професійного потенціалу особистості військовослужбовця як до важливого параметру онтогенезу професіоналізації та профстановлення.

У контексті даної роботи професійна придатність розглядається 1) як онтологічний акт; 2) як системно-стратегіальне психологічне утворення; 3) як акумульованість та інтегрованість індивідуально-особистісних потенцій, репрезентованих професійною активністю з вираженою готовністю до службово-бойової діяльності.

Психологічні предиктори професійної придатності – це системокомплекс

когнітивних та особистісних характеристик військовослужбовця, які дозволяють визначати та оцінювати ступінь його професійної придатності, що, в свою чергу, обумовлює певний рівень успішності виконання ним службово-бойової діяльності;

Професіограма є структурним компонентом системи психологічного забезпечення і супроводу професійної придатності військовослужбовців підрозділів спецпризначення НГУ. Проте однозначного і узгодженого розуміння дефініції «професіограма» в сучасних реаліях вітчизняної психологічної науки і практики в системі МВС не створено.

Наявні декілька підходів щодо розробки професіо- і психограм:

I.- через підбір і адаптацію зарубіжних діагностичних методик;

II.- критеріальний та компетентнісний підхід.

Такі підходи уможливають лише викрапання приблизного контурального профілю спеціалістів органів правопорядку і військовослужбовців, а не їх цілісний образ. Чим точніше сформовано образ професії і її вимог до суб'єкта діяльності, тим ефективніший підбір службового персоналу і прогнозованість їхньої професійної успішності та результативності.

Провідною думкою даного дослідження щодо розробки професіограм стала позиція, відповідно якої доцільно передусім:

1. Визначити та описати психометричні параметри еталонного зразка службовця за військовим профілем;

2. Розробити на його основі професіо- та психограми (система координат нормативних показників невід'ємних складових професії в кількісних та якісних еквівалентах);

3. Створити систему градації за шкалами відповідності тому чи іншому рівню психпрофпридатності на різних етапах професіоналізації військовослужбовця протягом служби в лавах НГУ:

1. Відбір; 2. Розвиток (КМБ); 3. Формування спеціальних навичок; 4. Їх вдосконалення; 5. Набуття рівня військової майстерності.

Із аналізу сучасних підходів у даному напрямку стало зрозуміло, що професіограма на практиці застосовується передусім як опора, орієнтир, шаблон, на якому ґрунтується психпрофвідбір, і не більше. Насправді професіограма повинна стати наріжним каменем у системі забезпечення СБД, позаяк військовослужбовець впродовж служби і виконання СБЗ може втрачати профпридатність:

- тимчасово;
- частково;
- з можливістю відновлення профпридатності або ні.

Як це перевірити? – лише розставивши показники на координатах професіограми. Відтак психолог матиме уявлення про ланки в системі профпридатності, які потребують відновлення, компенсації, розвитку, формування, корекції, аби відповідати вимогам службового профілю, тому чи іншому рівню професіоналізації або її відсутності.

Утім, сучасним науковим підходам у визначенні професійної придатності слід пильнувати, аби професіограма і профвідбір не стала новітнім прокрустовим

ложем, щоби уникнути колізії, коли професія як об'єкт намагається визначати суб'єкт професійної діяльності, адже людський (особистісний) фактор досі ніхто, ніколи, ніде не зміг прорахувати або унеможливити.

Професійна придатність у даному контексті розглядається не стільки як багаторівнева і полікомпонентна програма професійного відбору, а як шлях онтологічного розвитку та еволюції особистості в межах і за межами трансцендентного. Будучи похідною від професіограми, система професійного відбору орієнтована на висхідні данні претендента, його стартові потенції, і визначає лише рівень вірогідної та потенційної відповідності претендента вимогам професії. Професіограма, власне, в реальності виявляється системою координат нормативних показників невід'ємних складових професії в кількісних та якісних еквівалентах. Вона регламентує антропометричні, психометричні та особистісні данні відповідностям і завданням професії на етапі конкретного історично-технічного періоду розвитку людства.

Зрозуміло, що ніяка професіограма не може вважатися абсолютном і навіть ідеальним еталонним зразком, адже, по перше, її запити до претендентів будуть стереотипізовані констатацією базових шаблонів професії; по друге, завжди буде обмежуватися уявленнями про ідеал суб'єктами розробки професіограми та обумовлюватися їхнім досвідом, даними дослідження і ступенем осягнення реалій професії. Недосконалі ми (розробники, укладачі) хочемо визначити досконалих фахівців. Тому в процесі безперервного оновлення професіограм повинне передбачатися місце для трансцендентного і езистенційного, що організовує професійне буття особистості. Професіограма з властивістю плазми повинна змінювати свою структуру і характеристики.

Професіограма в контексті дослідження проблематики професійної придатності виступає в якості проблемно-евристичної задачі, де критерії, параметри, ступені, і т.п., – перемінні складові умов задачі, а розв'язок задачі лежить у межах езистенційного, коли професія стає служінням, а фахівець – діячем. Раб працює за платню, вільна людина – по любові.

Колесніченко О.С., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Остапенко М.О., слухач магістратури, навчально-науковий інститут заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

Роль різних аспектів саморегуляції у формуванні посттравматичного стресового розладу

Під час виконання своїх службових обов'язків, особливо в умовах, пов'язаних із неминучим ризиком, правоохоронці та військовослужбовці

перебувають у безперервному психологічному напруженні та під постійним впливом різноманітних деструктивних чинників. Досвід набутий під час останніх подій, що відбуваються на півдні та Сході України, свідчить, що поряд з достатньо високим рівнем професійної підготовки правоохоронців та військовослужбовців існує низка проблемних аспектів, одним з яких є недостатньо сформована психологічна готовність правоохоронців та військовослужбовців для виконання службових завдань в зоні проведення операції об'єднаних сил, в умовах неминучого ризику, особливо в умовах ведення бойових дій. Саме недостатньо сформована психологічна готовність правоохоронців та військовослужбовців до бойових дій або наближених до бойових дій призводить до тяжких психологічних наслідків.

З метою визначення ролі різних аспектів саморегуляції у формуванні посттравматичного стресового розладу, нами проведено пілотне дослідження завданням якого було визначити внесок, який роблять різні складові системи саморегуляції в протікання та формування посттравматичних стресових реакцій. Оскільки, прийнято реакцію на стресові події (як вихідну точку розвитку ПТСР) пов'язувати з особливостями інтернальності, вольової організації особистості, копінг-стратегіями, стилями саморегуляції та сталими емоційними, вольовими, інтелектуальними рисами особистості, та, рисами особистості, які визначають особливості ставлення до свого оточення, то в цьому дослідженні було застосовано наступні психодіагностичні методики: опитувальник «СОРЕ», автори Ч. Карвер, М. Шейер, Д. Вентрауб; тест життєстійкості, автор С. Мадді, у перекладі в адаптації Д. О. Леонтєва, Є. І. Рассказової; «Локус контролю» у модифікації Є. Г. Ксенофонтової; методика «Здатність до самоврядування» (автор Н.М. Пейсахов); методика «Вольова регуляція особистості», автори М.С. Гуткіна, Г.Ф. Міхальченко; «16-факторний особистісний опитувальник» Р. Б. Кеттелла (форма С). Крім того, використовувались такі показники, як тривалість перебування в зоні проведення АТО і тривалість останнього відрядження в зону проведення АТО. У дослідженні взяли участь 300 військовослужбовців НГУ.

Результати за цими психодіагностичними методиками опрацьовувалися за допомогою регресійного аналізу. Як залежна змінна використовувався показник ПТСР («Опитувальник травматичного стресу», автор І. О. Котєньов), незалежні змінні – показники за шкалами зазначених вище методик.

Проведений регресійний аналіз дозволив скласти наступне рівняння регресії, яке описує роль різних складових системи саморегуляції в розвитку ПТСР:

$$\text{ПТСР} = 158,263 + 2,037\text{KE} + 1,221\text{Q}_2 + 1,172\text{Стр} + 1,148\text{Із} + 1,135\text{Н} + 0,727\text{О} + 0,626\text{ОрД} + 0,349\text{Кон} - 1,941\text{АнПр} - 1,506\text{МД} - 1,432\text{Q}_3 - 1,253\text{С} - 0,99\text{АктПод} - 0,914\text{Сам} - 0,73\text{Ріш} - 0,695\text{ЦСО} - 0,659\text{Зал} - 0,563\text{Нап} - 0,557\text{Гум} + 0,353,$$

де, 158,263 – константа; KE – Концентрація на емоціях та їх активне вираження (опитувальник «СОРЕ», автори Ч. Карвер, М. Шейер, Д. Вентрауб); Q₂ – «Q₂» (конформізм–нонконформізм) («16–факторний особистісний опитувальник» Р. Б. Кеттелла (форма С));

Стр – Стимування(опитувальник «COPE», автори Ч. Карвер, М. Шейер, Д. Вентрауб); Із – Інтернальність у сфері здоров'я («Локус контролю» у модифікації Є. Г. Ксенофонтової); Н – «Н» (робкість–сміливість) («16–факторний особистісний опитувальник» Р. Б. Кеттелла (форма С)); О – «О» (спокій–тривожність) («16–факторний особистісний опитувальник» Р. Б. Кеттелла (форма С)); ОрД – Організація діяльності (методика «Вольова регуляція особистості», автори М.С. Гуткіна, Г.Ф. Міхальченко); Кон – Контроль (тест життєстійкості, автор С. Мадді, у перекладі в адаптації Д. О. Леонтєва, Є. І. Рассказов); АнПр – Аналіз протиріч (методика «Здатність до самоврядування» (автор Н.М. Пейсахов)); MD – «MD» (низька–висока самооцінка) («16–факторний особистісний опитувальник» Р. Б. Кеттелла (форма С)); Q₃ – «Q₃» (низький–високий самоконтроль) («16–факторний особистісний опитувальник» Р. Б. Кеттелла (форма С)); С – «С» (емоційна нестабільність – стабільність) («16–факторний особистісний опитувальник» Р. Б. Кеттелла (форма С)); АктПод – Активне подолання(опитувальник «COPE», автори Ч. Карвер, М. Шейер, Д. Вентрауб); Сам – Самостійність(методика «Вольова регуляція особистості», автори М.С. Гуткіна, Г.Ф. Міхальченко); Ріш – Рішучість (методика «Вольова регуляція особистості», автори М.С. Гуткіна, Г.Ф. Міхальченко); ЦСО – Ціннісно–смыслова організація особистості (Методика «Вольова регуляція особистості»); Зал – Залученість (тест життєстійкості, автор С. Мадді, у перекладі в адаптації Д. О. Леонтєва, Є. І. Рассказов); Нап – Наполегливість (методика «Вольова регуляція особистості», автори М.С. Гуткіна, Г.Ф. Міхальченко); Гум – Гумор (опитувальник «COPE», автори Ч. Карвер, М. Шейер, Д. Вентрауб); 0,353 – помилка оцінки.

Як бачимо із укладеного рівняння регресії, найбільш відчутно підвищують показники ПТСР такі емоційно орієнтовані копінги як «Концентрація на емоціях та їх активне вираження», «Стимування» та такі особистісні фактори за методикою Кеттелла, як нонконформізм, сміливість, тривожність. Крім того, показник ПТСР збільшується при збільшенні показників «Інтернальності у сфері здоров'я» (методика «Локус контролю» у модифікації Є. Г. Ксенофонтової), «Організації діяльності» (методика «Вольова регуляція особистості», автори М.С. Гуткіна, Г.Ф. Міхальченко) та «Контролю» (тест життєстійкості, автор С. Мадді, у перекладі в адаптації Д. О. Леонтєва, Є. І. Рассказової). Вдавшись до широкого узагальнення, можемо припустити, що збільшення перелічених змінних описує особистість, яка схильна «розгойдувати» свою емоційну систему і при цьому не здатна, як то кажуть «відпустити» ситуацію.

Найбільш істотно зменшенню показника ПТСР сприяють здатність аналізувати протиріччя (і виявивши невідповідність усталених способів саморегуляції ситуації переходити до самоврядування – показник за шкалою «Аналіз протиріч» методика «Здатність до самоврядування» (автор Н.М. Пейсахов)), впевненість в собі (особистісні фактори, що описують самооцінку («MD»), самоконтроль («Q₃») та емоційну стабільність («С»)), копінг «Активного подолання» та наявність розвинених вольових рис (самостійність, рішучість, наполегливість). Менше, проте також сприяють зниженню показника ПТСР змінні, що описують здатність співвідносити події, що відбулися із загальним контекстом свого життя і життя суспільства (показники за шкалами «Ціннісно-смыслова організація особистості», «Залученість» та «Гумор»). Узагальнюючи ці змінні, доречно припустити, що здатність виявляти невідповідність ситуації і впевненість у своїй здатності віднайти нові способи вирішення виниклої проблеми, а також свідоме використання, так би мовити

«смиислового зумеру» для зниження «емоційного напруження» сприяють зменшенню показника ПТСР.

Зазначимо, що націленість, пори що (попри будь-яку екстремальність ситуації) виконувати поставлене завдання є особливістю правоохоронної та військової діяльності, тому показники ПТСР (у цьому контексті) є похідним від здатності не лише до емоційної, а й до цільової саморегуляції. При цьому, не сформованість емоційної саморегуляції сприяє вірогідності формування ПТСР в умовах дії стрес-факторів бойової ситуації, а сформована цільова – має профілактичний ефект щодо ПТСР у військовослужбовців і правоохоронців.

Список використаної літератури:

1. Колесніченко О.С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України : монографія. Х. : ФОП Бровін О.В., 2018. 488 с.

2. Колесніченко О.С. Роль саморегуляції комбатантів у формуванні посттравматичного стресового розладу. *Вісник Національного університету оборони України*. 2018. Вип. 2 (50). С. 39 – 44.

3. Корольчук М. С., Корольчук В. М., Кулаженко А. І. та ін. Психологічні особливості віддалених наслідків стресогенних впливів : монографія ; за ред. М.С. Корольчука. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 276 с.

4. Крайнюк В. М. Дослідження стресостійкості рятувальників в посттравматичний період. *Вісн. Чернігів держ. пед. ун-ту. Серія: «Психологічні науки»*. 2006. Т.1, вип. 41. С. 169 – 174.

Ларіонов С.О., кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Макаренко П.В., кандидат психологічних наук, доцент, заступник декана факультету № 4 з навчально-методичної роботи, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Проблема психологічної діагностики пасивно-агресивної поведінки майбутніх правоохоронців

Підготовка курсантів в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання та у військових вишах ґрунтується у нашій країні на достатньо тривалому досвіді, що спрямовує убік наближення умов освітнього середовища до армійських. Фахова освіта військових, поліцейських, рятувальників та інших представників сектору безпеки і оборони здійснюється в межах навчально-виховного процесу, який регламентується не тільки законодавством про освіту, а й наказами, статутами, розпорядженнями органів виконавчої влади, яким підпорядкований заклад освіти. Тому освітнє середовище курсантів достатньо жорстко регламентовано, в ньому панують ієрархічні, субординаційні відносини, спрямовані на дотримання внутрішнього порядку, розпорядку дня тощо.

З психологічної точки зору, курсант перебуває під постійним тиском, тому

природним є опір і протидія цьому тиску у різних видах і формах. При цьому прояви незгоди, вислови власної думки, агресії несанкціоновані, вони знаходяться під заборорою і тягнуть за собою подальше збільшення тиску (стягнення і покарання, у разі групових форм покарання – зміна статусу, осуд). Так, найбільш істотним внутрішнім конфліктом, пов'язаним з освітою, за результатами опитування майбутніх офіцерів є протиріччя між необхідністю бути ініціативним і самостійним у майбутньому та необхідністю підкорюватись «тут і зараз».

Таким чином спостерігається ситуація, де для одної сторони (персонал закладу освіти) вимоги видаються нормальними, звичними і правильними, а для іншої (курсанти) вони сприймаються амбівалентно. Безпосередніми наслідками цього є конфлікти між курсантами і молодшими командирами, негативне ставлення до офіцерів, які транслюють «безглузді» вимоги. Це явно призводить до зниження мотивації до служби і навчання, викривлення образу освітнього закладу в очах курсантів, загалом їх невдоволеності своїм становищем протягом фахової підготовки.

В цьому контексті цікавими для дослідження є опірні механізми особистості курсантів: осмислення і формування ставлення до умов навчання і конкретних ситуацій в ньому, тактики і стратегії протидії, можливості їх діагностики і корекції. На нашу думку, пояснювальну силу тут мають різні концепти: рефлексії, захисних і компенсаторних можливостей психіки тощо. Для вивчення і пояснення саме опірної поведінки будемо використовувати феномен пасивної агресії.

Пасивно-агресивна поведінка вперше клінічно описана в роки Другої світової війни для опису поведінки солдат, що відмовлялись виконувати накази офіцерів [1]. В подальшому термін був теоретизований в межах психодинамічного напрямку і включений в особистісні розлади як пасивно-агресивна особистість [2, 3, 4].

Згідно Оксфордського керівництва по психіатрії, пасивно-агресивна особистість у відповідь на адекватну вимогу до неї проявляє наступні різновиди поведінки: відкладання на потім, зволікання, посилення на власну неспроможність, упирання, необґрунтована критика осіб, наділених владою [5].

Пасивно-агресивний тип особистості і поведінки в науковій літературі пов'язаний з такими конотаціями: надутий, впертий, навмисно неефективний, схильний до прокрастинації і обструкції, дратівливий, деструктивний, ображений, приховано-ворожий та ін.

З часу DSM-III (1980) симптомами пасивно-агресивної особистості є протидія адекватній соціальній чи професійній діяльності у формі зволікання, байдикування, впертості, навмисної неефективності та очевидної забудькуватості. В DSM-IV(1994) пасивно-агресивний розлад перейменовано на «негативістський», його симптоми включали пасивну протидію звичайним соціальним чи професійним завданням, скарги на нерозуміння, понуру аргументацію, критику і зневагу влади, заздрощі і обурення відносно благополучних осіб, перебільшені скарги на особисте нещастя, циклічність ворожості і каяття.

На думку низки дослідників репертуар пасивно-агресивної поведінки схожий на «опірну» поведінку підлітків, реакцію опозиції. Він зумовлений конфліктом

між емансипацією (прагненням до свободи, вивільнення від контролю) та афіліацією (залежністю, потребою турботи і уваги). Виражається цей конфлікт через гнів, спрямований на себе [6].

Пасивно-агресивні особистості спочатку обирають залежні відносини, поступово зростаюче невдоволення від них призводить до депресивного стану. Передбачення «поганого» і прагнення упередити супутні стани призводить до постійної готовності боротись, обирати боротьбу всупереч встановленню і підтримці близьких стосунків [6]. В літературі є дані відносно зв'язку пасивно-агресивної поведінки з епізодами насильства, яке переживала людина [3].

С. Норвуді А. Wright наводять перелік тверджень (і відповідний опитувальник), які статистично значимо релевантні пасивно-агресивній особистості: 1. Інші люди скаржаться, що я не виконую свої обов'язки. 2. Мене не розуміють, або не цінують. 3. Люди думають, що я примхливий або залежу від настрою. 4. Я не люблю, коли керівники говорять мені, як я повинен робити свою роботу. 5. Я не люблю людей, які щасливіші за мене. 6. Я скаржусь на труднощі. 7. Я буваю настільки складним для спілкування, що потім мушу вибачитись. 8. Я надто багато відкладаю. 9. Я не можу відкрито відмовитись робити те, що мені кажуть, і тому дратуюсь. 10. В очах людей, яких я зневажаю, я невдаха. 11. Мені не подобається, коли люди хочуть, щоб я робив те, що не входить до моїх обов'язків. 12. Я забуваю про речі, які не хочу робити. 13. Люди не цінують мою тяжку роботу. 14. Я не вдячний за пропозиції щодо того, як покращити мою роботу. 15. Люди на бачать в мені працівника, який робить справедливу частку роботи. 16. Я міг би працювати краще, ніж мої керівники[1].

З наведеного видно, що діагностика пасивно-агресивної поведінки ускладнюється високою соціальною небажаністю діагностичних тверджень, а отже схильністю досліджуваних викривляти (дисимулювати) власні відповіді.

Пропонується наступний погляд на проблему діагностики пасивно-агресивної поведінки курсантів правоохоронних вишів. По-перше, встановити перелік реальних ситуацій навчально-службової діяльності курсантів, які релевантні до пасивно-агресивної поведінки (провокують агресію, депресію, загалом сильні емоційні реакції чи призводять до незадоволеності).

По-друге, здійснити суб'єктивне шкалування таких ситуацій за шкалами: 1) когнітивної оцінки (наскільки курсант розуміє вимоги, які до нього висуваються у цій ситуації); 2) емоційної оцінки(наскільки курсант приймає, погоджується з вимогами); 3) поведінки (якою мірою курсант поводить себе так, як від нього вимагають). Додатково можна увести шкалу особистісної значимості ситуації (наскільки сильні мотиви перебування у цих ситуаціях або важливі їх наслідки), щоб мати критерій виключення ситуацій у яких досліджувана поведінка ймовірна, але не має суб'єктивного значення для респондентів.

Шкала когнітивної оцінки буде, на нашу думку свідчити про можливість включення ситуацій для подальшого аналізу, якщо респондент не розуміє, що від нього вимагають, мотивація такої поведінки буде недостатньо усвідомлена.

Можливі наступні варіанти співвідношення оцінок за шкалами:

1) «Погоджуюсь з вимогами і виконую їх», сфера адекватної поведінки.

2) «Погоджуюсь з вимогами, але не виконую їх», сфера розвитку, можна виявити, яких саме ресурсів не вистачає курсанту, щоб виконувати вимоги.

3) «Не погоджуюсь з вимогами, але виконую їх», сфера примусової поведінки, яка здійснюється під тиском, ті ситуації, в яких курсант підкорюється.

4) «Не погоджуюсь з вимогами, і не виконую їх», сфера пасивно-агресивної поведінки, імітації діяльності, саботажу тощо.

По-третє, здійснити опитування (спостереження, експертну оцінку) відносно того, які саме стратегії і тактики використовують курсанти у ситуаціях четвертої групи для досягнення мети («не підкоряйтесь вимогам»). Це дозволить виявити поведінкові індикатори пасивно-агресивної поведінки курсантів у зв'язку з конкретними ситуаціями їх навчально-службової діяльності.

По-четверте, розробити опитувальник, який включав би питання, релевантні відносно поведінкових маркерів пасивно-агресивної поведінки.

Список використаної літератури:

1. Hopwood С., Wright А.А comparison of passive-aggressive and negativistic personality disorders. *Journal of personality assessment*. 2012. №3(94). Р. 296-303.

2. Бек А. и др. Когнитивная психотерапия расстройств личности. СПб. : Питер. 2002. 544 с.

3. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: понимание структуры личности в клиническом процессе. М. : Класс, 2015. 592 с.

4. Innovations in rationale motive therapy / ed. by W. Dryden, L.K. Hill. – London: Sage Publications, 1993. 297 p.

5. Гельдер М., Гэт Д., Мейо Р. Оксфордское руководство по психиатрии: в 2-х т. / пер. с англ. Киев: Сфера, 1999. Т. 1. 300 с.

6. Дмитриева Н.В., Красовская Н.Р. Трансактный анализ булимии у пассивно-агрессивной личности. *Медицинская психология в России: научный сетевой журнал*. 2018. Т.10, № 6. С. 7.

Лефтеров В.О., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та психології Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса)

Тренінгова підготовка керівників підрозділів сил оборони та безпеки до кризового управління

Управлінська діяльність в підрозділах сил безпеки та оборони пов'язана із значною психологічною напруженістю та екстремальністю. Особливо складним є керівництво правоохоронними органами, рятувальними службами, іншими спеціалізованими військовими формуваннями у надзвичайних обставинах, зокрема під час явищ і факторів природного, техногенного, соціального або військового характеру. У таких екстремальних ситуаціях, керівникові доводиться постійно стикатися з власним стресом і стресом підлеглих. Проте для того, щоб стрес не завдавав непоправної шкоди, необхідно навчитися ним управляти у кризових ситуаціях. Саме тому одним з ключових психологічних складових діяльності

сучасного керівника підрозділів сил безпеки та оборони є управління стресом, кризове управління.

Під кризовим управлінням розуміється діяльність керівників за дефіциту часу, інформації, іноді сил і засобів, в умовах непередбаченої ситуації, коли існує загроза життю і здоров'ю людей. Характер і особливості управління у кризовій ситуації, перш за все, залежить від самої ситуації, причин і умов її виникнення, особливостей протікання, масштабів, тривалості, можливих наслідків і спектру завдань, що стоять перед керівником в цих умовах.

В сучасних умовах ефективність управління в підрозділах ризиконебезпечного профілю не можлива без проведення системної психологічної підготовки керівного складу, про що свідчать численні наукові дослідження [1]. Ефективною формою навчання керівників, зокрема підготовки їх до кризового управління, є психологічні тренінги, які безпосередньо спрямовані на моделювання у керівників оптимальної управлінської поведінки. Подібні тренінги з керівним складом силових відомств вже з 90-х років минулого століття стали нормою в європейських країнах. Наприклад, у Німеччині проходження тренінгу для вищого керівного складу поліції є необхідною умовою кар'єрного просування, а також у випадку розгляду кандидатів для призначення на керівні посади [2].

Спеціально організований тренінг є однією з найбільш конструктивних та швидкодіючих форм розвитку і навчання людини. Комплекси розвиваючих і ділових ігор, психотехнічні вправи, програвання рольових ситуацій, дискусійні та інші методи, які застосовуються під час тренінгів, дозволяють реалізувати необхідні психологічні умови розвитку професійної та особистісної самосвідомості людей, актуалізувати їхні ресурси [3].

З метою психологічної підготовки керівників підрозділів сил оборони та безпеки нами було розроблено спеціальну тренінгову програму «Кризове управління». Зазначений тренінг було проведено із керівниками підрозділів поліції, які також взяли участь у експериментальному дослідженні впливу тренінгу на особистість керівників та формування навичок кризового управління. Для проведення дослідження застосовувались такі методики: 1) тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.О. Леонтьєва [4]; 2) методика вивчення вольових якостей особистості (ВЯО) [5]. Дослідження проводилось в два етапи: перше тестування проводилось до управлінського тренінгу, друге тестування - через шість місяців після тренінгу. Для виявлення значущих розходжень порівнюваних показників використовувалися t-критерій Стьюдента. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерної програми «IBM® SPSS Statistics®».

У результаті дослідження за методикою СЖО Д.О. Леонтьєва виявлені досить високі показники практично за всіма шкалами як у першому, так і в другому тестуванні. Встановлено, що керівники підрозділів поліції надають життю глибоку осмисленість, спрямованість і часову перспективу, сприймають процес свого життя, як цікавий, емоційно насичений і наповнений смыслом, серйозно оцінюють відрізок пройденого шляху, аналізуючи його продуктивність і усвідомленість. Високі бали за субшкалою - «Локус контролю – Я» відповідають уявленню про

себе як про сильну особистість, що володіє достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями й уявленнями про його смисл. Випробувані переконані у тому, що здатні контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх.

Рівень розвитку вольової регуляції керівників досліджувався за методикою вивчення вольових якостей особистості. У першому тестуванні найбільш високі показники відзначаються за шкалами: «Рішучість», «Відповідальність», «Витримка» і «Цілеспрямованість». Це свідчить про те, що керівники підрозділів поліції в цілому здатні швидко і впевнено приймати рішення, не схильні до коливань і тривалих сумнівів під час здійснення задуманого. У той же час швидкість прийняття рішення іноді може бути викликана імпульсивністю. Досліджувані також характеризуються високим рівнем відповідальності, дисциплінованості та старанності під час виконання своїх обов'язків, це у свою чергу також може виступати фактором тривожності.

У другому тестуванні за методикою ВЯО через півроку після тренінгу виявлено підвищення показників за шкалами «Ініціативність», «Уважність», «Самостійність» і «Цілеспрямованість». Порівняльний статистичний аналіз результатів тестування за методикою ВЯО доводить, що після тренінгу у поліцейських керівників достовірно зростають показники за шкалою «Ініціативність» ($p \leq 0,01$). Отже, досліджувані стали більш ініціативні і діяльніші, що відповідає високим лідерським тенденціям та розвитку якостей, які необхідні під час кризового управління. Вони виступають ініціаторами нових ідей і заходів, прагнуть вносити зміни в існуючий порядок речей, добре проявляють себе у ситуаціях, коли зміни необхідні і потрібні новаторські підходи.

Також ми отримали значимий на рівні $p \leq 0,05$ результат за шкалами «Уважність» і «Цілеспрямованість». Це дає підстави твердити, що у керівників збільшилася здатність до довільної концентрації уваги. Вони стали краще утримувати увагу у випадку потреби, навіть якщо діяльність не дуже їх цікавить. Для них стало характерним більш зібране і глибоке занурення у роботу. Слід зазначити, що високі показники за шкалою «Цілеспрямованість» відповідають даним, отриманим за методикою СЖО, де також відмічається високий рівень осмисленості життя, націленості на перспективу і постановки нових цілей в управлінській діяльності. У той же час надмірний прояв цілеспрямованості може також виступати фактором психологічної дезадаптації і стресу в ситуаціях, коли немає об'єктивної можливості реалізації цілей.

За результатами дослідження керівникам підрозділів оборони та безпеки для підвищення ефективності кризового управління запропоновано ряд психологічних рекомендацій:

- проявляти гнучкість у виборі стилю управління залежно від ситуації, уміти використовувати весь спектр стилів від корпоративного до жорстко директивного;
- постійно працювати над умінням контролювати свій емоційний стан, вдосконалювати навички саморегуляції для розвитку найціннішої властивості керівника в кризовій ситуації – самовладання;
- бути готовим і здатним вийти за межі стереотипів, шаблонів і упереджень,

якщо вони не ефективні в період кризи і обмежують процес управління;

- бути спроможним оперативно і самостійно приймати часто критичні, «форс-мажорні» управлінські рішення і забезпечувати їх виконання.

- уміти організувати своєчасний збір інформації;

- знати і враховувати соціально-психологічні закономірності функціонування великих і малих груп, володіти навичками управління групами людей у стані масового афекту (паніки);

- постійно прогнозувати розвиток подій, поведінку людей у різних ситуаціях, передбачати негативні тенденції і вживати заходів до їх локалізації.

Таким чином, результати проведеного експериментального дослідження доводять, що на відміну від традиційних форм навчання і розвитку керівників, динаміка досягнутих на тренінгу професійних і особистісних результатів носить не регресивний (забування знань, втрата навички, розпадання паттернів поведінки тощо), а прогресивний характер. Аналізуючи набутий досвід тренінгової підготовки керівників, можна стверджувати, що тренінг «Кризове управління» доцільно застосовувати під час навчання керівного складу підрозділів сил оборони і безпеки України для формування вмінь і навичок кризового управління.

Список використаної літератури:

1. Барко В.І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід): Монографія. К.: Ніка-Центр, 2003. 448 с.

2. Бесчастный В.Н., Лефтеров В.А., Литвинова Г.А. Теория и практика полицейского менеджмента в Германии : монография. Донецк: ДЮИ ЛГУВД, 2009. 176 с.

3. Лефтеров В.О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ. Монографія: У 2-х т. Т. I: Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. Донецьк: ДЮИ, 2008. 242 с.

4. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). М.: Смысл, 1992. 16 с.

5. Чуимов В.Н. Опросник диагностики волевых качеств личности. Ярославль: МПЦ «Психодиагностика», 2004. 22 с.

Лещинський І.О., аспірант, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Психологічна підготовка військовослужбовців резерву

На сьогодні підготовка військовослужбовців, які знаходяться у резерві до бойових дій, в тому числі й психологічна підготовка проводиться ще несистемно. Керівників не повною мірою володіють прийомами, формами та методами такої роботи.

Практика показує, що, найчастіше, просте знання тих психологічних явищ, з якими може зіткнутися військовослужбовець в складних умовах, дозволяє психологічно підготуватися до зустрічі з несприятливими подіями. Ознайомлення

Всеукраїнська V науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України

29 листопада 2019 року, м. Харків

людей з типами можливих реакцій на бойові стрес-фактори виконує функцію своєрідного «щеплення», що діє за принципом «попереджений – захищений». З огляду на дію психологічної закономірності, вираженої у формулі «чого не знаю, того боюся», необхідно повною мірою забезпечити військовослужбовців необхідною інформацією про психологічні особливості бойової діяльності.

Психологічне навчання здійснюється у формі навчальних занять з предметів бойової та спеціальної підготовки, орієнтованих на розвиток у військовослужбовців, які знаходяться у резерві необхідних в бою психічних якостей і станів [1].

В основі способів психологічної підготовки лежить принцип внесення в процес бойового навчання елементів небезпеки, напруженості і раптовості, небезпеки і ризику, властивих реальній бойовій обстановці, і багаторазове тренування особового складу у виконанні прийомів, що вивчаються, і дій в цих умовах. Інакше кажучи, під час занять з вогневої, тактичної, технічної та інших видів бойової підготовки повинні моделюватися ускладнені умови, які відповідають психологічному змісту тим факторам, що впливають на психіку військовослужбовців в бойовій обстановці.

В основі способів психологічної підготовки полягає принцип внесення в загальний процес бойової підготовки нижче наведених елементів психологічної напруги, раптовості, небезпеки та ризику, багаторазове тренування особового складу.

1. Створення чиннику напруги досягається збільшенням фізичних і нервово-психічних навантажень шляхом створення обстановки з наявністю різних труднощів: інтенсивністю світлових та звукових подразників, характерних для бою; відсутністю достатньої інформації та часу; проведенням занять в складних погодних і кліматичних умовах; безперервністю денних та нічних дій; проведенням занять та стрільб в нічних умовах; постійним впливом противника; наочністю зовнішньої картини бойової діяльності; тривалим виконанням обов'язків в умовах ізоляції, складних умовах обстановки, при наявності елементів небезпеки.

2. Створення чиннику раптовості досягається застосуванням засобів імітації, а також: створенням «несправностей» озброєння, бойової техніки, «виходом з ладу» номерів розрахунків, членів екіпажу; швидкою зміною ввідних і обстановки; раптовим застосуванням перешкод та загороджень; активними діями противника; раптовим проведенням бойових тривог; проведенням занять (тренувань) на незнайомій місцевості.

Внесення в процес бойової обстановки елементів бойового ризику досягається: подоланням складних перешкод в умовах реальної фізичної небезпеки; атакуючими діями під вмілою імітацією вогню противника, розривів снарядів і мін; метанням бойових гранат в атаці на ходу, без зупинки; форсуванням водних перешкод вплав та на підручних засобах.

Приклади засобів для використання:

- засоби імітації застосування зброї та боєприпасів (вибухові речовини, імітатори ядерних вибухів, навчальні рецептури ОВ, імітатори радіоактивного

зараження, навчальна радіоактивний пил, імітаційні міни, фугаси, гранати, вибухові пакети, димові шашки, сигнальні та освітлювальні ракети, вогняні суміші, холості постріли і патрони, джерела сильного світла, засоби звукового віщання з фонотеки звукової картини бою, імітаційні мінні поля);

- засоби імітації результатів застосування зброї та боєприпасів (зруйновані об'єкти, ділянки доріг і мости, макети пошкодженої техніки, муляжі трупів, завали, аудіозаписи з криками поранених, контужених, панікерів тощо);

- засоби, що застосовуються в реальному бою (дротяні загородження і малопомітні перешкоди, протитанкові рови і пастки, барикади, колійні мости, завали та загородження в будинках) [2].

«Щеплення стресом» як форма психологічної підготовки полягає в тому, щоб цілеспрямовано формувати і систематично тренувати апарат стресового реагування людини на несприятливі фактори бойової обстановки.

Подібно до того, як спортсмен, який не тренувався протягом тривалого часу, задихається і відчуває сильне серцебиття у разі непередбаченої навантаження, військовослужбовець з нетренованим стресовим апаратом може виявитися неспроможним перед вимогами бойової обстановки. Адаптаційні механізми військовослужбовця повинні бути здатними максимально напружуватися, не перевтомлюючись[1].

Тому моделювання факторів небезпеки і напруженості в ході занять с військовослужбовцями резерву не повинно бути самоціллю. Головне полягає в тому, щоб привчити воїнів до активних дій в умовах підвищених психічних навантажень, забезпечити набуття ними необхідного досвіду подолання труднощів і негативних психічних станів, формувати у них комплекс таких вольових якостей, як рішучість, стійкість, мужність. Важливою умовою психологічної підготовки є те, що вона повинна здійснюватися в природно-географічних, погоднокліматичних, соціально-політичних умовах, схожих з умовами майбутньої діяльності.

Список використаної літератури:

1. Рекомендации по психологической подготовке личного состава частей Сухопутных войск ВС СССР. Москва, 1972. 213 с.

2. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України (методичні рекомендації) // Агаєв Н.А. та ін. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2016. 147 с.

Міршук О.Є., кандидат педагогічних наук, заступник начальника кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Організація професійно-психологічної підготовки в Національній гвардії України

Професійно-психологічна підготовка визначається як – комплекс Всеукраїнська V науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України
29 листопада 2019 року, м. Харків

взаємопов'язаних заходів, що здійснюються у загальній системі бойової та спеціальної (професійної) підготовки особового складу НГУ і безпосередньо в процесі службово-бойової діяльності та спрямовані на формування й розвиток психологічних та фізіологічних якостей військовослужбовців для ефективного виконання ними службово-бойових завдань з урахуванням їх специфіки та умов. Даний вид діяльності є одним з напрямів психологічного забезпечення [1]. Як видно з вищезазначеного професійно-психологічна підготовка повинна організовуватись одразу у двох вимірах, «...у загальній системі бойової та спеціальної (професійної) підготовки особового складу НГУ і безпосередньо в процесі службово-бойової діяльності...». Отже постає питання яким чином повинна бути правильно організована професійно-психологічна підготовка в підрозділах Національної гвардії України.

Розглядаючи сутність психологічної підготовки особового складу, І.І. Приходько та його авторський колектив, визначає три її різновиди, а саме:

- Загальна психологічна підготовка призначена формувати і удосконалювати єдині для всіх військовослужбовців психологічні якості згідно з вимогами службово-бойової діяльності (проводиться під час призову протягом учбового збору).

- Спеціальна психологічна підготовка організовується з метою підготовки до конкретного виду службово-бойової діяльності (проводиться під час занять з професійної підготовки в своєму підрозділі).

- Цільова психологічна підготовка проводиться в інтересах адаптації психіки військовослужбовця до умов виконання конкретного бойового завдання (безпосередньо перед виконанням конкретного службово-бойового завдання) [2].

Ми поділяємо вищезазначену думку щодо різновидів психологічної підготовки, але поряд з тим постає питання якими саме формами вони повинні втілюватись у життя.

На нашу думку загальна та спеціальна психологічна підготовка повинні організовуватись в плановому порядку у загальній системі бойової та спеціальної (професійної) підготовки особового складу НГУ, в наступних формах: практичні тренінгові заняття, психологічні лекторії, психологічне інформування (інструктаж) та психологічний тренінг відповідно до існуючих керівних документів [1].

Стосовно цільової психологічної підготовки можна сказати, що в інтересах адаптації психіки військовослужбовця до умов виконання конкретного бойового завдання доцільно використовувати психологічне інформування (інструктаж), для деталізації завдання яке стоїть перед підрозділом та психологічне моделювання, тобто моделювання реалістичного образу, тактики дій, бойових можливостей ймовірного противника; підготовка військовослужбовців до дій в природно-географічних і погодно-кліматичних умовах регіону майбутніх бойових дій; моделювання реалістичної багатовимірної картини сучасного бою; створення в процесі бойового навчання фізичних і психічних навантажень, характерних для сучасного бою, виконання службово-бойових завдань; розширення можливостей військовослужбовців в плані подолання бойових стрес-факторів за рахунок

освоєння ними прийомів психотехніки [3].

Одним з невирішених питань залишається час на здійснення цільової психологічної підготовки, оскільки заходи які будуть проводитись не заплановані, а розпорядок дня встановлений командуванням не передбачає даного виду діяльності. Поряд з часом виникає питання якими засобами здійснювати психологічне моделювання, якими керівними документами вони передбачені.

Отже очевидно, що проблеми в порядку організації професійно-психологічної підготовки існують і їх вирішення є перспективою наших подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України : наказ МВС України від 08.12.2016 р. № 1285. Київ, 2016.

2. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: підручник / І.І. Приходько, І.І. Ліпатов, Л.Ф. Шестопалова та ін. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2012. 336 с.

3. Методичні рекомендації з гуманітарної та професійно-психологічної підготовки особового складу Національної гвардії України на 2017 рік від 02.11.2016.15 с.

Новікова Є.С., ад`юнкт, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Професійно–психологічний відбір у системі ДСНС України

Професійно-психологічний відбір-комплекс заходів, спрямованих на виявлення рівня розвитку професійно важливих якостей особистості та визначення за допомогою психодіагностичних методик рівня придатності кандидатів для проходження служби (роботи) в органах і підрозділах цивільного захисту, навчання у вищих навчальних закладах.

В основі професійного психологічного відбору виділяють два важливі аспекти - індивідуально-психологічні особливості майбутнього фахівця та специфіку діяльності, яка вимагає від нього конкретних професійно важливих якостей, характерних для певної спеціальності.

Метою професійного психологічного відбору є визначення рівня відповідності індивідуальних рис майбутнього фахівця до вимог, які висуває певна професія, і прогнозування успішності подальшої професійної діяльності особистості.

На думку М. Корольчук і В. Крайнюк, до показників, що вимагають обов'язкового проведення професійного відбору належать такі: екстремальні умови і складна діяльність; підвищені професійні вимоги; якщо є небезпека як для самого фахівця, так і оточення, у результаті помилкових дій (тобто, висока соціальна, економічна та біологічна значимість помилки); коли навчання дороге, складне, проходить у стислі терміни; якщо на практиці є фахівці, які відраховуються за професійною непридатністю або випускники навчальних

закладів залишаються незатребуваними [1].

Основний об'єкт вивчення при проведенні професійно-психологічного відбору - це особистість людини. Її структуру можна представити наступним чином: мотиваційна сфера (бажання, мотиви, цінності, цікавості); характер (відношення до себе, довколишніх, до праці та ін.); темперамент (тривожність, емоційність, імпульсивність й т.д.); інтелект (якість пізнавальних психічних процесів); психомоторика (особливості рухових дій); сенсорика (особливості зорового, слухового та інших аналізаторів).

Необхідність психологічного обстеження кандидатів на службу обумовлена: високими вимогами до здібностей людини під час виконання службових та бойових завдань; значними наслідками помилок, допущених під час виконання бойових завдань по ліквідації пожеж, наслідків аварій та стихійних лих; еобхідністю зниження економічних витрат на підготовку професійно непридатних фахівців; резонансність та негативний вплив на боєздатність підрозділів будь-якого випадку порушення дисципліни, конфлікту, кримінального діяння [3].

ППВ у системі ДСНС керується наказом МВС України №747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» від 31.08.2017 року. Професійно-психологічний відбір проводиться після попереднього вивчення кандидата посадовими особами структурного підрозділу, на який покладено функції роботи з персоналом (кадрами) апарату ДСНС, органу чи підрозділу цивільного захисту перед проходженням лікарсько-експертної комісії.

Перед проведенням психологічного обстеження кандидат власноруч засвідчує підписом, що на дату тестування скарг на стан здоров'я, загальне самопочуття не має та дає добровільну згоду на його проведення.

Психологічне обстеження проводиться в ранкові години після попередньої співбесіди з психологом за наявності в кандидата направлення на проходження психологічного обстеження.

Якщо під час співбесіди в кандидата виявлено стомлення, психоемоційний стрес чи період адаптації після перенесеного захворювання, проведення обстеження переноситься на інший день, погоджений із кандидатом.

Висновок за результатами психологічного обстеження кандидатів дійсний протягом 6 місяців [2].

Психологічний відбір дозволяє вибрати з групи кандидатів на конкретну посаду тих людей, які завдяки індивідуально-психологічним якостям дану роботу з великою ймовірністю будуть виконувати успішно. За допомогою соціально-психологічного відбору можна виявити направленість особистості, особливості спілкування та поведінки в колективі, кандидата, що приймається на службу.

Вивчаючи проблеми професійного відбору в системі ДСНС ми приходимо до висновку, що на сучасному етапі він проводиться з урахуванням специфіки професійної діяльності працівників різних підрозділів, а саме, від залежності його функціональних обов'язків та визначення професійно-ділових якостей відповідним тестуванням.

Список використаної літератури:

1. Марцинкевич А.М. Методика професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів [Електроний ресурс]. Режим доступу : http://file:///C:/Users/User/Downloads/Nzlubp_2013_11_58.pdf (дата звернення: 11.10.2019).

2. Наказ МВС України «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» від 31.08.2017 № 747.

3. Психология экстремальных ситуаций: Хрестоматия / Сост. А.Е. Тарас. Москва : АСТ, 2002. 416 с.

Пащенко А.О., старший викладач кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Оновлення професійно-психологічного відбору в Національну гвардію України

Сучасна професійна діяльність підрозділів Національної гвардії України ставить високі вимоги до соматичного і психічного здоров'я, здібностей і особистісних якостей людей, які бажають пов'язати своє життя із військовою службою. Саме тому вкрай важливим і складним є відбір найбільш підготовлених до військової служби осіб, для цього проводиться професійно-психологічного відбору кандидата, а саме комплекс психодіагностичних заходів щодо виявлення рівня розвитку професійно важливих якостей особистості та визначення рівня придатності кандидатів для проходження військової служби за контрактом та служби у військовому резерві, участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки в складі національного персоналу або національного контингенту, навчання у вищих військових навчальних закладах (навчальних військових частинах (центрах)), призначення кандидатів на керівні посади, а також прогнозування подальшої службово-бойової діяльності військовослужбовців за обраною військовою спеціальністю [1].

Слід зазначити, що існуюча в Україні роками система професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в Національну гвардію на сьогодні майже скасована, що зумовило розробку нових підходів і методів відбору на службу. Вважаю, що цю обставину необхідно використати, для створення методологічно і технологічно обґрунтованої, інноваційної, діагностично ефективної відбіркової системи, яка базуватиметься на наукових засадах прогнозування успішності професійної діяльності військовослужбовця НГУ.

Прогноз – це дія, що випереджає настання якої-небудь події. Сенс прогнозування в тому, щоб запобігти небажаному результату [2]. Слід зазначити, що одним з основних етапів при розробці прогнозу є його верифікація, яка забезпечує здійснення оцінки вірогідності і точності прогнозу або перевірки його обґрунтування. Останнім часом психологічна наука все частіше використовує прогнозування для вирішення своїх завдань.

Слід зазначити, що проведений аналіз в попередніх роботах [3,4], свідчить,

що сьогодні, потрібно зосередити увагу на розробку нового психодіагностичного тестового інструментарію, який дозволить враховувати наступне: 1. Психологічна проекція минулого досвіду, яка дозволить перенести звичну форму поведінки особи на майбутню професійну діяльність. 2. Скринінг процесу соціалізації та ідентифікації особистості, який визначає механізми формування поведінкових стереотипів і засвоєння тих соціальних ролей, норм і цінностей, які необхідні для успішності в діяльності. 3. Аналіз узгодженості й адекватності вольових проявів, який дає підстави оцінити розвиток параметрів вольової сфери, що пов'язані з прийняттям рішень, їх реалізацією та відмовою від несвоєчасних і неправильних дій і вказує на розвиток таких компонентів, як самоконтроль і самовиховання. А оцінка якісного ступеня тривожності та рівня стресостійкості дозволяє відокремити негативний емоційний стан від корисної тривожності та мобілізаційної готовності до дій в екстремальних умовах. 4. Визначення впливу конфліктної (кризової) ситуації на особистість дозволяє вивчити уміння особистості як уникати конфлікт, так і здійснювати контроль над його розвитком та своєю поведінкою, а визначення балансу і співвідношення сміливості (схильності до ризику) з ефективністю діяльності забезпечує відокремлення позитивної ролі сміливості від тих дій, що не мають раціональності і трактуються, як схильність до скоєння бездумних дій та прийняття необміркованих рішень. 5. Пріоритетним є виявлення насамперед таких якостей і характеристики особистості, що перешкоджатимуть подальшій успішній службовій діяльності, а саме: знижений рівень інтелектуального розвитку та здібностей до оволодіння новими видами діяльності, схильність до ризику, що характеризується скоєнням бездумних дій, порушення моральних норм поведінки, агресивність, низький рівень соціальної компетентності та її складової комунікативної компетентності, непостійність у вигляді частой зміни місця роботи і посади, легковажність, завищена самооцінка тощо. 6. Застосування інтерактивних психолого-практичних методів прогнозування успішності уможливорює виявити постійні й перемінні параметри поведінки і психіки людини у змодельованих ситуаціях під час виконання практичних вправ і завдань.

Список використаної літератури:

1. Наказ МВС від 08.12.2016 № 1285 «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України».
2. Вероятное прогнозирование в деятельности человека. // за гол. ред. Фейгенберг И. М., Журавлева Г. Е. Москва : Наука, 1977. С. 39.
3. Криволапчук В. О., Гостєєва Т. В., Лефтеров В. О. Профорієнтаційна робота та професійно-психологічний відбір у системі МВС України : навчально-методичний посібник. Донецьк, 2009. 64 с.
4. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ. Монографія: У 2-х т. Т. I: Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. Донецьк: ДЮОІ, 2008. 242 с. Т. II: Психотренінг в ОВС: практичний досвід, організація проведення та перспективи подальшого впровадження. – Донецьк: ДЮОІ, 2008. 286 с.

Platonov V., Researcher of The Laboratory of Crisis and Disasters Psychology of the National University of Civil Defence of Ukraine (Kharkiv)

Tsokota V., PhD in Psychological sciences, Senior Researcher of The Laboratory of Crisis and Disasters Psychology of the National University of Civil Defence of Ukraine (Kharkiv)

Professional psychological selection for risky jobs using digital technologies

The computer technology using expands the psychologist's ability to work with the staff and the professional and psychological selection of candidates for risky job. The modern software allows to create large databases, automated psycho-diagnostic complexes with instant calculation of the obtained data. It gives an opportunity for acceleration of the process of professional-psychological selection procedure and its possible extension without losing more time than needed. That will help the psychologist to collect more information about the individual psychological features of the candidate for the risky job.

Besides professional and psychological selection, it gives a possibility to screen the actual psychological state for the introduction of psychological and preventive actions and their extension for employees of jobs directly related to the direct risk to life. There are a lot of directions of us of automated psychodiagnostic complexes in the field of education and training.

Nowadays, there are automated psychodiagnostic complexes that solve the problem of professional and psychological selection for military service, civil protection officers, National Guard of Ukraine.

Such complexes are the automated psychodiagnostic complex “Psychodiagnostics ver.1” and the automated psychodiagnostic complex “Determination of psychological readiness for risk of servicemen of the National Guard of Ukraine” [1]. These complexes are programs with a base of psychological methods and the possibility of their automatic calculation, storing of the received information in the database. Such possibilities of psychodiagnostic complexes fulfill the function of forecasting and selection of candidates for different positions.

Those programs have a test set methods for studying of the individual psychological state of candidates for military service, as follows: intellectual abilities; stress resilience; volitional qualities; accentuation of character; predisposition to risk; adaptability in the team; ability to work in a team; emotional condition; predisposition to suicide.

These testing programs have a subsequent defect: user-unfriendly interface; low data processing speed; absence of feedback mechanisms; absence of online mode;

The foreign program of the selection of candidates for military service is a diagnostic complex ASVAB that has been developing as a main complex of professional selection of soldiers with prognostication of successful service in the army. It's presented as a system of cognitive capabilities, perception of information, using and knowledge of devices, spatial thinking, data processing. Nowadays, the test is being modified to the

automated variant. The updated version has the is named CAT - ASVAB, the automated complex gives an possibility of the remote passing of test and processing of data in a selection center (MET) without departure of candidate[3, 4]. The renewed automated form changes from to paper form testing of possibilities of which were limited and used to take a lot of time to its passing and further treatment. Possibilities of modern software allow to conduct testing with the automatic change of complication of tests tuned under a candidate, if the candidate doesn't give an answer, the programme asks the question that is simpler level. And also it gives reduction of test questions, that results in reduction of time on passing of test a candidate. But it is being complemented by 15 control questions. Such modification of test guarantees that the obtained data will be as reliable as the result of the paper form test. In its turn, adjusting the test for the candidate is setting of those elements that meet his mental possibilities the most and it will influence on passing.

In this way, automated psycho-diagnostic complexes use considerably abbreviates psychologist's work time, and realization of testing for a candidate on passing of service, also decrease the using of resources, gives the new possibilities of realization of psychological prophylaxis, determination of motivation on the different stages of service, studies. The automated psycho-diagnostic complex "Psychodiagnostic (ver. 1)" and psycho-diagnostic complex for determination of psychological readiness to the risk of servicemen of National guard of Ukraine are created for determination of psychological professionally-important qualities of office workers of MIA of the National guard of Ukraine. They have a far of test methodologies, possibility of the selective use of methodology for research of certain psychological features of candidate. Defects are impossibility of the remote passing of tests, functioning on out-of-date software. Defects in the automated complex CAT - ASVAB consist in absence of tests for research and.

Reference

1. Колесніченко О.С., Мацегора Я.В., Приходько І.І. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України: монографія. Х.: Національна академія НГУ, 2017. 308 с.
2. Cassenti Daniel N., Rice Valerie J. , Paul N. Rose. The Relationship between U.S. Military Aptitude Testing and Academic Performance during Army Combat Medic Training: 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/283560229_The_Relationship_between_US_Military_Aptitude_Testing_and_Academic_Performance_during_Army_Combat_Medic_Training (дата звернення 10.11.2019).
3. Caplinger J. T., Olander M. Testing Systems Database interface operation manual 2019. URL. https://www.researchgate.net/publication/255552431_Testing_Systems_Database_interface_operation_manual (дата звернення 11.11.2019).
4. Held Janet D., Carretta Thomas R., Rumsey M. Evaluation of Tests of Perceptual Speed/Accuracy and Spatial Ability for Use in Military Occupational Classification. 2019. URL. https://www.researchgate.net/publication/277685129_Evaluation_of_Tests_of_Perceptual_SpeedAccuracy_and_Spatial_Ability_for_Use_in_Military_Occupational_Classification (дата звернення 12.11.2019).

Сичевський А.С., кандидат психологічних наук, начальник Відділу психологічного забезпечення підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій (м. Київ)

Система екстреної психологічної допомоги за єдиним телефонним номером

Планом заходів з реалізації Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року (далі – план) [1] передбачено впровадження та розвиток системи надання екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112 згідно з міжнародними нормами та правилами. Правові та організаційні засади функціонування системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112 визначаються законодавством [2]. Закон України «Про систему екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112» екстрену допомогу населенню визначає як проведення підрозділами екстреної допомоги населенню невідкладних заходів із запобігання виникненню, під час виникнення або ліквідації наслідків екстрених ситуацій (загроза здоров'ю, життю, майну або навколишньому природному середовищу, громадському порядку, інші небезпечні події) [3].

Впровадження системи надання екстреної допомоги за єдиним телефонним номером включає:

- оцінювання наявних ресурсів та аудит напрацювань із залученням іноземних експертів;
- розроблення проекту Концепції, проектів нормативно-правових актів та проектно-технічної документації міжвідомчою робочою групою (за участю МВС, Національної поліції, ДСНС, МОЗ, Адміністрації Держспецзв'язку, Міненерговугілля, Мінінфраструктури, Мін'юста, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій);
- пілотна апробація та план поетапного впровадження системи;
- приведення об'єктів інфраструктури у відповідність із потребами безперебійного функціонування в режимі 24/7 [1].

Складовою екстреної допомоги населенню є екстрена психологічна допомога як система короткострокових заходів, націлених на регуляцію актуального психологічного, психофізіологічного стану та негативних переживань людини або групи людей, постраждалих унаслідок надзвичайної ситуації, за допомогою професійних методів, які відповідають вимогам ситуації [4]. Психологічний захист населення включає відповідні заходи, які спрямовуються на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення, а організація та здійснення заходів психологічного захисту населення покладаються на ДСНС [2].

Впровадження державної системи «112» відбувалося у рамках підготовки та проведення в Україні чемпіонату Європи 2012 року. У м. Львові система охоплює

Всеукраїнська V науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України

29 листопада 2019 року, м. Харків

всю область і об'єднує чотири служби – 101, 102, 103 і 104. Психологи ДСНС залучаються до консультування та надання екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112 – «Служба 112». Чергування здійснюються в робочий час (з 09:00 до 18:00), а у разі посиленого варіанта несення служби чи надзвичайної ситуації – у цілодобовому режимі. Лише у 2018 році психологи ДСНС прийняли та обробили 6671 звернення громадян на телефон «Служби 112» та надали 2741 консультацію.

У 2015 році психологи ДСНС забезпечували функціонування «гарячої лінії» Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території [5] (надано 2660 консультацій, 95% з яких були пов'язані із соціальним захистом – відновлення соціальних виплат, допомога у працевлаштуванні, гуманітарна допомога тощо) (рис. 1).

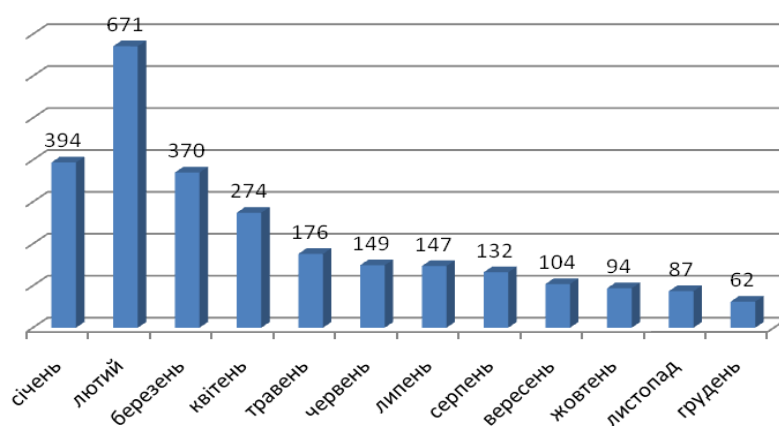

Рис.1 Звернення на «гарячу лінію» Міжвідомчого координаційного штабу ДСНС у 2015 році.

Враховуючи багаторічний досвід функціонування психологічної служби ДСНС вважаємо, що система надання екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112 має передбачати надання екстреної психологічної допомоги із залученням психологів до цілодобового чергування у складі чергових змін оперативно-координаційних центрів Головних управлінь (управлінь) і створення Національної лінії кризового психологічного консультування, так як ДСНС здатна забезпечити:

- національний масштаб і єдиний телефонний номер 112;
- роботу у режимі 24/7/365 і безкоштовно для абонента;
- впровадження методологічної практики та підготовку фахівців-психологів на базі закладів вищої освіти цивільного захисту (Національний університет цивільного захисту України, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності);
- клієнто-центровану, базовану на емпатійній підтримці, незасудженні та активному слуханні;

- відповідність потребам особового складу Сектору безпеки та оборони, учасників АТО/ООС, зокрема тих, на які мають прояви ПТСР, внутрішньо переміщених осіб та молоді;
- федеративну структуру управління, оперативно закріплену за ДСНС;
- перенаправлення до фахівців сфери охорони психічного здоров'я (МОЗ).

Список використаної літератури:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 693-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року». Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/693-2019-p/print> (дата звернення : 12.11.2019).
2. Кодекс цивільного захисту України – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/print> (дата звернення : 12.11.2019)
3. Закон України «Про систему екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-17/print> (дата звернення : 12.11.2019).
4. Наказ МВС від 31.08.2017 № 747 «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17/print> (дата звернення : 12.11.2019).
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 червня 2014 р. № 588-р «Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2014-p/print> (дата звернення : 12.11.2019).

Слободяник В.І., кандидат психологічних наук, доцент, начальник інституту післядипломної освіти Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів)

Сірко Р.І., доктор психологічних наук, доцент, заступник начальника кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів)

Баклицький І.О., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів)

Баклицька О.П., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології Львівського державного університету фізичної культури (м. Львів)

Теоретичний аналіз формування самозбережувальної поведінки студентської молоді

Як зазначають дослідники, стан здоров'я населення України, особливо молоді, становить загрозу національній безпеці. На сьогоднішній день, здоров'я молоді потерпає від таких проблем, як неякісне харчування, тютюнокуріння, вживання

алкоголю, наркотичних та інших психоактивних речовин, ВІЛ/СНІДу та інфекцій, що передаються статевим шляхом. Багато молодих людей свідомо нехтує дотриманням правил особистої гігієни та заняттям фізичною культурою і спортом. Виникає парадоксальна, і водночас небезпечна ситуація, коли люди власною нерозбірливою поведінкою добровільно наносять собі шкоду та скорочують тривалість свого життя [9, 9].

Аналіз наукових джерел, присвячених формуванню у самозбережувальній поведінки у молоді, дав змогу з'ясувати, що ця проблематика є однією з найменш вивчених сфер соціально-психологічної роботи. Варто вказати, що серед широкого спектру питань, які потребують свого вирішення, не розробленими залишаються ті, що пов'язані з обґрунтуванням критеріїв і показників самозбережувальної поведінки, своєчасного виявлення серед них тих, хто схильний до способу життя, який шкодить власному здоров'ю; обґрунтуванням основних заходів щодо формування самозбережувальної поведінки молоді у процесі їх навчальної діяльності; визначенням основних суб'єктів, які впливають на дотримання норм самозбережувальної поведінки та формують у них мотивацію до збереження і зміцнення власного здоров'я. Уставом ВООЗ визначено, що володіння найвищим досяжним рівнем здоров'я є одним з основних прав людини. Здоров'я є необхідним ресурсом для повноцінної реалізації потенціалу кожної людини і розвитку суспільства в цілому [1, с. 17]. Як свідчать дослідники (А. Г. Асмолов, П. А. Баранов, Л. Ф. Бурлачук, М. С. Гнатишин, Г. С. Костюк, Л. О. Кришанівська, Р. М. Ліщук), рівень здоров'я людини залежить від багатьох факторів: спадкових, соціально-економічних, екологічних, діяльності системи охорони здоров'я [9]. Проте досить значна частина студентської молоді має проблеми зі здоров'ям. Тенденції в цій сфері свідчать про системне погіршення, яке пов'язане як з організацією охорони здоров'я студентів, так і зі змінами в їх способі життя. Так, під час щорічного опитування домогосподарств більше 60% молодих громадян України віком 18–29 років (61,3% серед чоловіків та 69,6% серед жінок) повідомили, що хворіли за останні 12 місяців [8]. Теоретичний аналіз наукової літератури показує, що значна частина студентів ведуть пасивний спосіб життя у відношенні до рухової активності. За період навчання, стан здоров'я студентів погіршується. З кожним роком збільшується чисельність спеціальних медичних груп у ЗВО України від 13 до 35% студентів. На думку авторів, основними причинами такої тенденції є: хворобливість, шкідливі звички, дефіцит часу, відсутність бажання до занять фізичними вправами тощо [8]. Такі показники викликають занепокоєння станом здоров'я студентської молоді і підтверджують актуальність проблеми даного дослідження. Тенденціям погіршення стану здоров'я сприяє також помітне ослаблення самозбережувальної поведінки серед студентів [2, 4, 6].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що самозбережувальна поведінка означає доцільні дії і установки людини, які спрямовані на збереження здоров'я у фізичному, психологічному та соціальному аспектах протягом повного життєвого циклу. В той же час, однією з центральних проблем самозбережувальної поведінки студентської молоді є невідповідність, а

інколи і різко виявлене протиріччя між свідомістю та поведінкою, тому характер цієї поведінки може бути як позитивним, так і негативним. Позитивна спрямованість має на меті збереження і зміцнення здоров'я, а негативна характеризує тенденцію до його руйнування [7].

При цьому негативна спрямованість поведінки і дій людини може проявлятися як у свідомих діях, так і неусвідомлюваних. Так, для позитивного типу поведінки в сфері здоров'я характерно: наявність мети і установок щодо збереження здоров'я, реалізація конкретних заходів і дій, в результаті яких поліпшується стан здоров'я [5].

Аналіз літератури вказує, що самооцінка здоров'я певною мірою пов'язана з низкою поведінкових актів у сфері, що відноситься до здоров'я. А самооцінка здоров'я є важливим чинником, що впливає на поведінку у повсякденному житті [3, 7, 8, 9].

Як висновок варто зазначити, що формування знань про вплив факторів, що є негативними при формуванні повсякденної поведінки студента є важливою умовою для повноцінного розгортання механізму самозбережувальної поведінки, яка здатна забезпечити свідому орієнтацію на здоровий спосіб життя студентів.

Список використаної літератури:

1. Національно-патріотичне виховання – державний пріоритет національної безпеки. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2014 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Жданов І. О., гол. ред. колег., Беляєва І. І., Митрофанський С.В. та ін.]. Київ, 2015. 200 с.

2. Журавлева И. В. Отношение к здоровью индивида и общества. Москва : Наука, 2006. 238 с.

3. Здоровье студентов : социологический анализ / Отв. ред. И. В. Журавлева. Москва, 2012. 252 с.

4. Колбасина К. Ю., Алимбиева А.В. Установка студентов вуза на самосохранительное поведение в отношении питания: опыт эмпирического исследования. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. 2012. № 11. С. 69-73.

5. Самыгин С.И., Самыгин П.С., Осипова А.А. Молодежь и здоровье: психологические барьеры самосохранительного поведения // *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2015. № 6. Ч. 2. С. 72-77.

6. Шушунова Т.Н. Самосохранительное поведение студенческой молодежи: социологический анализ (на примере минских вузов). Минск : Право и экономика, 2010. 114 с.

7. Горобей М.П. Режим харчування як фактор формування культури здоров'я студентів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2017. №. 143. С. 327-329.

8. Горобей М.П., Чалий О.С., Добронизьський Є. О. Загартовування як важливий фактор здоров'я студентів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Сер.: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт 118 (3). 2014. С.94-96.

9. Слободяник В. І. Психологічні особливості формування здорового способу життя у курсантів вищого військового навчального закладу : *автореф. дис. ... канд. психол. наук.* Хмельницьк, 2009. 20 с.

10. Слободяник В.І. Вивчення критеріїв і складових здорового способу життя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету.* Серія: педагогіка, 2006. С. 9.

Снігур Л.А., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри ГСЕД Військової академії (м. Одеса),

Бужина І.В., доктор педагогічних наук, професор, професор Південноукраїнського національного педагогічного університету (м. Одеса)

Актуальні проблеми психології та педагогіки вищої військової школи: особистісно-діяльний вимір

Духовність народу міститься в поняттях, а поняття виражають себе словом (К.Д.Ушинський).

Відповідно словнику Б. Грінченка слово «мир» в українській мові використовується як: 1) світ, 2) народ, 3) спокій і 4) як вітання [1, с.426], поняття «війна» виражається одним значенням [1, с. 236]. На нашу думку, така багатогранність відображає особливе ціннісне значення миру як спокійної совісті для цілого народу, який навіть привітанням несе «мир Вам».

Мир у свідомості ветеранів війни за гідність українського народу та недоторканість кордонів України означає «спокійну совість», а не «коли не стріляють». За нашими науковими розвідками 2015 року саме мир як спокійна совість стало головним мотиваційним чинником захисників України збройного конфлікту за участю країни-агресора [2].

Мир як спокійна совість не менше значення має у внутрішньо комунікативному міжособистісному спілкуванні військовослужбовців Збройних Сил України.

Силова структура, де насилля обмежується наказом, робить можливим взаємовідносини на рівні визнання особистісної гідності як командира, так і підлеглого. Такий мир передбачає внутрішньоособистісну гармонію, ненасилля [3] і певний світогляд (про гармонію духу, душі і тіла і їх взаємозв'язок [4]), формування якого у майбутнього офіцера значною мірою передбачається у вищій військовій школі.

В діяльно-особистісному науковому підході провідною виступає особистість воїна і військовий підрозділ з їх вчинками, військовою дисципліною і злагодженою дією. Категорія вчинку (В. Романець) на перше місце ставить усвідомлену дію, її особистісний характер, а провідною ідеєю і діяльністю – служіння. У служінні на першому місці є ідея боротьби «За» Україну з повагою до основоположних цінностей українського народу, таких, як батьки, сім'я, мова, патріотизм тощо, без яких це місце буде заповнено цинізмом, аморальністю, містиккою, злочинністю, сексуальним розбещенням молоді, що містять у собі пряму загрозу для національної безпеки України.

Для перемоги має бути задіяний психологічний механізм укорінення. Укорінення людини – це єдність «підкорення світу» та «звільнення світу» від безладу; встановлення порядку як ідеї, смислу, «найпершої потреби душі», наближення людини «до вічного призначення» і встановлення таких соціальних стосунків, за яких ніхто не змушений порушувати одні суворі обов'язки для того, щоб виконати інші.

Людина, що втрачає основи географічних та національних координат, однак позбавлена екзистенційного коріння, коли сутність її буття складають не життєва мета, не духовні, особистісні сили, а здатність бути «матеріалом», «людським фактором», попадає у розряд з некорінених «економічних аутсайдерів».

Неузгодженість буттєвих та соціальних цінностей може призвести до знекорінення людини. Творча життєдіяльність людини відхиляється від абстрактно-всезагального, адже зумовлюється не тільки умовами, місцем, часом, характером реалізації цілей, потребами та інтересами, але й особливостями індивідів, їхньою суб'єктивністю та системою екзистенціальних ідеалів і цінностей.

До знекорінення людського буття залучена освіта, яка орієнтована переважно на прагматизм, бюрократизм і формалізацію та позбавлена орієнтації на іншу людину з нав'язуванням штучної культури людині, коли вибір професії йде не від серця, не є наслідком духовних прагнень, а стає умовою отримання повноважень, влади та грошей, стає прагненням до зовнішніх показників життєвого успіху.

Наслідком втрати культурного коріння є вилучення з суспільства орієнтації на виповнений вищих цінностей ідеал, який підкреслює головний недолік такої парадигми буття людини, яка б гарантувала людині лише її сите існування.

Чуттєво-предметний рівень людського буття з характерним для нього укоріненням виключно на вітальному рівні унеможлиблює формування людини як захисника. Чуттєвість набуває більшого значення в бутті людини, коли вона опосередковується символами і смислами культури, творчістю і духовністю, боротьбою за цінності суверенності і свободи. Для людського буття важливим є усвідомлення зумовленості розвитку власної особистості місцем народження, професією, здійсненністю у соціальному оточенні. Кожна людина потребує багато коренів. Вона потребує того, щоб сприймати майже всю сукупність морального, інтелектуального, духовного життя через посередництво не тільки матеріальних опосередкувань, але й тих соціальних кіл, у які вона природно входить і які є «стимулами», що роблять її життя наповненим, інтенсивним, справді гідним людини.

Наявність відповідного життєвого досвіду людини, рідного народу, забезпечує найсуттєвішу особистісну, культурну самоідентифікацію, відкриває тим самим шлях до самопізнання й робить можливим укорінення людини у світ загальнолюдської та національної культури, а відтак – у буття, орієнтоване на захист країни.

Основу життєвого укорінення людини як професійного захисника країни складає організація такої підготовки воїнів, що повинні бути «духовним центром» упорядкованого життя військовослужбовців. Сприяти укоріненню людини може

лише суспільство, що сповідує духовність та культуру праці, повагу до національних цінностей. Ідеали переважно зовнішнього комфорту при вихованні захисника країни протиставляється культурі розуміння буттєвісного укорінення людини, акцентуючи передусім на соціально-психологічному вияві вищих цінностей буття, укоріненням саме у екзистенційно-онтологічному плані. Відтак, буттєвісне укорінення людини ми трактуємо як «буття країни у собі», «культури народу у собі», як максимальну повноту буття людини, самоактуалізацію та самореалізацію всіх власних сутнісних сил, як конкретного варіанту втілення позитивних можливостей, здібностей, цілей та цінностей, горизонтів особистісного простору для проявів духовності, творчості.

Укорінення людини – це спрямованість людини на самоорганізацію, розуміння необхідності «внутрішнього» стрижня «зовнішньої» людини як смислоутворюючої константи буття та потреби особистісного самовизначення у зв'язку з кореневою культурою. Особливості укорінення людини в національній культурі передбачають творення «культури себе» не на ґрунті національно-етнічного індивідоцентризму, а у взаємодії із загальнолюдськими цінностями та смислами культури, тобто на основі інтерсуб'єктивності представників різних національностей.

Перші спроби філософського пошуку смислових «рецептів» спасіння людини від втрати буттєвісного коріння були здійснені антропологічно налаштованою філософією, особливе місце в якій займали екзистенціальна філософія та феноменологічна методологія. Філософи-екзистенціалісти ставили перед собою завдання допомогти людині вистояти, знайти своє місце у світі, тобто вкоренитися у бутті. Глибинний смисл екзистенціалізму і полягає у розумінні того, що людина перебуває перед альтернативою вибору автентичного, справжнього буття, у якому особистість обирає себе, укорінюється у бутті та несправжнього, коли втрачається Я людини і вона губиться у масі, у натовпі.

Французький філософ, християнський містик і суспільна активістка С.А.Вейль розглядала укорінення людини як головну проблему екзистенціального філософування [5].

Пошук єдиносутнісного смислу серед множини інших, зниження напруження людського буття обумовлюється зближенням смислів повсякденного та вищого, істинного буття як «культурного горизонту», «сутнісного кореляту конституювання світу» (Е. Гуссерль) та життєвого світу людини.

Укорінення як фактор національної безпеки підкреслюється і в реляційній теорії, її автори критикують втрату коріння через трудову міграцію, коли мільйони і мільйони людей змінюють місце проживання через пошук кращої роботи, вищої зарплати, кар'єрного зростання тощо.

«За висвітленням проблем економічного провалу та дисфункції приховуються значно глибші проблеми: сімей, корпоративної жадібності й духовного самозаспокоєння. Реляційна теорія вказує на пріоритет – час: важливо, як люди використовують свій час, оскільки для багатьох людей час є найменшим ресурсом. Можливо, час також є найважливішою валютою у відносинах. Таким чином виникає запитання: як суспільство може продемонструвати іншим, а також

самому собі, що його найбільшим пріоритетом є якість відносин у використанні часу?... Кожна криза дає можливість для фундаментального переосмислення» [6,с.5]. Бачення реляційної економіки, базується на філософських ідеях укорінення та психології смислу, побудова реляційного суспільства ставить за мету відновити Україну і Європу з її духовним корінням і забезпечити ідейну, духовну і економічну основу для багатогранних народів Європи, що знову дає надію на благополуччя, стабільність, соціальну згуртованість і захищеність. Тому ці проблеми мають знайти вираження в підготовці сучасних професійних захисників України і особливо у підготовці у вищій військовій школі. Шлях до укоріненості особистості як захисника країни є виявом гармонії всезагального, особливого та індивідуального, біологічного, соціального в особистості і це означає актуальну здатність людини до укорінення, що робить її непереможною і успішною у боротьбі.

Таким чином, складні соціальні процеси у суспільстві, минулого і сьогодення, позначаються на внутрішній структурі армії, характері взаємовідносин, настрої, колективній думці і традиціях. На передній план виходять вирішення таких актуальних проблем як ненасильницьке спілкування, сумлінна служба, формування світогляду переможця як у бойових діях, так і у період, коли вони закінчаться і настане мир, а воїн має адаптуватися до життя після війни у сімейному і службовому колективі. Він має вистояти і зберегти свою особистість від руйнування стресами.

Тому всіма навчальними дисциплінами у період підготовки у закладі вищої військової освіти у часи інформаційно-психологічної війни [7] педагогічний колектив має орієнтувати майбутнього офіцера на високий рівень емоційно-вольової регуляції, психологічної культури, діагностики і розвиток пізнавальної сфери в її аналітичності [8] та інших характеристиках відповідно військовій спеціалізації.

Наука про психіку особистості військовослужбовця та психологію військового колективу нерозривно зв'язана з діяльністю і впливом військових капеланів з їх знанням духовних законів і закономірностей, практикою віри. Розуміння ієрархії, в якій духовне у внутрішньому світі людини перебуває над психологічним дозволяє вибудувати таку систему ціннісних орієнтацій майбутнього офіцера, яка стає основою світогляду справжнього патріота.

В складному педагогічному процесі підготовки воїна до перемоги у війні, яка значною мірою є інформаційно-психологічною, особливого значення набуває розуміння філософської і суто психологічної методології, методу і методики в психології вищої військової школи. Ці складові дисципліни складають фундамент з теоретичних знань, які дозволяють молодій людині протистояти викликам сьогодення, зберегти стрижень людини, воїна, громадянина Української держави, відповідати статусу збройної еліти України.

Психологія вищої військової школи – галузь психологічних знань, що розкивають психологічні основи педагогічного процесу у закладі вищої військової освіти.

В центрі педагогічного процесу вищої школи особистість майбутнього

офіцера – воїна, командира, відповідального за виконання завдань за призначенням і збереження життя особового складу.

Сучасний педагогічний процес у вищій школі має суб'єктно-суб'єктний характер, що підкреслює значення професійних і особистісних якостей педагога вищої військової школи, з одної сторони, і орієнтацію на розуміння внутрішнього психологічного світу тих, хто навчається, з іншої. Особливого значення психологія вищої військової школи набуває в період ведення бойових дій у державі і боротьбі за її незалежність, недоторканість кордонів і гідність українського народу.

Список використаної літератури:

1. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 2, ст. 426.

2. Снігур Л.А. Окремі філософські основи та психологічні механізми успішності АТО. Режим доступу : <https://cacds.org.ua/?p=2293> (дата посилання : 12.11.2019).

3. Розенберг М. Язык жизни: ненасильственное общение. Издательство София, 2018. 288 с.

4. Войно-Ясенецький В. Ф. Дух, душа, тело. Брюссель, 1978.

5. Закорінення / L'Enracinement, Prélude à unedéclaration des devoirs enversl'êtrehumain, 1ère éd. (due à Albert Camus) Paris, Gallimard, coll. " Espoir ", 1949, 381 p.; rééd. Gallimard, coll. «Folio essais», 1990, 384 p.

6. Гончаренко Ю. Реляційна економіка : Які елементи можна реалізувати в Україні. Режим доступу : <http://crs-center.org/yuriy-goncharenko-relyatsiyna-ekonomika-yaki-elementi-mozhna-realizuvati-v-ukrayini/> (дата посилання : 12.11.2019).

7. Сенченко М. Четверта світова інформаційно-психологічна війна. Київ, 2006. 168 с.

8. Снігур Л.А., Розмазнін О.П., Луханін В.В., Булгакова О.В. Актуальні проблеми психології вищої військової школи : навч. посібник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 188 с.

Супрун Д.М., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри спеціальної психології та медицини, Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова (м. Київ)

Новітні тенденції та передумови модернізації системи професійної підготовки психологів сил безпеки та оборони України

В умовах сьогодення ефективна професійна діяльність базується на ряді концептуально нових підходів, що обумовлюють докорінні зміни функціонування діяльності психолога, зокрема, гуманізацію діяльності професійних психологічних сфер та підвищення їх авторитету, побудову відносин між психологом та громадянином на засадах партнерства, чітке визначення компетенції працівників у галузі психології щодо забезпечення реалізації загальносвітових стандартів [1,

с.12].

Керуючись означеним вище, стверджуємо, що перед державною освітою України постають нові виклики, пов'язані з глобалізаційними процесами, для подолання яких необхідні підготовлені професіонали у різних галузях, зокрема, фахівці-психологи, які супроводжують практично всі види суспільної діяльності. Дана необхідність зумовлює мету, що полягає в науковому обґрунтуванні та емпіричному дослідженні теоретико-методичних засад і розробці й експериментальній перевірці системи професійної підготовки психологів сил безпеки та оборони України. Водночас загострилася суперечність між завданнями щодо інтеграції української вищої школи до європейського простору вищої освіти і чинною системою підготовки фахівців, потребами суспільства в компетентних фахівцях у галузі психології та якістю їх підготовки. Відтак, остання потребує суттєвої науково обґрунтованої модернізації. Рівень підготовленості психолога повинен відповідати міжнародним стандартам, що дозволить ефективно співпрацювати в глобальному життєвому просторі. Зазначені стандарти не запроваджуються без належної професійної підготовки, яка в провідних вузах країни має надаватися майбутнім фахівцям.

Отже, виявлені тенденції дозволяють визначити та уточнити стратегію підвищення рівня складових професійної підготовки психологів сил безпеки та оборони України. Запорукою загального й професійного зростання молодого спеціаліста є виважене залучення до різних сфер його самовиховання засобом формування належного рівня компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти, а саме: професійно-мотиваційного, когнітивно-компетентнісного, операційно-діяльнісного, результативно-рефлексивного [2, с.142].

Новітні тенденції розвитку світового суспільства зумовлюють істотне посилення уваги до проблеми інноваційного (перетворювального) потенціалу особистості. Перспективність впровадження транс- та міждисциплінарних спецкурсів зумовлена постійним прискоренням науково-технічного прогресу та характерними для сучасного етапу розвитку світового суспільства швидкими економічними, соціальними та духовними перетвореннями, що має допомогти створити для особистості фахівця стійкі смисложиттєві орієнтири у мінливому світі, особистісний сенс професійної самореалізації в галузі сил безпеки та оборони України саме у формі професійного самоздійснення, що розуміється як одна із найважливіших форм життєвого самоздійснення і характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю професійної кваліфікації, широким використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, колегами з даної та з суміжних і дотичних галузей. Вивчення стану питання із підготовки вітчизняних спеціальних психологів в історико-педагогічному та в практичному ракурсах дозволяє нам окреслити наступне: теоретичні розробки питань підготовки психологів різних профілів мають значні напрацювання, разом із тим, теоретичний доробок вітчизняних фахівців сил безпеки та оборони України містить лише окремі наукові

пошуки стосовно конкретних питань фахової підготовки спеціалістів означеного профілю; висвітлення зарубіжного досвіду професійної підготовки психологів досліджуваної галузі свідчить, що сучасна система підготовки фахівців психологічного профілю в різних країнах світу має значні напрацювання теоретичного та практичного спрямування, які необхідно всебічно використати для вітчизняної вищої школи. Це має здійснюватися за умови раціонального поєднання зарубіжного передового педагогічного досвіду на царині психологічної освіти із новаторським педагогічним доробком українських вчених.

Отже, нами висвітлено варіативність поглядів на зазначену проблему та розкрито сучасні тенденції професійної підготовки психологів сил безпеки та оборони України, а саме:

- трансформацію професійної підготовки психологів в контексті інтернаціоналізації вищої освіти;
- компетентнісний підхід як організаційний механізм модернізації професійної підготовки;
- креативно-інтелектуальний підхід як передумову професійного та особистісного становлення психолога сил безпеки та оборони України;
- раціональне поєднання зарубіжного передового педагогічного досвіду на царині психологічної освіти із новаторським педагогічним доробком українських вчених та педагогів-організаторів вищої освіти зазначеного профілю [2, с.124].

Входження України у світову спільноту модернізації міжнародного порядку в контексті визначених пріоритетів майбутнього світоустрою вимагає від вищої освіти поетапно реалізовувати складові наявної мегасистеми цілісного освітнього простору, де прикметною ознакою її змісту є розбудова на компетентнісно-орієнтованій основі.

Список використаної літератури:

1. Супрун Д.М. Професійна підготовка психологів в галузі спеціальної освіти. Монографія. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 392 с.
2. Супрун Д.М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти : *дис. ... д-ра пед. наук*: 13.00.03. Київ, 2018. 657 с.
3. Супрун Д.М. Management - a component of psychologists' professional training (Менеджмент – складова професійної підготовки психологів). Навчально-методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Київ, 2016. 250 с.
4. Супрун М.О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина ХІХ-перша половина ХХ ст.): Монографія. К.: Вид. КЮІ МВСУ Паливода АВ, 2005. 350 с.

Тробюк Н.Ю., викладач кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Гендерна толерантність як психолого-педагогічна проблема військових закладів вищої освіти

У суспільстві постійно відбуваються процеси трансформації культури, що приводять до зміни/зміщення соціальних ролей чоловіка та жінки в усіх сферах людського життя й діяльності (соціальна сфера, виробництво, родина та ін.). Реалізація гендерного підходу до виховання особистості відбувається через систему гендерного виховання. Сьогодні, під час тривалих військових дій на Донбасі, створення контрактної системи в українській армії та збільшення чисельності жінок-військовослужбовців підвищується роль і значення гендерного питання у військовій сфері України.

Сучасні дослідження науковців (С. Вихор, Т. Голованова, В. Кравець, О. Кікінеджи та ін.) вказують, що гендерний підхід є важливою складовою навчання й виховання молоді України.[1] Значне місце у становленні існуючої системи гендерних відносин, формуванні свідомості молодого покоління належить освіті, соціальним службам, благодійним організаціям. Вони виконують функції передачі та поширення знань, умінь, цінностей і норм від одного покоління до іншого через інтеграцію гендерних підходів у навчальний процес, спроможні закласти основи для становлення суспільної гендерної культури [4]. Перед сучасними навчальними закладами стоїть завдання не лише формувати систему знань і професійних навичок, але і чинити безпосередній вплив на особистісний розвиток тих, кого навчають. Тому, сьогодні, заклади вищої освіти покликані допомогти подолати гендерні стереотипи та закласти підвалини формування гендерної толерантної свідомості особистості.

Враховуючи, що Національна гвардія України є правоохоронним органом держави і завдання, що покладаються на військовослужбовців НГУ вимагають від них володіння високим рівнем загальної культури, низкою моральних якостей, вмінням знаходити спільну мову з іншими людьми, що надзвичайно важливо для підтримання миру та злагоди у суспільстві. Національна академія Національної гвардії України готує майбутніх військових командирів, а це перш за все лідер та професіонал, який буде свою роботу на принципах відповідальності, переконливості, професіоналізму, демократизму та толерантності. У соціальній сфері, класифікуючи толерантність, виділяють гендерну толерантність, яку розглядають як неупереджене ставлення до представників іншого полу, неприпустимість апріорного приписування людині недоліків іншого полу, відсутність ідей про перевагу одного полу над іншим. [3]

Мета статті — дослідження змісту «гендерна толерантність» в системі військової освіти України.

Ідеї гендерної толерантності в сучасному суспільстві обґрунтовано в Декларації принципів толерантності, прийнятій у 1995 році ЮНЕСКО, «Декларації тисячоліття ООН» (2000 р.), Законі України «Про забезпечення рівних

прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.), якими проблема досягнення гендерної рівності визначена однією з пріоритетних. [2] Відповідно формування гендерної толерантності як невід'ємної якості особистості стає важливою частиною завдань, в тому числі і військової освіти.

Слід зазначити, що науковцями розробляються різні варіанти трактування поняття гендерна толерантність. Л. Шустова розглядає гендерну толерантність як готовність до розуміння, прийняття й визнання різних типів гендерної ідентичності, різноманіття проявів гендерної поведінки, ідей гендерної рівноправності в соціумі. Дослідниця вважає, що гендерна толерантність виступає в якості активної життєвої позиції, що виявляється в різних процесах: пізнанні й визнанні свого «я» і позицій «іншого», визначенні тактики поведінки й діалогу з іншими, взаємодії з іншими, аналізі результатів взаємодії та припускає зацікавлене ставлення до «іншого», бажання відчувати його світовідчуття, яке не схоже на власне сприйняття дійсності.

На думку О.Борисової, гендерна толерантність – це можливість одночасного існування різноманітних форм прояву гендерних практик і право вільного, необмеженого вибору й визначення власної гендерної належності.

Молодь, що вступає до військових вузів, вже має достатній досвід комунікативних відносин та сформовані стереотипи поведінки, які не завжди мають позитивний характер. Вироблення стійкості в дійовому протистоянні й протиставленні статевим стереотипам можливо лише шляхом формування гендерної толерантності. Освоєння гендерних знань розкриває шляхи досягнення гармонії із собою та іншою статтю, оскільки дає змогу зрозуміти, у який спосіб реалізуються умови для максимального розвитку потенціалу та інтересів людини, перспектив її самореалізації незалежно від статевої належності. У такому випадку, саме толерантність стає умовою формування сучасної гендерної культури, яка ґрунтується на внутрішній готовності людей приймати рівність гендерних відмінностей, і є внутрішнім чинником конституювання гендерних ідеалів та символів, які спрямовують гендерну поведінку у векторі мінімізації конфлікту традиційних і нових канонів в образах чоловіків та жінок.

Гендерна толерантність у військових закладах вищої освіти, на нашу думку, повинна відображатися у співпраці, партнерстві, прийнятті протилежної думки представників різних статей, повазі людської гідності, повазі до прав іншого, здатності до емпатії, признанні рівності, терпінні до іншої поведінки у межах правового поля держави. Випускник військового закладу під час навчання отримає відповідні знання і навички, що допоможуть йому чи їй у майбутньому бачити й вирішувати проблеми, які мають гендерну складову, щоб вміти відстоювати свої права у професійній діяльності та толерантно ставитись до оточуючих. Для вирішення проблем та посилення інтеграції гендерної концепції у секторі безпеки та оборони розроблені певні рекомендації, що дають можливість інтегрувати гендерну концепцію у систему військової освіти, виховувати рівність прав та можливостей для чоловіків та жінок у військовій сфері. Розширення прав військовослужбовців-жінок на обіймання військових посад, що відбулося з прийняттям наказу Міністерства оборони України від 03.06.2016 № 292,

вдосконалення та розвиток їх соціальних статусів і відносин підтверджує, що державний напрямок щодо інтеграції гендерного підходу реалізується відповідно до сучасних світових вимог.

Отже, формування гендерної толерантності під час навчання у військових закладах вищої освіти потрібно будувати таким чином, щоб курсанти оволоділи відповідними знаннями про гендер, гендерну поведінку, гендерну культуру; створювати відповідні навчальні ситуації у яких формуються вміння безконфліктної взаємодії з представниками іншої статі.

Список використаної літератури:

1. Вихор С.Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку: автореф. дис... канд. пед. наук. Тернопіль, 2006. 23 с.
2. Декларація принципів толерантності : від 16.11.1995 № 995_503. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 (дата звернення : 25.09.2019)
3. Ляпунова В. А. Проблема класифікації толерантності в наукових дослідженнях. *Збірник наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2016. № 1. С. 183-191.
4. Цокур О. Гендерна педагогіка – нова освітня технологія. <http://osvita.ua/school/upbring/1657> (дата звернення : 23.09.2019)
5. Шустова Л. П. Проблема формирования толерантности старшеклассников на основе гендерного подхода в образовании. *Фундаментальные исследования*. 2008. № 5. С. 142–144.

Харченко С.В., кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Розвиток вербальних здібностей соціального інтелекту курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання з використанням тренінгових технологій

Соціальний інтелект є системою спеціальних інтелектуальних здібностей, які забезпечують адекватне відображення суб'єктом ситуації міжособистісної (внутрішньогрупової) взаємодії в динаміці з урахуванням ситуаційних впливів.

В проведених автором дослідженнях був з'ясований істотний вплив такої здібності соціального інтелекту як здібності розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуації, що їх викликала, на успішність адаптації курсантів-першокурсників до умов навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [3]. Були виявлені статистично достовірні взаємозв'язки зазначеної здібності з низкою шкал методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда: «адаптивність» як тенденція функціонування цілеспрямованої системи, що визначаються відповідністю (невідповідністю) між цілями та результатами, що досягаються в процесі діяльності; «прийняття себе» як показник самооцінки, ступеня задоволеності особистості своїми характеристиками; «неприйняття себе» як ступінь незадоволеності своїми особистісними рисами; «прийняття інших» як

вираженість потреби особистості в спілкуванні, взаємодії, спільної діяльності; «емоційний комфорт» як ступінь визначеності емоційного ставлення до реальної дійсності, навколишніх предметів та явищ.

Рівень розвитку у курсантів здібності розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуації, що їх викликала, виявився значущим для профілактики розвитку різних симптомів дистресу та інтенсивності їх переживання у курсантів-першокурсників [3]. Рівень розвитку цієї здібності курсантів негативно пов'язаний зі стратегією подолання «асоціальні дії» та «Агресивні дії» й прямо пов'язаний «Обережні дії» [2].

Таким чином, розвиток у курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання вербальної складової соціального інтелекту є важливою складовою психологічного супроводження їх навчання та підготовки, особливо на перших етапах службової діяльності.

Соціально-психологічний тренінг успішно зарекомендував себе як форма вдосконалення здібностей соціального інтелекту. Умови навчально-професійної діяльності курсантів не завжди дозволяють проводити повноцінний соціально-психологічний тренінг, але репертуар вправ та ігор соціально-психологічного тренінгу достатньо широкий, що дозволяє варіювати їх в роботі тренера за потребами та умовами проведення [напр., 4].

В цій роботі представлені адаптовані та апробовані автором вправи тренінгу інтелекту [1] з метою розвитку вербальної складової соціального інтелекту (здібності правильно розуміти спрямоване до себе повідомлення та оцінювати якість вплив власних вербальних повідомлень до інших учасників взаємодії) курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання та запропоновані авторські техніки.

Вправа «Розуміння інструкцій». Курсантам пропонується виконати на час наступні дії: написати слово переключення та цифри від 1 до 12 таким чином, щоб під кожною буквою була написана цифра, при цьому писати необхідно поперемінно одну букву - одну цифру, потім знову букву – цифру.

В групі обов'язково знаходяться учасники (в середньому 20 %), які виконують вправу інакше, а саме, пишуть спочатку слово, а потім цифри, пояснюють, що «так зрозуміли», «намагалися впоратися максимально швидко» тощо. Обов'язковим є обговорення в групі про чітке розуміння інструкцій, акцентування необхідних та не бажаних дій.

Основна мета вправи: показати індивідуальні особливості сприйняття та інтерпретації інструкцій.

Вправа «Рисунок за інструкцією». Приймають участь 3-4 курсанти, інші спостерігають, приймають участь в наступному колі вправи. Тренер надає ведучому рисунок, на якому зображені прості геометричні фігури. Ведучий має пояснити іншим учасниками, що зображено на малюнку таким чином, щоб вони намалювали такий само рисунок, при цьому заборонено спілкування між курсантами. Вправа повторюється стільки разів, скільки виявляється бажаних для ролі ведучого та малюючого. Після закінчення обов'язковим є обговорення наявності відмінностей між зразком ведучого та результатами інших учасників.

Інколи у учасників виникає бажання провести вправу з використанням зворотного зв'язку.

Основна мета вправи: показати індивідуальні особливості сприйняття та інтерпретації інструкцій, важливість в спілкуванні зворотного зв'язку, розвиток вміння висловлюватися зрозуміло для різних за своїми індивідуальними властивостями осіб.

В наступних 4 вправах робота курсантів відбувається індивідуально, після закінчення часу для роботи пропонується представити результати групі, при цьому наголошується, що названі рішення не можна повторювати, або можливо вказувати які рішення називалися та ким само. Це сприяє розвитку навичці слухати співрозмовників.

Вправа «Називання подібних та відмінних ситуацій». Курсантам називаються ситуації та вербальне реагування в них учасників, їм необхідно назвати ситуацію коли таке реагування має подібний та протилежний характер.

Основна мета вправи: розвиток здібності розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуації.

Вправа «Пошук причин». Курсантам називається ситуація (наприклад, курсантам заборонили звільнення), їм необхідно визначити найбільшу кількість можливих причина наведеної ситуації. Обов'язково аналізується, які причини називаються найчастіше, які причини (або яка причина) найбільш імовірні або правдоподібні.

Основна мета вправи: розвиток гнучкості.

Вправа «Пошук наслідків». Курсантам називається ситуація (наприклад, курсантам заборонили звільнення), їм необхідно визначити найбільшу кількість можливих наслідків наведеної ситуації. Обов'язково аналізується, які наслідки називаються найчастіше, які причини (або яка причина) найбільш імовірні або правдоподібні.

Основна мета вправи: розвиток гнучкості.

Вправа «Пошук причин та привідів». Курсантам називається ситуація, їм необхідно визначити в чому найбільш імовірна причина названої поведінки та що є приводом. Якщо в групі є курсанти, які не працюють у вправах в повну силу. Пропонується наступна ситуація. «Психолог запропонував придумати ... Людина відмовляється робити, тому що «не цікаво», «і так розумний» або за іншою причиною».

Основна мета вправи: розвиток вміння розуміти реальні причини поведінки оточуючих та причини – пояснення.

Вправ «Переформулювання». Курсантам пропонується дитячий вірш, або речення, в якому вони мають замінити всі слова близькими за змістом таким чином, щоб не втратити сенс повідомлення.

Наступні дві вправи можливо використовувати для активізації групи, вразі накопичення втоми у учасників.

Вправа «Семафор». Тренер використовує 3 картки, на першій з них намальоване красне коло, на другій картці – жовте, на третій – зелене. Коли тренер показує зелене коло учасники мають зупинитися (наприклад, помахати лівою

рукою) та виконати певну дію, коли жовту – іншу дію (наприклад, чотири рази поплескати долонями), коли червоне коло – активно переміщатися в аудиторії.

Основна мета вправи: розвиток уваги, руйнування стереотипів в сприйнятті, розвиток контролю власної поведінки.

Вправа «Коти та будинки». Курсанти поділяються на перший – другий – третій. Перші та другі грають роль даху, треті – кота. Якщо за кількістю залишаються дві людини – це дах, якщо одна – кіт. Тренер пропанує «дахам» та «котам» виконати різні дії: «котам» сховатися під «дахом», «дахам» помінятися місцями тощо.

Основна мета вправи: розвиток уваги до слів іншого.

Таким чином, розвиток вербальної складової соціального інтелекту курсантів є важливою складовою їх професійної підготовки та може бути здійснено засобами соціально-психологічного тренінгу. Залишається відкритим питання мотивації курсантів щодо розвитку здібностей соціального інтелекту.

Список використаної літератури:

1. Заика Е.В. Тренінг інтелекта: развивающие процедуры. Учебное пособие. Харьков, ООО «Щедрая усадьба». 2014. 614 с.

2. Харченко С.В. Вплив соціального інтелекту на особливості поведінки в ситуації фрустрації та стресу курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання. *Право і безпека*. 2019, № 1. С.111–116.

3. Харченко С.В. Вплив чинника соціального інтелекту на успішність психологічної адаптації курсантів до умов навчання у ВНЗ системи МВС // *Наукове забезпечення діяльності внутрішніх військ МВС України: матеріали міжнарод.наук.-практ. конф.* Академія ВВ МВС України. Харків, 2010. С. 154–155.

4. Харченко С.В. Змістовні складові програми та основні техніки соціально-психологічного тренінгу соціального інтелекту поліцейського. *Право і безпека*. 2017. № 4. С. 211–216.

Чижевський С.О., начальник відділу психологічного забезпечення, Головне управління Національної гвардії України (м. Київ)

Актуальні питання реформування психологічного забезпечення Національної гвардії України

Відповідно до частини третьої статті 102 Конституції України, Верховним Головнокомандувачем ЗС України затверджено План заходів щодо реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

У рамках оптимізації структури та спроможностей складових СБО визначено завдання щодо трансформації системи морально-психологічного забезпечення відповідно до принципів НАТО, з терміном до грудня 2020 року[6].

Проаналізувавши нормативно-правові акти країн-партнерів, матеріалів міжнародних навчань, здобутки вітчизняних експертів, командуванням НГУ у 2016-2017 рр. переглянутий формат психологічної служби та проведено ряд

заходів з її реформування.

Серед основних принципів визначено: професійна незалежність психологів; створення управлінської вертикалі – окремі структурні підрозділи в органах військового управління; конкурсний відбір кандидатів, до яких визначено чіткі кваліфікаційні вимоги (першою – наявність психологічної освіти); безперервне вдосконалення фахової компетенції психологів; вдосконалення нормативно-правової бази, матеріально-технічного забезпечення; поетапна імплементація стандартів, протоколів країн-партнерів, а саме [4, 5]:

- впроваджено зміни в організаційно-штатній структурі органів військового управління (виведено психологічну службу із органів відповідальних за ідеологічну складову), створено вертикаль психологічної служби із розподілом функціоналу за основними напрямками психологічного забезпечення, наближено до медичних підрозділів у загальній системі захисту психічного здоров'я;

- психологічний інструментарій, доповнено автоматизованим психодіагностичним комплексом та поліграфами, здійснено підготовку спеціалістів поліграфу. Триває робота з впровадження програмного продукту «Автоматизованого робочого місця психолога», який має за мету забезпечити безперервний та послідовний збір, систематизацію психологічної інформації про особовий склад, а також подальше перенаправлення до Міністерства у справах ветеранів (по звільненню з військової служби);

- надано простір для проведення практичних тренінгів, едукції особового складу – шляхом впровадження в систему бойової та спеціальної підготовки окрему дисципліну «професійно-психологічна підготовка», створено 8 тренінгових містечок командного згуртування, придбано для експлуатації прилади біологічного зворотного зв'язку (біофідбеки);

- внесено доповнення до бойового та чисельного складу мобільних резервів НГУ – мобільні групи психологічної підтримки, які у взаємодії із капеланами, лікарями-психіатрами, органами по роботі з особовим складом здійснюють комплекс заходів з контролю бойового (оперативного) стресу, за приклад взято відповідні загони COSC країн-партнерів. Також, в районі проведення операції Об'єднаних сил апробовано роботу першого мобільного центру психологічної підтримки[2];

- триває робота з вдосконалення зворотного зв'язку між командирами та підлеглими за результатами соціально-психологічних досліджень, вивчаються психологічні аспекти надзвичайних подій, з метою подальшого аналізу отриманого матеріалу в системі бойової та спеціальної підготовки;

- удосконалюється психопрофілактична робота із особовим складом, який потребує додаткової уваги, а також апробовано ряд програм з психологічної реабілітації в умовах медичного реабілітаційного центру НГУ «Нові Санжари», у тому числі за програмою «психологічної декомпресії».

Під час аналізу матеріалів практичної роботи психологів військових частин, узагальнення відгуків від командирів (начальників), колег інших спеціальностей, встановлено ряд проблемних питань, які вказують на потребу щодо вдосконалення

системи психологічного забезпечення в НГУ, а саме:

- деякі командири (начальники) переоцінюють можливості психологів, або ж зловживають конфіденційною інформацією отриманою від психологів – що у свою чергу вказує на потребу підвищення професійної компетенції вказаної категорії, шляхом проведення допідготовки з основ психології;

- аналіз загального стану суїцидальної активності населення держави та безпосередньо в НГУ свідчить, що самогубства стали однією із найгостріших проблем сучасного суспільства[1]. Світовий досвід аналізу наслідків бойового стресу для комбатантів свідчить про значне зростання їх ризикованих та залежних форм поведінки, учинення ними важких кримінальних правопорушень, збільшення випадків домашнього насильства в родинях, а також кількості розлучень. Виявлена проблематика в процесі вивчення психологічних аспектів надзвичайних подій вказує, що співслужбовці, колеги не своєчасно виявляють ознаки змін у поведінці порушників, суїцидантів. А інколи їх ігнорують через власне емоційне вигорання, виснаження внаслідок перебільшеного службового навантаження та плинності кадрів. З досвіду країн-партнерів, достатньо ефективно спрацьовує принцип «рівний-рівному». Тобто, потребує додаткової фахової підготовки, як штатних інструкторів з психологічного здоров'я так і позаштатних. Також, необхідно вдосконалити комунікацію із сім'ями військовослужбовців щодо їх едукативної ознаки посттравматики;

- внаслідок перевищення норм навантаження на самих суб'єктів психологічного забезпечення, інтенсивності заходів та емоційної напруженості проблем особового складу – відслідковується професійне вигорання у самих психологів. Як наслідок, отримуємо поверхове виконання посадових обов'язків, ігнорування «простором особистої безпеки», загострення хронічних хвороб та зростання періоду лікування.

Отже, комплексний вплив суспільно-політичних, матеріально-побутових та бойових стрес-факторів на особовий склад Національної гвардії України (далі – НГУ), їх інтенсивність та тривалість, призводять до виникнення у військовослужбовців ознак дезадаптації, гострих стресових реакцій та в подальшому ведуть до загрози з посттравматичного стресового розладу.

Відповідно до статей 58, 59 Статуту внутрішньої служби Збройних сил України командири (начальники) усіх рівнів відповідають за психологічний стан підлеглих та зобов'язані проводити роботу щодо запобігання надзвичайним подіям, у т. ч. суїцидам, своєчасно виявляти та усувати їх причини, бути уважними до підлеглих, вникати в проблеми їх побуту [3]. Постає завдання щодо підвищення психологічної культури особового складу та професійної компетенції суб'єктів управлінської діяльності.

На виконання вимог наказу МВС від 21.01.2019 № 32 «Про створення робочої групи та затвердження її складу», з метою розроблення проекту нормативно-правового акту МВС «Про затвердження Порядку взаємодії МВС, НГУ та ЦОВВ, діяльність яких спрямовується через МВС, у сфері психологічного забезпечення», підготовлено наступні пропозиції:

- привести до єдиного змісту загальноприйняту термінологію у системі

Всеукраїнська V науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України

29 листопада 2019 року, м. Харків

психологічного забезпечення психологічних служб ЦОВВ МВС;

- визначити чіткий механізм взаємодії психологічних служб ЦОВВ МВС за основними напрямками психологічного забезпечення: організація психологічного забезпечення (опрацювання нормативно-правових документів, професійна та методична підготовка психологів); професійно-психологічний відбір; професійно-психологічна підготовка; психологічний супровід виконання СБЗ; соціально-психологічні дослідження та науково-методичне забезпечення практичної діяльності психологів; психопрофілактична робота та психологічна реабілітація; супервізія психологів;

- провести практичні тренування, навчання з питань взаємодії психологічних служб ЦОВВ МВС при спільному виконання СБЗ;

- визначити порядок спільного використання матеріально-технічної бази психологічних служб ЦОВВ МВС з питань професійно-психологічної підготовки, психопрофілактики, психологічної реабілітації та супервізії;

- спільно опрацювати єдину інформаційну систему психологічних служб ЦОВВ МВС – автоматизоване робоче місце психолога, базу керівних та науково-методичних розробок з психологічного забезпечення;

- створити асоціацію психологів МВС з метою проведення навчальних проектів у т.ч. міжнародних, супервізії та інтервізії психологів, міжвідомчих конкурсів психологів та їх сертифікації (ліцензування);

- створити науково-методичну раду з метою впорядкування діяльності наукових установ, ЗВО МВС та практичних психологів з питань підготовки психологів, проведення науково-дослідних робіт, досліджень, експертиз, тощо.

Список використаної літератури:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. Suicide Prevention Strategy and Action Plan 2017/18 – 2020/21.

2. Доктрина боротьби з бойовим (оперативним) стресом, Бойові Статути СВ США 4-02.51 (липень 2006 р.), 6-22.5 (березень 2009 р.).

3. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних сил України», 1999 року. Офіційний вісник України від 04.06.1999. №20. С.5.

4. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 № 1285 «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України». Офіційний вісник України від 14.02.2017. №13. С.133.

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02.2017 № 100-р «Про схвалення Концепції розвитку Національної гвардії України на період до 2020 року. Урядовий кур'єр. №40.

6. Указ Президента України «Питання Європейської та Євроатлантичної інтеграції» від 20.04.2019 № 150/2019. Офіційний вісник Президента України від 03.05.2019. №8. С.10.

Шевченко В.В., старший викладач кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Психологічні особливості розвитку професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів НГУ

Професійна діяльність військовослужбовців є особливою за своєю складністю. У ній діє безліч закономірностей і головне в ній те, що занадто високою там є міра відповідальності виконавця. Потреба країни в офіцерах, які здатні до особистісно-гуманної позиції стосовно підлеглих і себе, висуває в розряд актуальних проблему підвищення професійно-психологічної компетентності командирів. Одним з таких питань сьогодення є вплив психологічних особливостей на розвиток професійних компетентностей офіцерів. Наявність потреби знань з утримання професійної компетентності і затребуваність висококваліфікованих кадрів, а також технологій підвищують професіоналізм командирів у професійній діяльності.

Проблемі розвитку професійно-психологічної компетентності велику увагу приділяли такі спеціалісти: К. Абульханова, В. Бодров, В. Демін, А. Деркач, М. Дяченко, В. Зазикіна, Е. Зеєр, С. Кандибович, Н. Кузьміна, Г. Ложкін, М. Лук'янова, Ю. Максименко, О. Мамічева, А. Маркова, Т. Мацевко, Г. Нікіфоров, Дж. Равен, Л. Рогов, П. Симонов, А. Чернишова та ін.

Л. Рогов трактує поняття «професіоналізм» як синонім поняття «компетентність», що визначається, як «сукупність психофізичних, психічних особистісних змін, які відбуваються в людині у процесі опанування й тривалого виконання діяльності, що забезпечують якісно новий, більш ефективний рівень обов'язання складних професійних завдань в особливих умовах».

За Дж. Равеном, компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії [1].

Метою доповіді є аналіз наукових поглядів із вивчення проблеми психологічних особливостей розвитку професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів.

Професія офіцера, так само як і багато інших професій належить до типу «людина», для якого є необхідними: стійке позитивне самопочуття у роботі з людьми; потреба у спілкуванні, здатність уявляти себе на місці іншої людини, розуміти її наміри, думки, настрої; отримання знань про особистісні якості різних людей. Такі люди повинні вміти керувати, вчити, виховувати, слухати і вислуховувати, їм потрібні широкий кругозір, висока комунікативна культура. Окрім цього, широкий простір відкриває ця професія й для реалізації якостей темпераменту, здібностей, характеру, самосвідомості, спрямованості особистості.

Офіцером, легко стати, якщо йдеться про засвоєння програмного матеріалу. Однак, ним важко постійно залишатися, перебуваючи в ситуації постійної до себе соціальної уваги, часто – несприятливих і несправедливих оцінок, упередженого

ставлення, необхідності постійного системного самоаналізу, самовдосконалення. Як наслідок, професійна діяльність офіцера вже попередньо передбачає впливи, шкідливі для фізичного, а особливо для психічного здоров'я. У цьому полягає складність і, водночас, смислова вершина її суспільного призначення. Професію офіцера-командира ми можемо порівняти з професією педагога, адже вони також займаються вихованням особового складу, спостерігають за своїми підлеглими, проявляють організаторські здібності, вони вимогливі до своїх підлеглих і вміють переконувати.

У наш час у науці відсутній однозначний підхід до визначення понять «компетентність», «професійно-психологічна компетентність». Учені визначають професійну компетентність як певний психічний стан, що дає змогу діяти самостійно і відповідально, а також як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції (А. Маркова); як професійну готовність та здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків щоденної діяльності (К. Абульханова); як наявність спеціальної освіти, глибокої загальної й спеціальної ерудиції, постійне підвищення власної науково-професійної підготовки (В. Зазикін та А. Чернишова); як потенційну готовність розв'язувати завдання зі знанням справи (П. Симонов).

В. Демін вважає, що професійна компетентність спеціаліста повинна складатися з таких компонентів, як моральний, пізнавально-творчий, інституціональний, комунікативний. У сучасній педагогічній науці і практиці є значна кількість підходів щодо морального виховання. На теперішній час для досягнення професійної компетентності спеціаліст повинен:

- вміти рефлексувати особистісну аксеологічну систему;
- вміти діагностувати систему ціннісних орієнтирів групи і виробляти індивідуальну траєкторію моральної поведінки;
- вміти аналізувати загальнокультурну й професійну складову соціального середовища;
- вміти проводити морально-правову оцінку подій і впливам соціальної дійсності [2].

Професійно-психологічну компетентність майбутніх офіцерів НГУ ми розглядаємо як комплекс психологічних знань про особистість, індивіда, індивідуальність та суб'єкта професійної діяльності, який є задіяним в суспільній діяльності і при цьому здійснює професійні та інші взаємодії. Це своєрідна система тих знань, які дозволяють офіцерові добре розуміти підлеглих та людей, співпрацювати з ними, точно визначати особистісні та характерологічні особливості підлеглих, мотиви їхньої поведінки та діяльності, здійснювати на них ефективний вплив і за потреби вирішувати конфліктні ситуації.

Ми можемо говорити про те, що професійно компетентний спеціаліст це: людина, яка успішно вирішує завдання виховання нового покоління підлеглих; особисто прихильна до професії, мотивована до праці в ній, задоволена професією; досягає бажаних сьогодні суспільством результатів у розвитку особистості; засвоює норми, еталони професії, досягає майстерності у; прагне індивідуалізувати свою працю, а також усвідомлено розвиває індивідуальність

засобами професії; досягає вже сьогодні необхідного рівня професійних якостей, знань і вмінь; разом з тим має і усвідомлює перспективу, зону свого найближчого професійного розвитку, роблячи все для її реалізації; відкрита для постійного професійного навчання, накопичення досвіду; збагачує професійний досвід професії за рахунок особистого творчого внеску; соціально активна у суспільстві, шукає резерви для вирішення проблем всередині професії, не боїться потрапити в умови конкурентоздатності освітніх послуг; віддана педагогічній професії, прагне підтримувати навіть у складних умовах честь і гідність, професійну етику;

Професійно-психологічна компетентність – це максимально адекватна, пропорційна сукупність професійних, комунікативних та особистісних якостей офіцера, що забезпечують не тільки загально-професійну підготовленість, а й високий рівень професійної самосвідомості, вміння керувати власним психічним станом.

Професійно-психологічна компетентність – це багатопараметрична система, компонентами якої є: ціннісно-мотиваційний (мотивація досягнень, мотивація до оволодіння психологічними знаннями, ціннісні орієнтації офіцера); рефлексивний (усвідомлення сприйняття себе з підлеглими з метою вибору стилю взаємодії, управління, тактики спілкування); організаторський (передбачає організацію професійної діяльності з метою підвищення її ефективності); управлінський (передбачає прийняття рішень у повсякденних і екстремальних умовах професійної діяльності, аналіз та врахування альтернатив, контроль за перебігом діяльності, оцінка діяльності учасників професійної взаємодії); когнітивний (комплекс професійних знань, а також загальної, соціальної, вікової, педагогічної психології, які є необхідними в професійній діяльності офіцера); емоційно-вольовий (комплекс знань про афективну сферу суб'єктів, вміння застосовувати ці знання у своїй діяльності, вміння керувати своїми власними емоційно-вольовими станами, емпатійність); самоактуалізуючий (включає самоконтроль, саморегуляцію та самовдосконалення особистості офіцера).

Важливою складовою діяльності офіцера і обов'язковим компонентом професійно-психологічної компетентності є комунікативна компетентність, яка є комплексною якістю, що включає мотиваційну й інструментальну складові та визначається такими професійно значущими особистісними властивостями: схильність до аналізу міжособистісних відносин, здатність до позитивного спілкування, здатність витримувати нервові перевантаження, якості лідера [3].

Зазначені структурні компоненти дають змогу назвати основні критерії професійно-психологічної компетентності – спрямованість на підлеглого як провідну цінність своєї праці, потребу в самопізнанні та самозмінах, пошук засобів удосконалення своєї діяльності.

Основою професійно-психологічної компетентності офіцера є активне знання закономірностей особистісного розвитку людини на різних вікових етапах.

Професійно-психологічна компетентність являє собою інтегровану характеристику рівня професійної підготовленості офіцера яка базується на фундаментальних психолого-педагогічних знаннях та вироблених комунікативних вміннях, що реалізуються в єдності з особистісними якостями.

Таким чином процес розвитку професійно-психологічної компетентності офіцерів є цілісним і водночас динамічним, оскільки передбачає адаптивність у підходах до змісту та вибору форм і методів в виховного процесу підлеглих.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є експериментальне дослідження особливостей професійно-психологічних компетентностей майбутнього офіцера.

Список використаної літератури:

1. Ніколенко Л.Т. Особистісно орієнтована освіта та шляхи її реалізації в системі підвищення кваліфікації. *Учебные записки*. 2005. №3. С. 23 – 27.

2. Демин В. . Профессиональная компетентность специалиста: понятие и виды. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 2000. №4. С. 34 – 42.

3. Горбатько К.М. Формування професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. Сер. : Педагогіка і психологія. Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД, 2013. Вип. 40. С. 186–192.

Юр'єва Н.В., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Пропозиції щодо оптимізації проходження військової служби жінками в підрозділах Національної гвардії України

Проходження військової служби жінками у військових формуваннях нашої держави можливо лише за умовою їх спроможності виконувати службові завдання. Успішна реалізація службових завдань військовослужбовцем-жінкою залежить від високого рівня сформованості професійно-значущих якостей особистості.

Вирішення проблеми вдосконалення професійного становлення військовослужбовця-жінки Національної гвардії України (НГУ) обумовлена сукупністю чинників.

По-перше, підвищенням ролі та місця жінок у суспільстві, зміною вектора професійної самореалізації жінки, як суб'єкта соціальної практики, розширенням сфери особистісного самоствердження, отриманням затребуваних в суспільстві додаткових професій.

По-друге, недосконалістю нормативно-правових документів, які регламентують процес професіоналізації військовослужбовців-жінок НГУ.

По-третє, відсутністю заходів психологічного супроводу військовослужбовців-жінок НГУ, як специфічної військово-професійної групи. Логіка формування та вдосконалення професійно-важливих якостей особистості військовослужбовців-жінок у військовому середовищі викликає необхідність комплексного дослідження основних тенденції і технологій впливу на їх

професійну підготовку.

Співробітниками науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності НГУ проведено вивчення психологічних особливостей жінок-військовослужбовців які мають вплив на ефективність виконання службово-бойової діяльності. Так, у ході визначення типів акцентуації рис характеру і темпераменту у військовослужбовців-жінок підрозділів НГУ, особливостей інтелекту, адаптивності та мотивації у військовослужбовців-жінок з різною ефективністю службово-бойової діяльності зроблено наступні висновки.

Військовослужбовці-жінки НГУ характеризуються низькою емоційною збудливістю та високими показниками активності, екстраверсії та темпу реакції. Високоефективним респондентам характерно більш швидке пристосовування до зовнішніх впливів та більша емоційна врівноваженість. Група військовослужбовців-жінок з низьким рівнем ефективності СБД характеризуються більшою незалежністю, самостійністю, наполегливістю, але іноді конфліктністю, агресивністю, схильністю до авторитарної поведінки. До переліку професійно-важливих якостей досліджуваних увійшли активність, екстраверсія, темп реакції, ригідність.

Дослідження психологічних особливостей військовослужбовців-жінок підрозділів НГУ показали, що для опанування військової спеціальності необхідно мати середній рівень розвитку інтелектуальних здібностей, проте даний рівень інтелекту повинен підвищуватись у період професійного становлення. Також, треба звернути увагу й на особливості нервової системи, комунікативність та соціалізацію, які мають значний вплив на адаптаційні здібності військовослужбовців-жінок, саме тому виникає необхідність у достатньому розвитку цих адаптаційних здібностей у військовослужбовців жіночої статі на етапі професійної реалізації.

На військовослужбовців жіночої статі позитивно впливає навчання та досвід служби, який дозволяє контролювати імпульсивність та емоційні виблиски, направляти ентузіазм у реалізацію своїх задумів, бути толерантними до чужих поглядів. Військовослужбовці-жінки військової служби за контрактом обох груп доводять свою спроможність бути стриманими, небагатослівними, врівноваженими та помірними у своїх потребах.

Для військовослужбовців-жінок з високим рівнем ефективності виконання службово-бойової діяльності характерні: легкість у встановленні міжособистісних контактів, готовність підкорятися, готовність до співпраці; більш розвинуте абстрактне мислення, оперативність, високий рівень загальної культури, особливо вербальної; більша емоційна стійкість, більша орієнтованість на реальність; добросовісність, відповідальність, урівноваженість, схильність до моралізування, розвинуте почуття обов'язку і відповідальності, ділова спрямованість; відвертість, простота, наївність, емоційність, невміння аналізувати мотиви партнера; цілеспрямованість, сильна воля, уміння контролювати свої емоції і поведінку.

Отже, за результатами вивчення психологічних особливостей військовослужбовців-жінок НГУ та з метою вдосконалення їх професійного

становлення керівництву підрозділів пропонуємо:

- регулярно обговорювати питання діяльності суб'єктів професійного та освітнього процесу з формування позитивної мотивації службово-бойової діяльності у військовослужбовців-жінок;

- включити в систему професійної підготовки заняття з наступних тем: «Професійна реалізація жінок-офіцерів в умовах військової служби в Національній гвардії України», «Роль військово-професійної діяльності жінок в історичній еволюції армії і сучасному будівництві Національної гвардії України», «Шляхи професійного самовдосконалення військовослужбовців-жінок»;

- активізувати застосування різних видів стимулювання службово-бойової діяльності військовослужбовців-жінок: сприяти службовому просуванню найбільш кваліфікованих фахівців, використовувати можливості преміального фонду, підвищення статусу у військовому колективі;

- ведення цілеспрямованої і безперервної індивідуально-виховної роботи з військовослужбовцями-жінками з метою формування у них позитивної мотивації виконання службових обов'язків;

- практичним психологам військових частин використовувати отримані результати дослідження при проведенні заходів індивідуального психологічного супроводу навчальної та службової діяльності військовослужбовців-жінок НГУ з метою підвищення рівня успішності їх службово-бойової діяльності.

ЗМІСТ

Вступне слово	3
РОЗДІЛ 1 ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ..	5
Афанасьєва Н.Є., Ашихман Ю.С. Проблема розвитку стресостійкості фахівців екстремального профілю діяльності (на прикладі рятувальників).....	5
Байда М.С. Психологічні особливості проявлення адиктивної поведінки	7
Білоус Т.Л. Особливості професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ України у екстремальних умовах	10
Євдокімова О.О. Детермінанти антикорупційної та корупційної поведінки у контексті психологічного забезпечення підготовки правоохоронців	14
Каплюченко О.П. Провідні мотиви військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах	18
Куруч О.С. Причини суїцидальної поведінки серед представників екстремальних видів діяльності.....	23
Кучерява Т.О., Дундук О.І. Сучасні помилкові дії членів танкових екіпажів Збройних сил України.....	25
Лиман А.А. Обґрунтування структурних компонентів психологічної готовності до ризику військовослужбовців Національної гвардії України	29
Мацегора Я.В., Юр'єва Н.В. Взаємозв'язок життєстійкості та копінг-стратегій у військовослужбовців підрозділів з конвоювання екстрадиції та охорони підсудних	32
Саппа М.М. Дослідження проблеми бойових посттравматичних стресових розладів комбатантів: досвід США	35
Федоренко О.І. Прояви соціально-стресових розладів в умовах соціальної нестабільності в суспільстві	39
Чабань А.В. Деякі питання щодо основних складових професійної діяльності жінок-офіцерів ДСНС України.....	42
Широбоков Ю.М. Психологічні особливості реінтеграції військовослужбовців звільнених з полону.....	44
РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	48
Артемов В.Ю., Литвиненко Н.І. Психолого-педагогічні аспекти формування антитерористичної компетентності співробітників сил безпеки та оборони України.....	48
Артюхова В.В., Кравченко О.В., Приходько Д.П. Імплементация активних та інтерактивних методів навчання в освітній процес ВНЗ	50
Бойко О.О. Психологічна допомога у бойовій обстановці	54
Волошко С.А. Необхідність вдосконалення нормативно-правової бази оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців Національної гвардії України	56
Горячева К.С., Турченко Ю.В. Компоненти педагогічної компетентності офіцера ЗСУ необхідні для здобуття військової спеціальності у військовому закладі вищої освіти	58

Дубровинський Г.Р. Практичне опрацювання стресових і посттравматичних станів та їх профілактика	61
Захаренко Л.М. Особливості психологічного супроводження занять з тактичної та вогневої підготовки поліцейських	64
Землянська О.В. Основне завдання правоохоронних органів в сучасних умовах життя суспільства	66
Кіричевська Е.В. Психологічна модель системи координат критеріальних і компетентнісних складових реформування служби психологічного забезпечення НГУ в структурі національної безпеки країни	68
Колесніченко О.С., Остапенко М.О. Роль різних аспектів саморегуляції у формуванні посттравматичного стресового розладу	72
Ларіонов С.О., Макаренко П.В. Проблема психологічної діагностики пасивно-агресивної поведінки майбутніх правоохоронців.....	75
Лефтеров В.О. Тренінгова підготовка керівників підрозділів сил оборони та безпеки до кризового управління	78
Лещинський І.О. Психологічна підготовка військовослужбовців резерву... 81	
Міршук О.Є. Організація професійно-психологічної підготовки в Національній гвардії України	83
Новікова Є.С. Професійно–психологічний відбір у системі ДСНС України 85	
Пащенко А.О. Оновлення професійно-психологічного відбору в Національну гвардію України	87
Platonov V., Tsokota V. Professional psychological selection for risky jobs using digital technologies	89
Сичевський А.С. Система екстреної психологічної допомоги за єдиним телефонним номером	91
Слободяник В.І., Сірко Р.І., Баклицький І.О., Баклицька О.П. Теоретичний аналіз формування самозбережувальної поведінки студентської молоді.....	93
Снігур Л.А., Бужина І.В. Актуальні проблеми психології та педагогіки вищої військової школи: особистісно-діяльний вимір.....	96
Супрун Д.М. Новітні тенденції та передумови модернізації системи професійної підготовки психологів сил безпеки та оборони України	100
Тробюк Н.Ю. Гендерна толерантність як психолого-педагогічна проблема військових закладів вищої освіти	103
Харченко С.В. Розвиток вербальних здібностей соціального інтелекту курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання з використанням тренінгових технологій	105
Чижевський С.О. Актуальні питання реформування психологічного забезпечення Національної гвардії України	108
Шевченко В.В. Психологічні особливості розвитку професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів НГУ	112
Юр'єва Н.В. Пропозиції щодо оптимізації проходження військової служби жінками в підрозділах Національної гвардії України	115

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Актуальні аспекти психологічного
забезпечення професійної діяльності сил
безпеки та оборони України**

**Матеріали V всеукраїнської науково-практичної
конференції**

Друкується в авторській редакції

*Відповідальний за випуск: Колесніченко О.С.
Комп'ютерна верстка: Лиман А.А.*

Формат паперу 60x84/16. Ум. друк. арк. 10,2. Тираж 60 прим. Зам. № 57.

Видавець і виготовлювач Національна академія НГУ.
М-н. Захисників України, 3, м. Харків, 61001.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2799 від 22.03.2007 р.

